

RÓNA JÓZSEF

EGY MAGYAR MŰVÉSZ ÉLETE

II.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

AI. 55.065.B

ORSZÁGOS SÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
1968. R. Ieltár

R
2

1882—83.

Loránffy is kapott egy kétszáz forintos ösztöndíjat s ismét Bécsbe mentünk. Közösen béreltünk lakást a Heugasse-ban, amely egy kisebb és egy nagyobb szobából állott. A kisebbben laktam én s a bérösszegnek a harmadát fizettem.

Hudetzsnél nem volt kiadó szoba, mert Hudetzsné valóban „felfalta“ Herzogot — házasság lett a vége! A kis Nanci is náluk lakott s szükségük volt az én szobámra.

A Heugasse közel volt az Arsenalweghez, ahol a szobrászmesteriskola volt. Az épületben jobbra volt a Zumbusch-iskola, balra a Kindtmann-féle.

Hátul az udvarban volt a két professzor külön-külön műterme. Zumbusché egy nagy kiállítási pavillon volt, amely a Prater-beli nagy kiállításból származott. Az elől levő épületben volt még egy kis műterme is.

A Zumbusch-iskola műtermében ott találtuk Hans Bitterlichet, Theodor Charlemont-t. Nagyon megörültek, amikor megtudták, hogy mi is beiratkoztunk az iskolába. Azoknak, akiket nem ismertünk, bemutatkoztunk.

Zumbusch magas, sovány ember volt, érdekes művészfejjel, amely félig a faun, félig pedig az apostolok fejére emlékeztetett. Hosszukás, halavány arcából két okos szem csillogott elő, kissé elrajzolt orra alatt tömött bajusz. Hatalmas, őszülő szakálla mellét verte.

Éppen a Mária Terézia-emléken dolgozott.

— Nagyon örülök s megtisztelésnek veszem, hogy az urak engem választottak — szólt hozzánk. — Nagyon jól emlékezem a kiállításon szerepelt művére. Nagyon tehetséges dolog! Intézzük el mindenek előtt a formalításokat.

— Mind a ketten magyarok? Ennek nagyon örülök, mert

a magyarok tehetséges emberek... A Strobl Alajost bizonyára ismerik. Tanítványom volt s úgy tudom, most Budapesten is sok dolga van.

— Bizom benne, hogy nagy ember lesz belőle... Most pedig, uraim, munkába állhatnak. Amihez kedvük van, azt csinálhatják s ha szükségük van rám, bármikor rendelkezésükre állok, azonban anélkül, hogy hívnának — soha sem jövök — mondotta mosolyogva.

Kezet nyújtott s azután visszamentünk a nagy terembe. A fal mellett állottak a Beethoven-émlék gipszmodelljei. Középen az isteni muzsikus Jupiter-fejjel, teremtő, tündő, magába merültségben. Mellette a pompás Prometheus, akinek a sas a máját tépi ki, Nike és a szép gyermekalakok. Az emléket megelőző évben leplezték le. Két régebbi emlékmű a müncheni időből... Itt voltak a tanítványok munkái is. Dyckas, a lengyel, egy Mickiewitz-émlék tervein dolgozott, Jäntli Amor és Vénus szobrán, míg Bitterlich már a második éve dolgozott a Hajfonószobrán, Meixner Offenbach emlékét csinálta és Halevyét a salzburgi zeneterem részére.

Nekünk is meg kellett fizetnünk az „Einstand“-ot s pénzt adtunk a szolgának, hogy hozzon sört. Közben átmentünk a Kundtmann-iskolába barátainkért. Brandstädter, Dürnbauer Konti és Levandovszky ugyanis Kundtmann-növendékek lettek.

A sörivásra Wagenzink ur, a gipszöntő is lejött hozzánk. Kövér, pocakos, minden tréfára kapható emberke volt. Többet ivott, mint mi együttesen s török nótákat énekelve táncolt.

Hellmertől is elbucsuztunk, akinek rosszul esett, hogy ott hagytuk.

— Arra számítottam, hogy egy évig még nálam maradnak — mondotta. — Nálam is csinálhattak volna nagyobb kompozíciókat. Az ön számára volt egy tanári állásom is az olmtüzi iparművészeti iskolán. Önt ajánlottam erre az állásra és az év végén már el is foglalhatta volna.

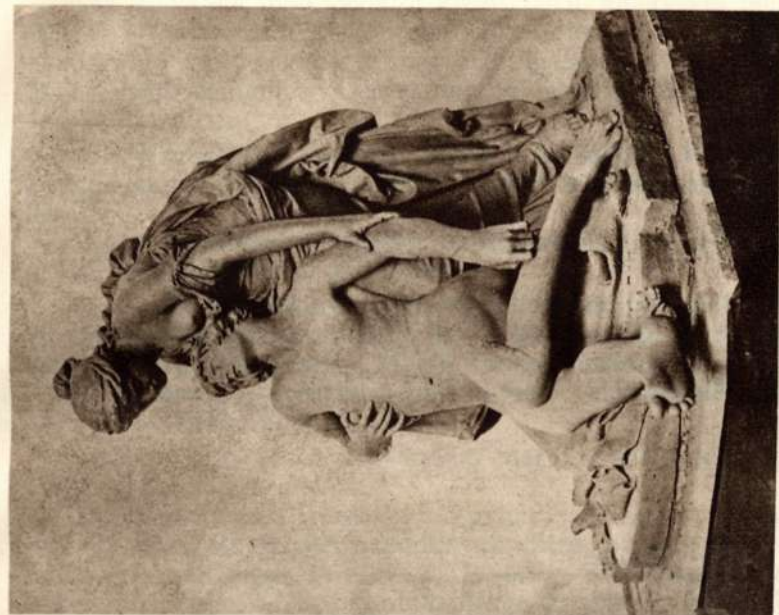
— Köszönöm szépen, — mondottam — de nem fogadhatom el. Magyar ösztöndíjam van s kötelességemnek tartom, hogyha készen leszek, Budapesten tovább dolgozni s csekély tehetséggel hazámnak szolgálatára lenni.

— Gondolja jól meg a dolgot, ilyesmit nem szoktak elmulasztani... Különben sok szerencsét kívánok Zumbuschnál, nagyon kíváló ember.

— Soha nem fogom ezt a három évet elfeledni, — mondottam meghatottan.

Tanu'mányfej a Helmer-iskolából.

Pyramus és Thisbe. (Zumbusch-iskola).

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Az iskolában több vázlatot készítettem, amelyeket megmutattam Zumbuschnak. Különösen „Pyramus“ vázlatom tetszett neki s arra kért, csináljam meg életnagyságban, de ne változtassak rajta semmit . . . Pyramus haldokolva feküdt a síró Thisbe karjaiban.

— Jó modelleket keressen hozzá és az aktokat alaposan tanulmányozza át s ha ez sikerül, kitünő munkát csinálhat belőle!

Nagy buzgalommal fogtam a munkához. Lóránffy egy kígyóval küzködő férfiut mintázott.

A Zumbusch-müterem hatalmas helyiség volt felül- és oldalvilágítással. Három idősebb ur — Münchenből — és néhány volt tanítványa dolgozott a Mária Terézia-modeljén. A főfigura — egy koloszsus — csaknem készen volt. Két lovasfigurát és két reliefet akkor punktírozták.

Engem érdekelt ez a technika, mert új volt számomra és gyakran átmentem emiatt.

A főfigura, ez a trónusán ülő grandiózus alak, mély hatással volt reám. Zumbusch naponta ott töltött néhány órát, javított s gyakran maga is segített. Itt-ott a Kindtmann-iskolába is átmentem, ahol a Thegethoff-émléken dolgoztak. A hős alakja már gipszbe volt öntve s nagyszerűen hatott. Kindtmann bécsi emberke volt, kissé rövidlátó és feltűnően nagy szemüveget hordott. Schubert-émlékét néhány évvel azelőtt leplezték le a városi parkban, de nem fogadták oly nagy elismeréssel, mint Zumbusch Beethovenjét. Gyakran órákig eldolgozott tanítványai munkáján, amely ily módon persze nagyon jól sikerült, de nem volt a tanítvány munkája. Zumbusch az ellenkezője volt, aki egy ujjal sem nyult a tanítvány munkájához.

— Abból, amit a tanító csinál, a tanítvány semmit sem tanul, — mondogatta. — Vesződjön maga a tanítvány és inkább tizszer is ujra kezdje, ha nem sikerül. Aki hozzám kerül, annak már tudnia kell az „Abécé“-t. Mint idősebb mester, én legfeljebb csak tanácsokat adhatok tanítványaimnak — ha az óhajtja! Hogy azután szót fogad-e, vagy nem — az az ő dolga!

Jäntl nem volt megelégedve Vénusz és Amor művének megkezdett kompozíciójával s erős változtatást akart rajta eszközölni. Szólt a professzornak.

— Próbálja meg! — mondotta ez.

Az agyagmunka változtatása nem megy simán! A belső vasrudakat szét kell szedni, másképp kell hajlítani és újból összeállítani. Jäntl munkája a változtatás után még rosszabb volt.

— Nem jó! Próbálja másképp! — mondotta Zumbusch.

Jäntl már azt sem tudta, hol áll a feje s egészen belezava-

rodott a sok változtatásba. Végre ismét az első felfogásban csilalta meg.

Hónapokig tartott, amíg rájött, hogy — ez volt a legjobb! Zumbusch odahívott bennünket.

— Ime, uraim, példáját láthatják annak, hogyan nem szabad dolgozni. Tudtam, hogy Jäntl ur vissza fog térni az első megoldáshoz, mert velem is megesik az ilyesmi. De ha csupán szavakkal figyelmeztetem erre, nem hitte volna el soha! Mindenki a saját kárán tanul! Az első vázlatban mindig van valami öntudatlanul jó, vagy a formákban, mint az érzelmi dolgokban s vajmi ritkán lesz jobb a megkezdett munka a későbbi változtatásokkal. A valódi művész mindig az ösztönére hallgasson elsősorban. Állithatom, hogy mindig az első terv a legjobb és gyakran csak évek múlva veszi észre, hogy a munkáján a félig öntudatlanul érzett dolgok a legjobban sikerültek. Nincs művészi alkotás, — hisz ez is emberi alkotás — még a legnagyobb is, amely tökéletes volna . . . És mindig akadnak kishitű lelkűek, akik sárba rántják azt . . .

Michel Angelo Mózese bizonyára a legtökéletesebb munkák egyike és vajjon mit mondott egyik megkritizálója!

— Hasfájása van! — mert görcsösen szoritja kezét hasára s fájdalmasan mereng tekintete . . .

A művészi munka hibája nem mindig hiba! Ez a látszólagos hiba gyakran a jelentékeny előnyöket juttatja érvényre . . .

Igy történt az Jäntl barátunkkal is. Első tervében érezzük a formák harmóniáját és az érzések frissességét, de megvannak a hiányai is . . . Ha másképp oldja meg, a nagyobb hiányok még inkább feltűnnek és az öntudatlanul jó elvész . . .

— Ősmerem renaissance-mesterek rajzait, amelyen ugyanazt a témát többféle változatban próbálják, — szolt Bitterlich.

— Igaza van, de csak valamennyien az első érzés variációi, gyakran pillanatok alatt papírra vetett gondolatok. Egy művész sem látja készen azt, amit alkotni akar. Előbb csak megsejti, lelkében hordja s a technikai tudása segítségével önti formába, de ez nem mindig az, amit elgondolt, vagy érzett s ha többször hozzá fog, mindig arra törekszik, hogy az valósuljon meg, amit lelkében hordoz . . . Ritkán felel meg az alkotott munka annak, amit megsejtettünk! Ez azonban már okoskodás és ezt nem szeretem. Hallgassanak, uraim, mindig művészi ösztönük szavára . . . Meglássák, hogy ez az igazi ut . . .

Amikor eltávozott, Jäntl dühös lett.

— Ezt mindjárt megmondhatta volna ez a birka. Előbb hagyja, hogy hónapokig vesződjek, azután egy hosszú előadásban megmagyarázza azt, amit pár szóval megmondhatott volna

akkor . . . Különben egy szót sem értettem a hosszú lére eresztett beszédből. Elmegyek a korcsmába, iszom egy nagyot, talán akkor bölcsebb leszek . . .

— Nagyon érdekes volt, — jegyezte meg Bitterlich — noha nem vagyok mindenben egy véleményen az öreggel!

— Mindenesetre ismét tanulhattunk valamit, — mondotta Lóránffy. — Magam is éreztem ezeket a dolgokat, de nem voltam egészen tisztában a lényeggel . . . Most már világosan látok . . .

— „Smarn!“ Annyit értettetek, mint én. Semmit! . . . Csak mutatjátok és hencegtek, hogy művelt színben tünjeteek fel. Mondhatom, finom legények vagytok, a professzorral együtt — dohogott Jäntl.

A modelpénzt az akadémia fizette s mindegyik iskola egyforma összegben részesült. Ezt az összeget azután szétosztották a tanítványok között a munka és szükséglet arányában.

Nálunk Bitterlich kezelte a modelpénztárt.

Ha a rám eső modelpénz kifogyott, a többi sajátomból kellett pótolnom.

Pyramus-omhoz egy szép, fiatal olaszt választottam, Thisbe alakjához a kis Micit, akit csufnéven „életnagyságonaluli“-nak neveztek el.

Szép testtartása, kicsi melle, finom feje volt s állandóan tudományos könyveket olvasott. Tanítónő akart lenni s a modelséget ideiglenes kenyérkeresetnek tekintette. Tisztességes leány volt s ha valaki durva megjegyzést tett, szüzmeztelenül is úgy elpirult, mintha állig be lett volna gombolkozva. Szerelmes volt Bitterlichbe, de tudtuk, hogy nincs közöttük semmi. Egyszer tréfás megjegyzést tettem szerelmére vonatkozóan s olyan keservesen sírni kezdett, hogy alig bírtam megbékíteni. Egy igazi kis „Blaustrumpf“, volt, de kedves és közvetlen.

Már nem jártam a népkonyhákba, ami nem is illett „uri mivoltomhoz“, hanem egy kis vendéglőbe jártunk, de itt is nagyon „spórolósan“ étkeztem.

Este hideg vacsorát ettem otthon. Lóránffy kitünő teát készített mindig. Este gyakran eljöttek hozzánk a kollégáink s gyakran nagyon sokáig fenn maradtunk.

Néha az Altdeutsch is eljött Lénivel.

Léni nagyon megváltozott, komoly és csendes lett. Vörös haját homlokára simitva hordta, fejét fekete csipkekendővel takarta le. Már nem állt modelt s az Altdeutschnál lakott — a konyhában. Seebaldus otthon is dolgozott s a kis faszobrokat Léni vitte el a kereskedőkhöz. Ő maga kézimunkákat készített, amivel némi kis pénzt keresett. Seebaldus gyakran lázas volt. Mellbeteg lett és köhögött.

— Miért nem mész vele orvoshoz, el fog pusztulni! — szóltam Lénihez.

— Már voltunk, — mondotta szomoruan. — Azt mondta, hogy igyék sok tejet s minél többet legyen friss levegőn. Az orvos azt is mondta, hogy különben erős szervezete van s ki fog gyógyulni a betegségéből . . .

— Derék leány vagy s örülök, hogy van, aki gondját viseli — mondottam.

Léni szemeiben könny csillant meg.

— Már rég akartam veled beszélni — szólt hozzám. — Feleségül akar venni, de én nem akarom . . . „So ane' als wie i' bin, heirat' ma' net“ . . . Beszélj vele, hogy verje ki a fejéből . . . Mindent elmondottam magamról . . . mindent . . . de nem törődik vele . . . Szeretlek — mondotta — és feleségül veszek, ha te is szeretsz! Hát persze, hogy szeretem s most már tudom, mi az igazi szerelem, de éppen ezért ne vegyen el . . . Így is megkaphat, mondtam, de házasságunk előtt ujjal sem akar hozzám nyulni . . .

— Hát akkor várjunk, amig egészséges lesz — mondottam neki. — Addig még meggondolhatja a dolgot . . .

— Hát azért beszélj vele, téged szeret és ad a szavadra . . .

— Kényes dolog! . . . És ha ő nem hozza szóba, én nem kereshetem föl . . .

— Akkor ide küldöm vagy velem jön — szólt könnyezve.

Egy este Levandofszky jött fel hozzánk két honfitársával, az egyik szobrász, a másik festő volt.

— Kíváncsi vagyok a híres teátokra . . . — mondotta.

A tea azonban nem ízlett neki.

— Ez nem tea, hanem cukrosvíz citrommal — mondotta megvetően. — Holnap este gyertek el hozzám, majd kaptok valódi orosz teát oroszosan elkészítve. Vacsorára is meghivlak beneteket.

Meg is jelentünk másnap. Lakása konyhából és szobából állott. Szobája tele volt festőszerekkel: állványokkal, palettákkal, a földön öt szalmazsák hevert, rongyos takarókkal. Mind-egyik szalmazsák fölött egy szeg volt a falba verve, amelyen elnyűtt ruhák lógtak. Három törött szék — ez volt a többi „butorzat.“

Levandofszky egyedül volt otthon.

— Nagy megtisztelés számomra, hogy magyarokat láthatok vendégeimül. A magyarok és lengyelek régi barátok.

Két széket előbb megvizsgált, hogy nem törik-e össze alattunk, azután nevetve elének tette.

— Most már le lehet ülni! — mondotta.

Nemsokára honfitársai is megérkeztek.

— Hoztatok vacsorát? — kérdezte Levandofszky.

— Én nem! Én sem! — mondták.

— Akkor bizonyára a Pilinszky fog hozni — mondotta házigazdánk.

Ez is megérkezett nemsokára.

— Nagyon örülök — mondotta és megölelt és megcsókolt bennünket.

Levandofszky valamit sugott neki.

— Vacsorát? Én? Nekem senki sem mondta . . . Különben egy krajcárom sincs! — mondotta halkan.

Azután kimentek a konyhába, ahova a többi lengyel is utánuk sompolygott. Heves szóváltás hallatszott.

— Nekem? Nekem sincs! . . . Tudhatod! . . . Egy fillérem sincs!

— Ez valóban nemzeti szerencsétlenség! — kiáltott fel Levandofszky. — Miért nem mondtátok meg? Mit kezdjek! Még kenyér sincs a házban.

— Kenyér! Az van, a mult hétről — lelkenedett Pilinszky.

Ismét megjelentek. Pilinszky az egyik szalmazsákából „féhér” rongyokba burkolt tárgyat vett elő.

— Nagyon jó . . . kitűnő házi kenyér — mondotta.

Nagy konyhakéssel fel akarta szelni a házikenyeret, de az kökemény volt — a kés ketté tört bele! Pilinszky egy kalapácsot hozott be a konyhából.

— Ezzel talán boldogulok, — mondotta.

A kenyeret a földre tette s ráütött. Száz darabra esett szét, de belül már zöld színű volt a penésztől . . .

— Ehetetlen, — siránkozott Levandofszky. — Mi mindig meg hagyjuk száradni a kenyeret . . . mert így jobb a teához . . . De az egyszer megjártuk . . .

Lóránffynak sugtam valamit, aztán félrehívtam Levandofszkyt s átadtam azt a három forintot, amelyet Lóránffy és én kaparásztunk elő zsebünkből.

— Itt van az a három forint, amellyel már régebben adósod vagyok, — mondtam.

— Nekem? Adósom? — kérdezte csodálkozva.

— Bizonyára elfelejtetted!

— Persze . . . persze . . . Már emlékszem . . . — szolt nevetve — de ugy tudom, hogy négy volt . . .

— Négy? Lehetséges . . . De a negyediket majd legközelebb megkapod, — mondtam.

— Add ide a pénzt, majd hozok vacsorát, — ajánlkozott Pilinszky.

— Eszembe sincs! Elinnád az egészet s vissza se jönnél! Majd csak magam megyek.

— Ez sértés! — mondotta Pilinszky. Ledobta magát az egyik szalmazsákra s pár perc múlva már hortyogott is.

Körülnéztünk a szobában. Az egyik állványon egy pompás festményt találtunk. „Krisztus az Olajfák hegyén“.

Meghatva nézegettük a képet.

— Ki festette? — Kérdezte Lóránffy lelkesülten.

A festő megvetően biggyesztette ajkát.

— Mirszky! Konvencionális giccs, ezerszer megfestették . . .

— Ez komoly művészi alkotás! — mondottam határozottan.

— „Smarn“ — szólt megvetően a festő.

Levandofszky megérkezett a vacsorával.

— Legalább az egyszer telezabálhatjuk magunkat — szólt nevetve. — Nem volt elég a pénz s valamivel adós maradtam.

Az ablakdeszkára tette az ennivalót, mert asztal nem volt.

— Most elkészitem a teát, — mondotta és két csiszolt poharat, egy repedt csészét és két orvosságos üveget tett az ablakra. A sötétbarna tea bizony nagyon rossz volt.

— Izlik? — kérdezte.

— Nagyszerű! — szólt Lóránffy nevetve.

Gyertyát gyújtott, mert lámpa nem volt a házban.

Alaposan hozzáfogtunk az evéshez. Levandofszky kimosta a vízvezetéknel az edényeket s azután sört öntött bele. Először a magyar és lengyel nemzet boldogulására ittunk. Pilinszky felébredt.

— Sört isztok és nekem nem is szóltok, — mondotta. — Gazemberek vagytok! . . . — Felugrott és kezébe vette az egyik üveget. — Ezt magam iszom meg! Ebből senki sem iszik! — szólt dühösen és már bele is köpött.

— Te disznó! — dühöngött Levandofszky.

Kis emberke lépett be, mögötte kifestett arcu leány lépkedett. A férfin ujjnélküli köpeny volt s magas lengyel sípkájába rózsát tűzött. Fiatalos arca beesett volt s vöröses foltok látszóttak rajta. Szép fekete szemei lázasan ragyogtak.

— Mirszky! — mutatta be a jövevényt Levandofszky.

A leányon rikitó vörös selyemruha volt, felül erősen kivágva, úgyhogy keblei egészen láthatóak voltak. Cigarettafüst jött be. Bizalmatlanul nézett körül.

— „Da bleib i net“ — mondotta — Még ágy sincs a szobában!

— A szalmazsákon is elfér, — mondotta Mirszky nevetve.

— Még tetves leszek!

— Talán elvárásolt hercegnő vagy!

— Az nem, de ilyen rablóbarlangban nem maradok. „I' bleib net. Mein Geld her“.

— Még meg sem érdemelted, — mondotta Mirszky.

— „Mei' Zeit is pfutsch!“ Máshonnan már lekéstem... „Mei' Geld her“.

— Ne óbégass! Nesze! — mondotta Mirszky s pénzt nyomott a markába.

Megolvasta s a kivágás mögé csusztatta.

— „Du Smutzian!“ . . . Ha még egyszer megszólitsz, kapsz egy pofont . . .

— De most már hordd el magad! — kiáltott rá Mirszky.

A leány kiöltötte rá nyelvét, azután kiszaladt . . .

Mirszky egy sereg boros palackot szedett elő köpenye alól, majd pálinka, szardínia, sajt és egyéb izletes falat került — az ablakdeszkára.

— Megöltél valakit? — kérdezték a többiek.

— Eladtam egyik giccsemet, a Jupitert és Io-t . . . Tudtam, hogy ez után kapva-kapnak . . . Az ember csak vesződik a komoly művészettel, mint amilyen ez, — mondta dühösen és lábával felrugta az állványon levő képét.

— Ez nem kell nekik! Emellett éhen lehet veszni! Na, várjatok csak! — gondoltam magamban — majd csinállok én olyant, amitől tátva marad a szátok! Két nap alatt felkentem ezt a disznóságot . . . Egy vacak . . . egy pocsek . . . Az a kereskedő fizetett, mint a pelyva . . . és még meg is bizott, hogy csináljak több ilyen smarnt . . .

Köhögési roham fogta el.

— Nem baj, no! Egész disznósággalériát festek a számára, azután lemegyek a Rivierára, hogy emberi életet éljek egy ideig. És ha nem döglöm meg, utána ismét komolyan fogok dolgozni. Művészet! . . . Művészet! Oh, te szent, te magasztos nagy valami, bocsáss meg nekem! — kiáltotta ekstázisban . . .

— Ezek a te magánügyeid, amikhez semmi közöm — szólt hozzám a művészet — és igaza is van . . . — folytatta nevetve. — Ki kíváncsi manapság arra, hogy milyen körülmények között élt Scopas, Apelles, Praxiteles. Erről az utóbbiról tudjuk, hogy Perikles volt a barátja s ezért talán nem is koplalt annyit, mint a többiek. Éppen mint manapság! Akinek egy gróf, vagy udvari tanácsos a barátja, annak jól megy a sora. A többiek éheznek és vesződnek . . . Eleget fecsegtem!

Vette a festő-spachtliját, ketté vágta a citromot, rányomta nedvét a kaviárra s ugyancsak a spachtlival össze is keverte.

Azután a többi ennivalót is elkészítette.

— Most pedig imádkozni fogunk, — mondotta. Összekul-

csolta kezét s elrebegette a Miatyánkat. A többiek halkán vele imádkoztak. A lengyelek mind istenhívő emberek voltak. Mirszky papnak készült, de a szeminárium szigora nem felelt meg temperamentumának. Kilépett a papi intézetből s művészé lett . . .

— Jó, hogy a kis bestia elment, különben mindent megzabált volna, — mondotta nevetve.

A szardiniát — kés és villa hijján — kezünkkel szedegettük ki. A kaviárt a spachtlival kente kenyerünkre.

Jó kedvünk kerekedett. A lengyelek énekelni kezdtek. Utánuk Lóránffyval magyar nótákat énekeltünk. Nagy tetszést arattunk s meg is kellett ismételnünk a dalokat.

— Sok lelkirokonság van a két nemzet között, — mondotta Mirszky. — Most pedig öblítsük ki finom velencei poharainkat, mert pálinkát iszunk.

Egy-kettőre tegező viszonyba lettünk. Levandofszyk megölelt.

— Nagy művész vagy, tudom és büszke vagyok rád!

Pilinszky berugott és visszafeküdt a szalmazsákra. De megérezte a pálinkaillatot, felugrott s tovább ivott.

— Ennyit már rég nem zabáltam meg ittam. Ti magyarok, gyakran eljöhetnétek hozzánk!

A többiek is leheveredtek az szalmazsákokra. Levandofszyk komoran nézett maga elé, azután felzokogott.

— Mi bajod van? — kérdezte Mirszky.

— Szegény, szegény hazánk!

— Lengyelország nincs elveszve! — mondotta Mirszky.

A többiek is elhallgattak s könnyes szemmel néztek maguk elé . . . Mirszky a lengyel himnuszba kezdett, a többiek vele énekelték. Mint ünnepi zsolozsma hangzott a dal . . . Azután összeölelekeztek és együtt sirtak . . . Meghatódottan néztük őket . . . Pilinszky görcsösen szorongatott hóna alatt egy pálinkás üveget.

— Csak nem akarod egymagad kiinni? — kérdezte Mirszky.

Rátámadtak s elvették tőle a pálinkát.

— Most pedig kávéházba megyünk, — mondotta Mirszky. — Ma én fizetek! És ha a Jupiter árát el is isszuk, az Io árából még holnapra is futja . . .

Egy éjszakai kávéházba tértünk be s likőrt rendeltünk. A sarokban észrevettük Mirszky hölgyét, aki egy kövér öreg úrral mulatott. Az öreg javában hortyogott már, amikor beléptünk.

A leány átjött az asztalunkhoz, cigarettát kért s le akart ülni.

— Mars! Nem kellesz — kiáltott rá Mirszky.

— Egy sonkát fizethetnél, — mondotta vigyorogva a leány.
— A pasasom elaludt s úgy hortyog, mint egy disznó!

— Kapsz sonkát, de más asztalnál fogyaszd el . . .

— Egy üveg sört is?

— Azt is!

A leány egy kis asztalhoz ült s jóízűen evett-ivott. Azután visszajött hozzánk.

— „Na, mag mi' heut' kaner?“ — kérdezte nevetve.

— Én nem . . . én sem . . . én sem . . . — mondtuk egymásután.

— „Na dann leckts mi' alle mit einander im . . .“ — mondtotta dühösen és visszament az öregurhoz . . .

Marcásától az iskolaév elején levelet kaptam.

— Képzeld, — írja levelében — Miksa megnősült. Mindent elkövettünk, hogy ne házasodjon, mert súlyos beteg, de kárba veszett minden igyekezetünk . . . Menyasszonya előtt feltártam a helyzetet . . . A leány lengyel származású, a bátyja kántor, akitől egy kis hozományt is kap. Látogatóba jött Pestre s ellene semmi kifogásunk sincs, mert csinos, intelligens . . .

— Tüdővészbe nem mindenki pusztul bele, — mondotta a leány. — Ha gondját viselem s nyugodtan él, majd kilábal belőle . . . Szeretem és mással nem törődöm . . . Nem kételkedem, hogy bátyád iránti szeretetből igyekeztél lebeszélni, — folytatta a leány — hisz oly szeretettel és rajongással beszélsz rólad, de bízom benne, hogy meggyógyul és mind a ketten boldogok leszünk . . . Megházasodott és nagyon boldog. Szorgalmas és keres . . . Isten adja, hogy a leánynak igaza legyen . . . egyébként nagyon megszerettük sógornőnket . . .

Számi fizetésjavítást kapott és Tóni is hoz pénzt a házhoz . . . Apánk is megváltozott. Nagyon szorgalmas . . . Udvary fogja a gallérijánál s mindig a sarkában van . . .

Megható, ahogy ez az aranyszivű ember vesződik vele . . . Ne aggódj tehát miattunk. Amig tanulmányodat befejezed, valahogy csak elvergődünk és mire haza kerülsz, már adósságunk sem lesz . . . Még el sem hiszed? Cili is jobban érzi magát.

Ismét csinos, mint régen. Csak már férjhez adhatnám! . . . Manapság nehezen megy az ilyesmi pénz, illetve hozomány nélkül.

— Azt hiszem Zimbuschtól nagyon sokat fogsz tanulni, mert nemcsak nagy művész, hanem kiváló tanító is. Örülök, hogy az olmtüzi tanári állást nem fogadtad el. Ismered magyar érzelmeimet és büszke is vagyok arra, hogy te is úgy érzel, mint én. Nekünk magyar zsidóknak kétszeres hazafiaknak kell lennünk, egybe is vagyunk forrva a magyarsággal . . . Nagyon

helyesen teszed, hogy a magyarságot akarod szolgálni tudásoddal és művészetekkel.

Vigyázz magadra, testi mivoltodra, mert a lelkedet nem félted. Ne fuss minden szoknya után!...

*

Télen ismét egy nagy „gsnasszünnepelet” rendeztek az akadémisták, ezuttal a „Gartenbau-Gesellschaft”-nak a Ringen levő termeiben.

Ezek a mulatságok hasonlítotak a Künstlergenossenschaft-nak a Künstlerhausban rendezett híres mulatságára, azzal a különbséggel, hogy ezen csak férfiak jelenhettek meg s így durvábbak is voltak. A tanítványok egy nagy „Gsnasszgalériát” festettek össze, amelyet az estélyen elárvereztek s jövedelmét a segítőegyletünk céljaira fordítottuk. Ezek néha pompás alkotások voltak s egy-kettőre szétkapkodták őket.

Vogel az „Abundantia”-t mintázta meg. Egy cseh szakácsné a kilencedik hónapban... A kezében nagy fazekat tartott, rajta „Povidl” felirással. Másik kezében főzőkanál.

En Zumbuscht mintáztam meg táncoló faunnak. Frakkban és fehér nyakkendővel. Szőrös mellén számos érdemrenddel... Egyik kezében cilinder, a másikkal fittyet hányt. Az agyagot barnára festettem. Annyira hasonlított rá, hogy mindenki nevetett rajta.

— Nem is tudtam, hogy ilyen kedves legény vagyok! — mondotta Zumbusch nevetve, amikor meglátta. — Azután milyen őszinte is vagyok a kis szobron, látszik a két bak-lábam, mások nadrággal takarják el...

Dürnbauer egy különös „műremeket” csinált. Két fatörzs között hintaágy függött vékony drótból. Ebben egy nimfa feküdt, amelyen minden látszott. A fatörzset két öreg faun tartotta s kilógó nyelvvel nézték sóváran a nimfát.

A festők sem maradtak a szobrászok mögött.

Mi szobrászok elhatároztuk, hogy az általános iskola növendékeivel együtt egy „fekete csoport”-ban leszünk. A „Cseievajo” csapata akkoriban nagyon divatos volt.

A nagy terem közepén állították fel a nagy „festőgépet” — egy új találmányt, amely egy cséplőgépféle volt — felül bele tették a vásznat, amelyre arckép volt ráfestve, de sökrkrétával volt átmázolva s úgy hatott, mint egy üres vászon. Ha a gép kerekét megforgatták, két hatalmas ecset verődött a vászonhoz, de előbb egy korongon a gép alatt levő vízbe mártódtak, miáltal lemosták a krétát a vásznonról és az arckép láthatóvá vált... A gép nagyszerűen fel volt díszítve és feltalálója, Tornai Gyula, olasz „snasszkosztümben” állt mellette s hívogatta a tisztelt vendégeket.

A tanárok részére külön emelvény volt fenntartva „manmutok, rinoceroszok, vizilovak és egyéb őszállatok“ felírással. Mögöttük a fal mellett jászol huzódott, amelyben széna és szalma volt. Az emelvényen asztalok állottak, úgy hogy a tanároknak nem kellett okvetlenül a jászolból enni!

A „képek“ a falakon függtek, míg a „szobrok“ állványokon voltak szanaszét elhelyezve.

Az egyik sarokban különös építészeti mű volt egyiptomi stílusban felállítva. Két hatalmas pylon tartott egy gerendát, úgy hogy a közepén egy fülkét alkotott. Ebben egy nő óriási méretű hátsó része és lábai voltak láthatók. Középső részén — szemmagasságban egy nagy lyuk volt... A női testrész be volt festve s körülötte lotuszvirágok díszlettek. A két pylon előtt egy-egy barna „egyiptomi“ alak állott. Hosszu aranyszínű lánczát tartottak egyik kezükben, míg másik kezük ujját ajkukra illesztették. Felül arany felírás jelezte:

„Itt látható a világ legnagyobb állatja! Belépődij egy forint a segélyegylet javára.“

Aki ezt a csodát — a világ legnagyobb állatját — meg akarta nézni, egy ezüstforintot dobott be a lyukba. Előbb egy kis lepelt kellett ellibbentenie s csak akkor nézhetett be. Ha beletekintett, akkor — saját arcát látta egy tükörben... Akik belenéztek, buta arccal álltak meg, aztán elnevelték magukat. De senki sem mondotta meg, hogy mit látott... Nézze meg más is! — gondolták magukban...

A terem zsufolva volt közönséggel. Mindenki „gsnassz“-kosztümben jelent meg. Nagyon sok „hölgy“ is volt — fiatal emberek női ruhában! Egyik-másikra meg lehetett volna esküdni, hogy — nő. Frappant festő, a nagy táncos fia, volt a legnagyobb szerűbb „nő“ közöttük. Magas, szép alaku volt, gummi-kebleket rakott fel, magas parókát, amelybe rózsát tűzött, karját telerakta karkötőkkel. Erősen kivágott selyem atlaszruhát vett fel, hosszú uszályal... Nagyszámu „udvarlói“ vették körül s ő affektáltan fogadta az udvarlásukat...

Valamennyi tanár megjelent s mindnyájan kosztümben voltak, Grippenkerl kivételével, aki frakkban jelent meg. Pedáns, szigoru erénycsász volt, különben nagy disznó...

Hans Makart is megjelent. Halaványarcu, hosszú, fekete szakállas kicsi ember volt, aki egy spanyol grand fekete kosztümbjében jelent meg, diszkarddal az oldalán. Kezében hosszú pálcát tartott, karján csodaszép vöröshaju spanyol nőt vezetett, akinek testéhez egészen hozzásimult a vérvörös selyemruha. Kezében finom kis legyezött tartott. Fekete szeme szinte parázslott.

Oly szépek, összeillők voltak, hogy hangos ovációval fogadták őket.

Vajjon ki lehet a gyönyörű spanyol nő? — találgatták. Egyik azt állította, hogy egyik modelje a mesternek, de hogy férfi is lehet, erre senki sem gondolt!

Ez a gyönyörű „spanyol nő“ Magyar Mannheimer Gusztáv, a fiatal festő volt! Eddig Münchenben tanult s most, mint Markart munkatársa Bécsben dolgozott.

Fenn Strauss Johann zenekara muzsikált. Felhangzott a „Blaue Donau“-Walzer és megkezdődött a tánc. Szünet közben ettek-ittak és „kurizáltak“.

Hirtelen nagy láрма hallatszott az ajtó felől.

— Jegy nélkül nem lehet bemenni! — kiabálták a szolgák.

— Még csak az kéne! A „srammli“ mindenhová bemehet jegy nélkül is! Utat, különben baj lesz!

A srammlisok betódultak: hat szál ember.

A szolgák tovább ellenkeznek, mire az egyik gitárjával fejbeüti a szolgát.

A gitár beszakad és a szolga nyakába akad.

Hangos kacaj.

A sramlisok — Seligmann és öt fiatal festő — annyira hüen „lekopirozták“ az eredeti srammli ruháját, külsejét, hogy senki sem ismert rájuk. Bohókás ugránozással futottak fel az emelvényre.

— „Na, dös wär‘ net schlecht! Sa ma denn epa‘ net in Wien!“ — kiáltott fel Seligmann müfelháborodással. — Nem akarnak bennünket beengedni! Kezdjük fiuk!

Az egyik nagyon ismert srammel nótába kezdtek.

Des Lebens Müh‘ und Last wär‘ gar zu schwer,
Wenn auf der Welt a bisserl Lieb‘ net wär‘.
Doch Liebesglück in Wean is immer da,
Suchen, da finden sich schon alleweil Zwa‘!

Des Lebens Müh‘ und Last wär‘ gar so schwer,
Wenn auf der Welt des bisserl Bier net wär‘.
Doch frisches Bier und Wein ist immer da,
Und dazu finden sich scho‘ mehr als Zwa‘.

Utána a Seligmann által irt változata következett, amely bizony erős malacság volt . . .

Azután folytattuk:

Man sagt, die Wahrheit läge oft im Wein
Und deshalb schaut man auch so tief hinein!
Sucht aber Aner a‘ sein ganzes Lebenlang,
Der kriegt an Schwamm! . . . und sonst is nix dran!

Man sagt die Wahrheit läge oft im Wein,
Das Nachschau'n aber, oh das lasst nur sein!
Denn sonst ergehts Euch als mir mit der Lieb:
Sie rinnt Euch durch... wie durch ein Sieb!

Ennek a strófának is megírta a változatát — még nagyobb disznóságot! . . .

Már a tizedik dalnál tartottak, amikor az ajtó felől nagy láрма hallatszott ismét. Hangos ordítás közben vonult be a „fekete csoport“.

Elöl a kürtösök, majd a rémes, vad harcosok következtek. Valamennyien korommal voltak bekenve s ragyogtak, mint a frissen suvikszolt csizma . . .

Fejükön pléhsisak csillogott, mellette tollsöprük figyeltek. Oldalukon hosszú konyhakések és mindenféle kardok. Pompás tarka ruhák és köpenyek színes asztal- és ágytakarókból, félig fedték meztelen testüket.

Mögöttük Csetevájo következett, akit egy tolókoksin hoztak be. Csetevájo — Hausmann volt. Teste feketén ragyogott, mint egy vaskályha, amelyre asszonyi testrészek voltak arannyal tetoválva. Fején pléh tölcseért hordott. Aranyozott kis vajas kiflik lógtak a fülében. Nagy lópokróc volt a királyi palástja, balkezeben hosszú dárdát szorongatott, amelyről megölt ellenségeinek fejei lógtak le.

Ismét harcosok következtek, majd a királynét hozták egy aranyos tragacson. Magas trónon ült, amely tulajdonképpen watercloset volt. Négy sarkán magas oszlopok voltak, amelyek a viztartót tartották, amit zsinór segítségével ki lehetett üríteni. Az egész különben baldachinszerűen volt megcsinálva. A királyné — Linke volt. Parókát hordott és azon aranyozott nagy hagymákból fonott diadém diszlett. Keble a hasáig lógott. Mellbimbói is be voltak aranyozva . . . Négy udvarhölgy haladt mellette. Aranyozott nagy seprükkel legyezték a királynőt. Utána harcosok, kürtösök sokasága. Éktelen lármával vonultak be. A Prinz Eugen-marsot fujták s a kíséret ordítva, zszibongva ugrált a menetben. Meglóbálták fegyvereiket és ordítottak:

— Cha! . . . Cha! Challa . . . lah . . . Zulu . . . Zululu! . . .

A királynőnek hascsikarása lehetett, mert nagyon össze-görnyedt. Végre felemelkedett, meghuzta a zsinórt és a trón alatt kipottyant — egy szafaládézsínór!

A harcosok rávetették magukat s egy-kettőre felfalták a szafaládét . . .

Ez többször megismétlődött. Egyszer-másszor keménytojtás is pottyant ki a trón alatt.

Az emelvény előtt megállt Csetevájo.

— Cha... Cha... Challala... Zulu... Zululu... Gierem garem bumm!... Chamajachamaja chamalla... Chachuca... Cha... Chaderem... Ezek vagytok ti... Vizilovak... mammutok, elefántok, krampuszok és őslények... Azt hiszitek, hogy tudtok valamit... Egy smarnt... — kezdte.

A kürtösök tuszt fujtak.

A tanárok hangosan nevettek.

— Ezt bizonyára rád értette — mondta Makart Eisenmännernek.

— Terád! Különbén azt hiszem, nem tesz kivételt! — szolt nevetve Zumbusch.

Zumbusch mint török pasa jelent meg, fején hatalmas turbánnal.

Pohárral a kezében felállt.

— Cha... cha... chalala
Vizilovak, mammutok, elefántok,
Nem voltak mindig aggastyánok,
Egykor ők is, mint ti itten,
Fiatalok voltak, bizony isten!
Zu-lu... lu... lu-lu-lu...

Kitörő lelkesedés fogadta szavait. Tuszt fujtak. A harcosok felrohantak az emelvényre, megragadták Zumbuscht s a királyhoz cipelték. Benyomták az ölébe és a menet megindult. Zumbusch jobbra-balra integetett a kezével. Lelkes ujrázás hangzott mindenfelől. Össze-vissza öleltek, csókoltak bennünket, amitől feketék és festékesek lettünk.

Csetevájót és nejét az emelvényre helyezték. A királyné nagyon termékeny kedvében volt, mert egyre-másra szedte elő a keménytojást. Megkínálta vele a tanárokat, akik jóízűen elfogyasztották.

Négyesre sorakoztak. Kevés nő volt jelen s így minket, feketéket is besoroztak a nők közé.

A kánkánál már nagyon eldurvult a helyzet.

Szünet alatt működésbe jöt a „festőgép“.

— Tessék besétálni, uraim! — kiabálta a feltaláló s egy nagy dobot ütött kezével. — A század legnagyobb találmánya! Aki fizet, azt megfestjük, anélkül, hogy fájna neki. Gyerekek a felét fizetik. Hülyék ingyen. Kezdődik az előadás... Száz forint a segélyező egyesületnek. Valódi vászon!... Legfinomabb olajfesték!...

A gép pergett-forgott, de nem akadt jelentkező.

— Na mi lesz? Ilyen olcsó és senki sem jelentkezik! Hát az elsők ingyen kapják... Ön a szép szakállával — mutatott Wur-

zinger tanárra — jöjjön ide... Ingyen lefestem önt, szép ember...

Wurzinger nem állt kötélnek.

— Nem vagyok hülye! — mondotta bosszusan.

— Nem látszik meg magán, hogy nem az — szólta Tornai, aki karonfogta Wurzingert s odacipelte a géphez s rányomta egy székre.

— Kérem barátságosan beletekinteni.

— Los! — kiáltotta Tornai és a gép megindult. Az ecsetek kalimpálódva működtek s a kép előttunt.

— Nagyszerű! Kitünő! És mennyire hasonlít! — hangzott. Tornai felmutatta a képet.

— Ez nem csodás, uraim?! — mondotta. — Valódi kép! Ilyent nem is lehet kézzel festeni. Tessék a kép...

Wurzinger kezébe vette.

— Hallatlan! Ez a fickó kiveszi a kenyeret a szánkából! Össze kell törni a gépet... — mondotta nevetve. — Itt van a száz forintja.

Tornai egy hatalmas bőrrerszénybe dugta a pénzt s tovább ütötte a dobot.

— Tessék, tessék, uraim! Láthatják, hogy nem árulok macskát a zsákban... Hasonlóság garantálva... fájdalom nélkül, uraim... Tessék... tessék!...

Egy kaftános, pajeszes lengyel zsidó ült le a gép elé.

— Alázatos szolgája, izraelita ur! Kérem fizetni — mondotta Tornai.

— „Wie heisst!“ A másik sem fizetett előre...

— Zsidónak nem hiszek! — mondta a feltaláló nevetve, mire az kivette bugyellárisát és fizetett. A gép működni kezdett. Egy számárfej jött ki belőle.

A zsidó meglepetve nézett rá.

Harsogó kacaj csattant föl.

— Bravó! Nagyszerű!

— Ez csalás! — kiáltott fel a zsidó. — Adják vissza a pénzem, különben a rendőrségre megyek. Ez volnék én? Ilyen nagy számár még sem vagyok...

— Helyet az új jelentkezőknek! — mondotta Tornai. — Menj tovább, különben kidoblak! — szólta a zsidóra.

— „Wie heisst!“ Kidoblak! Megyek a rendőrségre. Ha valaki azt merészeli mondani, hogy ez én vagyok, Smüle legyen a nevem! A professzor urak döntsék el, vajjon én vagyok-e!

— Elfogadom! — mondotta a feltaláló.

Megalakult a döntőbiróság és Zumbusch lett az elnök. A zsidó előadta panaszát, a feltaláló a védelmet. A bírák komoly

ábrázattal hallgatták. A kép kézről-kézre járt. Zumbusch összehasonlította az „eredeti“-vel.

— Álljon profilba! — szólt a zsidóhoz.

— Profil? Soha életemben nem volt profilom! Honnan vegek én egy profilt? Még csak az hiányzik!

Zumbusch nevetett.

— Mi az önök véleménye, uraim? — kérdezte.

— Nagyon hasonlít rá! — mondotta Eisenmenger.

— Kissé idealizálva van! — szólt Grippenkerl.

— A ménkü üssön belétek! — kiáltott bosszusan a zsidó.

— Huszonöt forint pénzbírságot fizet a magas birói kar megsértése miatt! — mondotta Zumbusch. — A bíróság elutasítja a panaszost, mert a kép nagyon hasonlít rá és különben is műremek. Mint modern alkotásnak nem is kell nagyon hasonlítani az illetőre...

— Azonkívül huszonöt forintot fizet birói költségek címén — mondotta Hellmer.

— Összesen ötven — szólt Zumbusch.

— Eszembe se jut! Inkább itthagynom a képet... — kiáltotta a zsidó és meg akart szökni. De lefogták és az egyiptomi templomhoz cipelték, ahol a szfinxbe is bele kellett néznie...

Ott az üzlet rosszul ment.

— Nem értetek ti az üzlethez — mondotta a zsidó. — Adjátok nekem bérletbe, majd én „kihozok“ belőle valamit.

Elfogadták ajánlatát. A zsidó megnyomott egy gombot, a szfinx alsó része fordult egyet és elől is láthatóvá lett. Itt is egy nagy lyuk volt. A jelzőtábla is megfordult és most egy más felírás volt látható: „Itt látható a világ legszebb embere.“

Ennek meg is volt az eredménye, az emberek szinte tolongtak. A zsidó felemelte az entrét. Elülről két, hátulról egy forintba került. Az üzlet fényesen indult.

A tánc után nagy szünet következett s a jelenlévők hozzáfogtak az evés-iváshoz. Azután az árverés kezdődött. Dürnbauer és Seligmann felváltva vezették. A sikerültebb „műtárgyak“ meglepően magas árakat értek el. Minden darab elkelt, pedig a vevőkedv még nagyobb volt.

Dürnbauer a fejét vakarta.

— Hopp, van egy ötletem — mondotta. — Elárverezzük a tanárainkat! Így legalább megszabadulunk tőlük!

— Nagyszerű! Pompás! Remek! — kiabálták össze-vissza.

A tanárok nevetve vették tudomásul új szerepüket.

— Az üzletet én fogom lebonyolítani! — mondotta a zsidó és egy hosszú lándzsát vett a kezébe. (Gróf Leinburg Lütgendorf festőművész volt a kaftános zsidó.)

A tanárok a fal mellé álltak.

— Ilyen garnitura sehol a világon nincsen és így, ahogy van, be kellene tenni a különlegességek muzeumába! De mi egyenként is elárverezzük őket, még pedig nagyon olcsón. Az előállítási áron alul azonban nem adjuk, magunknak is többet kerültek! Nézzétek meg ezt a példányt! — lándzsájával Makart felé bökött, aki nyomban pózba vágta magát.

— Kicsi, halavány és sovány, de nem baj! Aki megveszi, kihizlalhatja! Óriási talentuma alig fér el a kis testben s attól félünk, hogy ettől még szétpukkad. Éppen azért adjuk el! Száz forint először!

— Kétszáz! — kiáltotta valaki. — Három... öt... hétszáz...

— Ezer először, másodszor, harmadszor, senki többet?

— Ezer és ötszáz! — harsogta egy kis kövér ember. — Két képem van tőle s azok közé akarom elhelyezni egy állványra, még arany babérkoszorút is teszek a fejére...

— Kétezer! — üvöltött egy másik hang.

— Három! — szólt nyugodtan az első.

— Négy! — oditotta a második.

— Négyezeröttszáz! — mondta nagy nyugalommal amaz. Kinyújtotta lábait s nagy flegmával zsebredugta kezeit.

— Ötezer! — bögte az első siránkozva.

A második nevetve a vállát vonogatta.

— Ötezer először, másodszor, harmadszor. Senki többet? Örjögő lelkesedés, taps jutalmazta. A vevő győzedelmesen nézett körül, a második meglegedetten dörzsölte kezeit.

— Ezt ugyan jól beugrattam! — mondta nevetve.

— Figyelem, uraim, tovább folyik az árverés — mondta a zsidó és Zumbusch felé bökött lándzsájával. — Ez állandóan szimulál. Ma török és nagy hasa van. A hasa azonban valódi. Ebből kerül ki a sok emlékmű... Beethoven és a fél Mária Terézia szerencsésen már künn van, de még sok egyéb van a hasában. Legalább annyit megér, mint egy terhes disznó. Ezer forint először!

— Ezerkétszáz... ötszáz... nyolcszáz... kétezer...

Többet nem kínáltak érte. A festők többet értek, mint a szobrászok.

Hellmer került sorra.

— Nézzétek meg ezt az embert! Kedves egy pasi, mi? Ilyen fiatal és már tanár! De nézzék meg jobban — mondta a zsidó és meghuzta Hellmer fülét. — Már egészen száraz a füle mögött. És már csaknem annyit tud, mint a tanítványai. Igazi tehetség! Nagy jövő áll előtte. Ezer forint.

— És ötszáz... ezer... ezer és nyolcszáz... Harmadszor is annyi...

Utána Leopold Karl Müller, Wurzinger, Eisenmenger, Hansen és a többiek kerültek sorra. Grippenkerl maradt a végére.

— Az utolsó következik. Figyelem! Ez nagyon olcsó lesz. Ennek van a legnagyobb jövője — a háta mögött! Ráadásul adnók, ha nem volna rajta új frakk, de ezt külön kell megfizetni. Ő Bécs legnagyobb erénycsősze — nappal! Éjjel kicseréli önmagát. Ötszáz!

Nagynehezen ezerért kelt el...

Az árverés után az új tulajdonosok az asztalaikhoz cipelték a tanárokat s folyt a pezsgő mindenütt. A szép kis spanyol nő Makart ölébe ült s több pezsgőt ivott, mint a többiek együttesen. Frapart „asszony“-t Grippenkerl foglalta le magának. Ezen az éjszakán nem volt — erénycsősze! Az „asszony“ nagyon csiklandós volt s ha gummimelléhez érték, sikongatni kezdett. A többi „hölgy“ is párjára akadt.

A képmasina tovább működött s valamennyi tanárt odacipelték. Nagyszerű karrikaturák kerültek elő. Hellmer, mint róka, a saját farkával legyezte magát. Eisenmenger hosszú szakállával Paulus volt, fején óriási glóriával, amelyben kis faunok táncoltak. Egyik szemét lehunyta — nyilván tanítványaival szemben tanusított „szemethunyás“-ra való tekintettel. Hansen mint sörényes oroszlán jelent meg. Egy óriási kigyó testén Leopold Karl Müller feje volt, cilinderrel, virginiaszivarral a szájában. Kidülledt szemmel néz egy előtte félreguggoló meztelen kis nőre, aki már hipnotizálva van. Grippenkerlt sündisznónak ábrázolta a karrikatura, aki szemforgatva néz az égre és felborzolja tüskéit. Mindenki megfizette a száz forintot a képekért, de nem vitték magukkal... Új alakok is jelentkeztek a kép-gép előtt s mindegyik jelentkező valami állatkarrikaturát kapott magáról...

Ismét tánc, majd utána a második árverés következett. Nevetés és lárma között árverezték el a karrikaturákat.

Most már nagyon sok berugott alak lármázott a teremben, durva tréfák ismétlődtek meg s a tanárok lassanként mind el-sompolyogtak, egyedül Grippenkerl maradt vissza. Ő is ittas volt s Frapart-ral kankánt táncolt. Frapart felemelte uszályos ruháját, úgy hogy csipkés nadrágocskája is látszott. Eszeveszetten, mint egy bachanszó táncolt szüntelen. Körülötte nagy csapat verődött össze... Vad szilajsággal folyt a tánc s Frapart a végén lábujjhegyével lerugta partnere fejéről a cilindert...

A királynő trónját odacipelték. Grippenkerl és Frapart felültek rá s diadalmenetben hordták körül a teremben. Frapart partnere ölébe ült...

— A másik királyné többet ért — szólt hozzám Seligmann.
— Az legalább virstlit, meg tojást potyogtatott el...

A multság vége egészen durva bachanáliába fult... A kövér bankár minden áron haza akarta vinni a szép spanyol nőt s nagy vagyont ígért neki és amikor az nem állt kötélnek, ittasan az arcába karmolt... Grippenkerl „házasodni“ akart — de azonnal... Azután belefeküdt a jászolba és elaludt. Én is sokat ittam... Hat óra után hazacipelt Lóránffy, aki józan maradt ezuttal is...

A multságnak szenzációs eredménye volt: harmincezer forintot jövedelmezett a segélyözegyesületünknek...

*

Az iskolában szorgalmasan dolgoztam. A két akt már csaknem készen is volt s a drapérián dolgoztam, amelyet előbb külön megmintáztam. Zumbusch meg volt elégedve velem s semmi kifogásolni valót nem talált munkámon.

— Nagyon a szívébe férkőztél az öregnek, a végén még elviszed előlem a díjat — mondotta Bitterlich.

Az iskolában minden évben háromszáz forintot tűztek ki a legjobb munkának. Bitterlich még mindig a régi munkáján dolgozott. Lóránffy kigyót fojtogató kompozíciója is jó volt. Dyckas hazament s professzor lett hazájában. Maixner önálló műtermet rendezett be. Charlemont ritkán járt be, máshol dolgozott.

Elérkezett a kiállítás ideje. A tanár-kollégium alaposan megszemlélte a kiállított terveket s amíg döntöttek, nem volt szabad a tanítványoknak bennmaradni. Kimentünk a botanikus-kertbe. Wagenzink hozta hírül, hogy Bitterlich lett a győztes.

— Önnek is gratulálok! — szólt hozzám — az öreg önt ajánlotta a díjra, de a többiek Bitterlichre szavaztak, aki soron volt...

— Nem mondtam, — szólt Bitterlich — majdnem elvitted előlem a díjat!

— Te megérdemelted! — szóltam hozzá. — Nem is számítottam rá, hogy megkapom... De hogy tudta meg az eredményt? — fordultam Wagenzinkhez, aki az eredmény híréből költözött velünk.

— Fenn voltam a padláson, amelyben egy lyuk van a lámpa számára. Innét be lehet kukucskálni — mondotta nevetve.

Hirtelen lövés dördült el. Nem messze tőlünk egy padon Charlemont ült átlótt mellel. Ingén és kabátján át szivárgott a vér. Wagenzink gyorsan kigombolta kabátját s megnézte a sebet.

— A golyó félrecsuszott, nem halálos a lövés!

Gyorsan kerítettünk egy kocsit, hogy a kórházba szállit-hassuk.

— Vászondót és köszereket is hozzatok hamar!

A műteremből vizet hoztunk és ideiglenesen bekötöttük a sebet. Azután kocsiba ültettük a sebesültet.

Az iskolában gyorsan hire terjedt az öngyilkosságnak. Zumbusch és Kundtmann egy sarokba huzódva tárgyalták az esetet.

Nemsokára megérkezett Wagenzink.

— A golyó félrecsuszott és hátul kijött a bordák között. Két hét múlva felkelhet...

— Tragikusabban is végződhetett volna — mondotta Zumbusch. — Mily szomorú, hogy egy ilyen fiatalember nem gondol a hozzátartozóira, reánk, akik jóakarattal bántunk vele... Ez a beteges és tulfütött ambíció eredménye!... Egész éven át összesen, ha egypár hetet töltött az iskolában s ily körülmények között bizony nem sok eredményt érhetett el ez a különben tehetséges fiatalember! Vajjon most más is kövesse a példáját, aki talán közelebb volt a dijhoz, mint ő? — kérdezte és rámnézett. — Egy díjat csak egy ember kaphat... Az életben nagyon gyakran kerülnek majd hasonló helyzetbe... Ott azonban nagyobb dolgokért folyik a harc... Ha minden művész öngyilkos lenne, aki a versenyben nem az első lesz, akkor már nem is volna művész a világon... A sikertelenség még nem ok az öngyilkosságra. Ellenkezően... Egyszer sikerül, másszor nem... A művész munkája a Sysypus munkájával egyenlő — mondotta Kundtmann. — Ha már sikerül is neki a követ a magasba felhengergetni, visszaesik... Sysypus soha sem tudja a maga követ a magasban megtartani, mert így határozták az istenek... A művész is így van valahogy. Később azonban mégis csak felviszi a maga követ a tudás magasságába. A művészetnek a tudás az anyja és a tudás megtanulható... Egyiknél könnyebben, másiknál nehezebben megy... Ha már egyszer fenn van a magasban, akkor még szédítőbb magasságok felé szárnyalhat...

Elutazásom előtt felkerestem a kórházban Charlemont-t. Nagyon restelte a dolgot.

— Ilyen meggondolatlanságot hogy lehet józan ésszel elkövetni, te oktondi? — kérdeztem tőle nevetve.

Szégyenkezve mosolygott rám.

— Te mondod: mert oktondi voltam!

*

Otthon megmutattam Marcsának műveim fényképét. Homlokonsókkolt.

— Nagyon szép! Most már valóban művész vagy!

— Még nem! A kövemet még nem hengeritettem föl a magasba...

Meg kellett magyaráznom, hogy mit értettem ez alatt.

— Azt hittem, hogy a te köved már fent van! — mondotta Marcsa nevetve.

Udvary is bejött és megnézte a fényképet.

— Nagyon szép... Csinos kis nő ez itt... de miért meztelen ez a fiatal „bocher“? Akkoriban nem hordtak ruhát?

— Nem igen... afféle könnyű átvetőt hordtak — mondtam nevetve.

— Rossz dolguk lehettek a szabóknak! Jó, hogy nem akkor éltem...

— Bizony igaza van, különben most üres volna a szobánk — szólt nevetve anyánk.

— Valaki azt mondotta nekem, hogy az ember többször születik, csak az illető nem tud róla...

Lönnhoff szobatársa volt Udvarynak.

— Akár az egérlyukban is elférek én — mondotta nevetve és még egy ágyat tettek be a szobába.

Lönnhoff a bér felét Udvarynak fizette, aki viszont elsején a teljes bért és a Lönnhofftól kapott összeget is kifizette...

— Ez nem járja — mondta az anyám. — Önnek Lönnhoff az albérlője s a pénz önt illeti meg.

— Hogy milyen „mesuge“ dolgokat mond nekem! Nem mindegy az, hogy még egy ember alszik a szobámban? Ha nem fogadja el a pénzt, kiköltözködöm!... — erőszakoskodott Udvary.

Kezdetben bizony nehezen fértek össze! Lönnhoff késő éjszaka is olvasott gyertyafénynél, viszont Udvary nagyon korán kelt és tales-szel és tefilim-mel hangos mormolással mondta el reggeli imáját... De azután tultették magukat ezen is! És jó barátok lettek... Udvary csak akkor ment ki a szobából, amikor Lönnhoff még az ágyban fogyasztotta el reggelijét: egy pár virstlit és egy pohár tejet.

— Nem nézhetem, hogy ez a „gaj“ tréflit eszik — mondotta bosszusan.

Donáth mesterrel ismét a kávéházban találkoztam. Onnét elmentem vele a budai várbazáiban lévő műtermébe. Kezdetben üzlethelyiségek voltak ezek a műtermek, de nem volt semmi forgalom, az üzletek megszűntek s a várkapitányság néhány művésznek műterem céljára átengedte. Strobl Alajos, Beyer Gyula szobrászok és Deák-Ebner festő már régebben ott dolgoztak s most Donáth is kapott egy műtermet.

Donáth négy figurát készített az Operaház részére, amelye-

ket a királyi páholy fölötti oszlopokra szántak. A vázlatok már készen is voltak.

— Na, barátocskám, ilyet még nem látott a világ! Csak te-rád vártam, mert te a barátom vagy és fogsz nekem segíteni... Együtt csináljuk meg, barátocskám...

— Ami annyit jelent, hogy én csinálom az alakokat, te meg zsebrevágod a pénzt, meg a dicsőséget — mondtam nevetve.

— Ne csinálj rossz vicceket! Azokat én magam csinálom!

— De csak a vicceket! A szobrokat nem! Különben mi van az aranyórával? Kiváltottad már?

— Nem is tettem zálogba, de nem adhatom neked, mert emlékebe kaptam Sempertől. De ha elkészülünk a szobrokkal, becsületszavamra kapsz valamit.

— Egy háromemeletes házat?

— Megigérem. Ugy sem tartom meg a szavamat... Félre a tréfával, csinálod, vagy nem csinálod?

— Harmincötért.

— Egy smarnt! Harminc is sok.

— Jól van, de tiz forintocskát előlegben adsz, mert egy va-sam sincs...

— Ez sok pénz! És ha nem jössz el?

— Akkor „kvittek“ vagyunk az aranyórával.

— Ne beszélj butaságot. Becsületszóra kapsz tiz forintot.

— Nekem nincs annyi becsületszavam, mint neked...

— Puff! Eltaláltál! Látom, hogy kiraffinálódtál. Ma már nincsenek gyermekek! Nesze a pénz!

— Most figyelj rám, pajtáskám... A négy figura egy quartettet alkot.

— Nem látni rajtuk.

— Kuss! A művészet az egy komoly dolog... Tehát egy kvartet. Félnövésű gyermekalakok... Az első egy tenorista. Kitárja a karját és éneklí a magas „C“-t. „Szeretlek s az enyém leszel“. Ezt a szopránnak mondja, ez a második figura, aki egyik kezét a szívére teszi, a másikkal az anyjára mutat. Ez is énekel: „Szeretlek és a tied akarok lenni, de beszélj a mamával!“ A harmadik a mama, az alt. A „sidach“ már meg is volna s rá akarja venni a papát: „A gyerekek szeretik egymást, minek az a sok „fakszni“! A papa a negyedik, a basszista. Ez már bömböl: „Meg kell fontolnom a dolgot“... Látod, barátocskám, ez a kvartet.

Minden mozdulatot és énekhangot utánzott s nevettemben a hasamat fogtam.

— Mit nevensz? — kérdezte dühösen.

— Nagyszerű kómikus lett volna belőled.

— Én és kómikus? Tragikus akartam lenni, de rövidkek voltak a lábaim. A Sonnenthal kismiska lett volna mellettem... Na, hogy tetszik a kvartett?

— Jó dolog s lehet belőle valamit csinálni!

— Mindjárt gondoltam, hogy megérted. Holnap kezdhetünk, de ha nem jössz, pandurokkal vezettelek ide. Megkaptad az előleget, most már szőröstől-bőröstől az enyém vagy.

— Miután nem adtam a becsületszavamat, holnap reggel itt leszek...

A munkával gyorsan haladtam előre. Donáth egyetlen egy dologban volt megbízható: pontosan fizetett s néha bizony az óráját zálogosította el, hogy kifizethessen.

Estefelé, munka után, együtt mentünk a kávéházba, ahol már együtt volt a rendes művészársaság. Donáth hazugságainak nem volt határa. Fantáziája szabadon csapongott s miután hálás közönségre talált, ez még jobban feltüzelt. Konstantinápolyról beszélt sokszor, ahol a szultán kedvence volt, de menekülnie kellett, mert a szultán kedvelt odaliszkjével kezdett viszonyt. Éjszaka kötélhágcsón mászott fel a hárembe, de egyszer a főeunuch rajtacsipete. Ő és az odaliszk megtámadták, megköttették s száját betömték, azután kötélhágcsón elmenekültek. Az odaliszk fizetett mindent, mert rengeteg ékszert hozott magával. Szalonikibe szöktek, ahol mámoros boldogságban éltek. Amikor a pénz elfogyott, az odaliszket eladta egy pasának s hazajött.

Harsogó nevetés fogadta a rémmesét.

— Nem hiszitek? — kérdezte sértődötten. — Be tudom bizonyítani. Ez az odaliszk fényképe.

Kezembe vettem a fényképet. Sichel egy ismert képéről készült s ansichtskártya volt.

— Te, ez Sichel egyik képe! — szóltam.

Donáth haragosan nézett rám.

— Persze... Sichelről van... Akkoriban udvari festője volt a szultánnak.

Egetverő kacaj fogadta szavait s végül ő is nevetett.

— Engem nem lehet ám megcsipni. Mert amit én mondok, az igaz!

Természetesen Amerikában is élt, ahol feltalálta a varrógépet, de az a gazember Singer elleste találmánya tikát és szabadalmaztatta. Pénz nélkül mitévő legyen a szegény ember!... Beállt matrónnak s csak így került haza. Most az Eötvös vízi a perét a gazember és csaló Singer ellen. Biztosan meg fogja nyerni, az ügyvéd előleget is adott rá!... Persze, nem fogadta el...

— Annyi pénzem lesz, mint a pelyva! Nagy alapítványt teszek szegény, tehetségtelen művészek részére. Mindegyitök

kap tőlem egy briliánssal kirakott aranyórát s rajta a portrémat — reliefben... A Róna ráadásul új ruhát is kap tőlem, mert ami rajta van, már öreg és kopott...

Egyiptomban is járt, mielőtt Konstantinápolyba került. Itt megismerkedett Kairoban a Sejk-ül-izlammal, akit nagyon meglepett, hogy ez a magyar művész mennyire ismeri Egyiptom művészetét. Sempnernél tanulta és pontos méreteket hozott magával a piramisokról. A főpappal is megismerkedtem, aki megígérte, hogy bemutat a khedivének, de előbb térjek át az izlámra, ami zsidó létemre könnyen fog menni. Hogy kikeresztelkedtem, ezt már nem kötöttem az orrára. A koránt már előbből ismertem és így nagyszerű török vált belőlem. Hatalmas turbánt hordtam... Azután megmintáztam a khedive mellszobrát, ami annyira sikerült, hogy utána egyik feleségét is meg kellett mintáznom. Ez egy tizennégyéves, csodaszép teremtés volt. Halálosan belém szeretett s mi tagadás, nem tudtam ilyen ígéző szépségnek ellenállani. Sajnos, nem kezdettem ki vele, mert állandóan két hatalmas eunuch állt mellettünk kivont karddal s a gazdájuk meghagyta nekik, hogy nyomban kaszaboljanak le, ha illetlenül viselkedem... A khedive lovasszobrát is megmintáztam. Később pasává neveztek ki s egész sereg szolgálta állott rendelkezésemre. A fizetéssel azonban baj volt, mert a khedivének nagyon sok kellett s nekem már kevés jutott. Hogy segítsék a helyzetet, egy nagyszabású pénzügyi tervet dolgoztam ki.

A piramisok alig hoztak valamit az országnak. Azt a tervet ajánlottam, hogy ezeknek a belsejében nagy játékbarylangozat rendezzenek be, mint amilyenek Monte-Carloban vannak. A sivatagot pedig pálmaerdőkké kell varázsolni, s nagy artézi kutakat kell furni. Kairóból vonatokon szállítanak az idegenek ezreit a pálmaerdőkbe. Az egész mindenség három milliárdba kerülne számításom szerint, de évente egy milliárdot hozna tisztán.

— Te vagy a bölcs Aladdín! — mondotta lelkesülten a khedive.

Elkészítettem a tervrajzokat és a költségvetést, amelyet az államtanács elé terjesztettek. Én is jelen voltam az ülésen s mindenkinek nagyon tetszett a tervem, csak a pénzügyminiszter tőltö félre a turbánját, hogy megvakarhassa a fejét.

— Szép... szép... de hol veszem én a három milliárdot? — kérdezte.

— Az angolok úgy sem tudják, mit kezdjenek a pénzükkel, majd adnak azok! — mondottam. — Tízpercentes részesedést ígérünk nekik s örülni fognak a jó üzletnek...

— Ezek már rég zsebredugtak bennünket s nem merek hozzájuk menni! — szolt a pénzügyminiszter.

— Bizza rám ezt a kérdést a magas államtanács. Öt perc alatt elintézem az angol követtel — mondottam.

El is mentem, hisz tudjátok, hogy angolul úgy beszélek, mint a vízfolyás... Lord Krakefield követ csodálkozva fogadott. — „Nagyszerű! Zseniális! Miért nem jött már el régebben ezzel a tervvel? Három milliárd meg se kottyán nekünk! De tíz percentért, kérem?... Megcsináljuk az üzletet, de fordítva: a khedive kap tíz percentet.

— Egy smarnt! — kiáltott fel a pénzügyminiszter, amikor visszamenet közöltem velük az angolok feltételét.

— Egy smarnt! — mondotta bosszusan a khedive. — Inkább a szemétre dobom az egész tervet, semhogy tíz percentet elfogadjak.

— Mi lesz az én terveimmel? — kérdeztem aggódva.

— Kuss! ha sokat beszélsz, levágatom a fejedet! — kiáltott rám a khedive bosszuson.

Megijedtem és elszaladtam.

Kértem a pénzemért a nagy lovasszoborért a pénzügyminisztertől.

— Ezt a khedive magánpénztára utalja ki — mondotta.

Kértem attól:

— Ezt a pénzügyminiszter utalja ki — mondotta.

Fogtam magamat, felnyergeltem a khedive egyik lovát s otthagytam az egész társaságot... Így jutottam Konstantinápolyba...

Oroszországban is megfordult. Semper ajánlotta egy híres építészhez, aki a cárhoz protezsálta. Nemsokára az egész orosz arisztokrácia kedveltje lett. Az orosz szobrászok azonban irigykedtek rá, s ráfogták, hogy zsidó. A cárnak megmutatta a török „keresztlevelet“ s a cár jóízület nevetett rajta. Az orosz szobrászok egy nihilista összeesküvésbe keverték bele s noha ártatlan volt, a cár megharagudott rá és Szibériába száműzte. Három évig élt itt s az ólombányákban is dolgozott. Megismerkedett egy szép száműzött grófnővel, s feleségül vette. Az első évben ikreket szült az asszony... A bányákban megismerkedett egy öreg emberrel, aki tört magyarsággal beszélt. Petőfi volt!... Falábon járt s már unokái és dédunokái voltak. Nem akart hinni szemének és fülének.

— És miért nem tér vissza hazájába? — kérdeztem tőle.

— Hogyisne, hogy becsukjanak bigámiáért... Talán az első feleségem, Julia, is él még.

Ő, Donáth, azután Pétervárra ment családjával. Felesége

családja, tudni sem akart róla, becsukatták, s végül kizsuppolatták az országból. Koldulva jutott el Münchenig...

Párisban, Londonban is élt sokáig. Mindenütt bejutott az udvarhoz. Párisban, mi tagadás, a szép Eugénia császárnővel bizalmas barátságban volt.

III. Napoleon kémeitől megtudta a dolgot s bajba került volna, ha a francia-német háboru ki nem tör. A császárt elfogták s a császárné abbahagyta a viszonyt.

— Nem illik egy fogságbajutott embert megcsalni — mondotta sirva...

Zala György Donáth meséi alatt jegyzeteket készített.

— Na, vén huncut, most megfogtalak! — mondotta. — Kiszámítottam, saját bevallásod alapján, hogy hány évig voltál távol. Százhet évig... Ha jól tudom, negyvenöt éves vagy...

Donáth elgondolkozott.

— Ezt nem értitek. Ahol megfordultam, mindenütt háboru volt és a háborus évek duplán számitanak!

— Még akkor sem jön ki a számitásod, — szolt Zala.

— Na, egy pár év ide vagy oda!... Nem számit... Ne legyetek oly smucigok!

*

Az estéket csaknem kivétel nélkül otthon töltöttem. Friedmann is gyakran eljött hozzánk. A leányok még este is dolgoztak, mialatt mi elbeszélgettünk. Rendesen Lönhoff vitte a szót.

— Ki a szobrászok védőpatronusa? — kérdezte tőlem egy este.

— Szent Reinaldus! Valójában azonban az öreg Uristen, mert ő mintázta az első embert földből. Ő volt tehát az első szobrász.

— Igazad van. Isten saját képmására teremtette az embert és lelket lehelt belé. A görög monda szerint Prometheus agyagból teremtette az embert s Pallas Athene adta hozzá a lelket. De ezenkívül még számos ősrégi monda maradt fenn az ember teremtéséről a biblia előtti időkben, amelyek mind megegyeznek abban, hogy Isten adta az embernek a lelket, tehát az istenség egy részét... Ősrégi tradíció ez, és bizonyára nincs híján az igazságnak... És mi, földi férgek, mindenütt keressük az istenséget, amióta csak a földön élünk, csak önmagunkban nem!

— Magam is gondoltam már ilyesmit! — szoltam izgatottan. — De nem mertem ezt végiggondolni. Isten és az isteni lélek bennünk lakozik s néha, ha művészt alkotok, az istenséghez érzem közel magamat...

— „Smonces“ — szólt Friedmann. — Éppen terád nézett le az Isten, mert művész vagy? Isten mindenütt jelen van és mindenkinek az Istene, akár akar, akár nem. Csak olvasd el a bibliát... Megvolt mielőtt a világ létezett s meglesz, mikor már semmi sem lesz... Isten mindenki számára létezik, aki hisz benne és imádkozik hozzá...

— Nagyszerű! — mondotta Udvary. — Élvezet hallgatni is...

— Én is azt mondom — szólt Marcsa. — Isten és az istenség mindenütt jelen van. Betölti a mindenséget s nincs határa, miként a végtelenségnek.

— Végtelenség? — mondotta Lönhoff. — El lehet vajjon képzelné? Nem... Ez is csak afféle fogalom, vagy inkább segédfogalom s nem lehet végiggondolni, éppen, mert nincs — vége! Így vagyunk az istenséggel is! Eszerint tehát mi mindnyájan keblünkön hordjuk parányi istenségrészecskéket, bezárva a testünkbe... Ez aztán pompás mechanikai remekmű, egy tartó, vagy hüvely az isteni lélek számára. Milliónyi évek során, mióta az emberiség megvan, testünk mindig tökéletesebb lett és az isteni lélek az, amely ezen a kifinomodáson dolgozik! És az emberi lélek kifinomulásával testünk tökéletesedése is lépést tart...

— A halál, vagy amit mi annak nevezünk, a felbomlása ennek a különféle anyagból képződött mechanizmusnak. A lélek Istennél egyesül, vagy az istenséggel, amelytől sohasem vált el és csak ideiglenesen volt testünkhöz kötve! És azért nincs individuális feltámadás...

— „Tyüh“! Hogy fognak a „gajok“ vakarózni! — szólt Friedmann nevetve. — De félre minden tréfával! Ez ostobaság! Minek éljünk és legyünk jók és tisztességesek, ha azt sem hihetnénk, hogy a tulvilágon mindenki megkapja a maga száldirozott számláját? „Jól néznénk ki“! Ez mind csak a macskáknak való beszéd! Ilyen számárságot hiába akar velem elhítenni! És én, „nebuch“ egy picurka istenség legyek! Hallatlan szemtelenség!

— Az én vallásos érzületemmel nem egyezik meg ez — mondotta Marcsa.

Lönhoff nevetett és folytatta:

— Vallásos érzés! Ezt nem ismerem és amit itt mondok, az csak gondolkodás eredménye, feltevés-theoria. Talán így is lehet, — talán nem! De lehet mellette sikra szállni, érvelni.

— Ha egy dézsa vizet a folyóba öntünk, annak minden cseppje egyesül a folyóval s nem lehet többé külön választani. A nagy folyó a tengerbe árad, de még jó darabon megtartja a sodrát. De végül mégis teljesen egyesül vele. Így vagyunk

a nagy és szép lelkekkel is. Goethe, Shakespeare, vagy Michel-Angelo lelkével. Ezek is felolvadnak az istenség-lélekben. Talán kis lélek-atomok ezek, amelyek később, századok múltán más emberekben öntudatosává válnak. Vajjon ki ne érezte volna már, hogy egykor már élte emberi életét és hogy ebben a régebbi életben olyasvalamit cselekedett és gondolkozott, amit mostani életében újra cselekszik és gondol...

— Amit mond, ujszerűnek hangzik előttem — szól Marcsa — és nem hiszem, hogy teoriái helytállóak lennének, a mult nagy gondolkodói már rég ráeszméltek volna erre.

— Ez nem bizonyít semmit! — mondotta Lönhhoff. — A villanyosság megvan amióta a világ fennáll és milliónyi évnek kellett eltelnie, amíg az ember megismerte és felhasználta... A villamosság a gép lelke. Az egész világegyetem telítve van vele s csak parányi részét használják fel energiaforrásul. Ha megáll az elektromos gép, vagy elromlik, a ható erő visszaszáll a világegyetembe s a legkisebb paránya sem vész el... Így van ez az emberi gépezettel is és az ember vagy az isteni lélekkel...

Udvary tátott szájjal bámult.

— Megkergülhet ettől az ember — mondotta.

— Ez mind a képzelet szüleménye, de nem valóság — mondotta Marcsa.

— Valóság? Ki tudja, mi az? Olyanok e dolgok, amilyenek látjuk. Nem lehet azt tudni! — nevetett Lönhhoff.

Friedmann ur kezdett diskurálni.

— Ha az ujjamat a számba dugom, akkor tudom, hogy a szám a szám és az ujjam az ujjam... A többi mind „smonces“...

Lönhhoff nevetett.

— Több filozófia van benne, mint sok tudományos könyvben! Igaza van. Nekünk embereknek kell, hogy minden valóság legyen, akarva, vagy nem akarva... A világon mindennek megvan a maga célja, helye és rendeltetése... A mi földi létünk hosszunak tűnik föl, de a végtelenséghez képest alig egy pillanat... Ezt a kis parányi létet ki kell élnünk. Mindenki a maga módja szerint tölti azt be és igyekezik kellemessé tenni. Egyik a telezabált gyomrán át intézi el, másik a tudományban, vagy a művészetben keres kielégülést, mások a szerelemben, a jóban vagy a rossz cselekedetben. A te részeges Schmidt tanárod kentaurhoz hasonlította a művészt. Minden ember egy kentaur! Állatnak születik és magában hordja az isteni lelket. Amíg él, küzdenie kell az állattal. Aki azt legyőzi, igaz emberré lesz, Isten fiává... az istenség részesévé...

— Ez igaz, de mind ebből nem tudom, hogy mi az életünk célja — szólta Marcsa. — Nekünk nőknek a szépség és a szerelem lehet.

— Szerelem? Szerelem nem egyéb, mint a fajfenntartási ösztön — mondják a tudósok. Ez azonban csak részben igaz.

— Ez is csupa „smonces“ — szólta Friedmann. — A szerelem az, hogy a férfi elveszi a nőt és az gyerekeket szüljön. Ez Isten akarata...

— Igen, ez a szabály, de van rá kivétel is — mondta Lönhoff.

— Elég a „smuzolásból“. Ez a „gaj“ telebeszéli az ember fejét. Most hazamegyek és lefekszem, hogy elfelejtsem a sok „smoncát“. Jó éjt, gyerekek, holnap is lesz még nap! — mondta Friedmann és elbicegett.

Együtt maradtunk még egy ideig és elbeszélgettünk.

— Mi van a filozófiai munkáddal? Dolgozol rajta?

— Még nem... Minden erjed és kavarg bennem... Talán ha majd hatvanéves leszek, megirom — mondotta nevetve. — Addig már csak a lovaknak játszom a cirkuszban... de most jut eszembe, holnap Mária-nap van és én egy új dalt komponáltam a mi Máriánk tiszteletére... Mindjárt el is játszom...

Halkan csendültek fel a hangok a fuvolán, mint egy szerelmi vágy vallomásai, majd ujjongva, mint a boldogság öröme, a fülemile éneke csattogott. Egy istenáldotta művész szerelmi vallomása volt...

Marcsa csillogó szemmel hallgatta.

— Csodálatosan szép volt — jegyeztem meg.

Lönhoff Marcsához ment és megfogta a kezét...

— Mari... Marika... — szólta fojtott hangon.

Nővérem hozzáhajolt és homlokon csókolta.

Lönhoff ránézett, Marcsa lesütött szemmel némán ült helyén.

— Ebből is elég volt — mondotta Lönhoff nagyot sóhajtván s karon fogta Udvaryt. — Megyek a feleségemmel aludni — szólta nevetve.

Marcsa sokáig nézett utána...

Egy este a fason át a ligetből jöttem haza. Lönhoff egy padon üldögélt és én is melléje ültem.

— Voltál már szerelmes? — kérdezte tőlem mosolyogva.

— Egy gyermekkori szerelem szerepelt életemben, de valójában nem tudom, mi az igazi szerelem... Amit eddig éreztem, nem nevezhető szerelemnek.

— Akkor szerencsés vagy.

— Na, te sem jártad meg vele, amint tudom, platonikus vagy!... — szóltam nevetve.

Elgondolkozott.

— Marcsát nagyon szeretem — szólt halk hangon.

Fürkészve néztem rá.

— Ugy, mintha a bátyja lennél? — kérdeztem.

— Ennél jobban...

— Akkor vedd el felségül! Azt hiszem, ő sem nagyon kéreti magát — mondtam nevetve.

— Megházasodni? Nem! — szólt szomoruan.

— Azt mondtad, hogy szereted őt?

— Éppen azért, mert nagyon szeretem őt...

Elhallgatott s nézte a teli holdat.

— Az én koromban nem szabad meggondolatlanságot elkövetni. Egy senki és semmi vagyok és ennél többre már nem is viszem... Az én nyomoruságos cirkuszi muzsikámmal éppen annyit keresek, hogy szükösen megélek s néha könyveket vehetek. Ez ugyan nem sok, de nekem elég és függetlenül élhetek eszmémnek. Ám kettőnek már nem futja és egy nagyobb család már meg sem tud élni belőle. Marcsának tovább kellene kinlődnia s ezt nem akarom. Az ő jövendő sorsát nap-nap után magam előtt látom a cirkusz világában. Nagyon sok kollégám házasodott korán — művész módra: szerelemből. Kezdetben boldogok voltak, mint a gyermekek, de azután jöttek a gyermekek. Egy... kettő... három, kinek mennyi... És velük együtt beköszöntött a nyomor, a civódás és nélkülözés... Ezek bizony megszik a szerelmet! A mi jövedelmünk éhbér s abból egy család nem tud megélni. Sok tehetséges kollégám züllött el ily módon és sok derék asszony megjárta! És az a sok kis szurtos, mezitlábás csirkefogó, akik a cirkusz körül lebzselnek, csaknem kivétel nélkül muzsikusok gyermeke. Egyik kollégám nyomora miatt agyonlőtte magát, egy másik otthagya a családját — azok most elmehetnek koldulni... Arra is gondoltam, hogy más mesterség után nézek, de fuvolán és hegedün kívül máshoz nem értek és harminckét évvel már nehéz új pályát kezdeni. És a zene? Mennyire szerettem valaha! Ma pedig elkényszeredett mesterség lett a kezemben... Magam akarom keresztemet tovább cipelni... Akit szeretek, nem akarom a sorsomhoz kötni...

Elhallgatott és én sem szóltam egy szót sem...

Azután kezét nyujtottam neki...

*

1883—84.

Donáthnál befejeztem a kvartettet és néhány kisebb munkát. „Olympiai győztes“ című művem vázlatát is elkészítettem, amelyet Bécsben akartam nagy méretben megcsinálni. Egy

fiatal atléta volt a kompozícióm, aki babérkoszoruját diadalmasan tartja a magasba...

Ismét Zumbuschnál voltam, akinek tetszett vázlatom. Először kis viasztanulmányt csináltam hozzá, amely nagyon megtetszett Lanckoronszky grófnak, egy ismert műbarátnak. Megvette és bronzba öntette, amire nagyon büszke voltam. Azután a nagy szobor mintázásába kezdtem.

Loránffy egy életnagyságu „martiró“-t mintázott. Maglyára itélték a nőt, aki nyugodt megadással várja a halált — ez volt a témája. Bitterlich „Karitás“-án dolgozott — egy anya két kis gyermekével. Charlemont, mint segéd, egy műhelyben dolgozott. Kaptunk azonban két új kollégát. Harlinzenkarl később jött, aki tele volt ideákkal. Gyorsan, hevenyészve dolgozott s semmit sem fejezett be teljesen. Zumbusch emiatt szemrehányást is tett neki. Egy napon két kocsi agyaggal jelent meg s nyomban hozzáfogott a munkához. Pár nap alatt elkészített egy négy méter magas Zeus-szobrot. Semmiféle vázlatot nem csinált hozzá és a vasvázat is csak úgy hevenyében összehátolta, úgy hogy attól tartottunk, összeesik a figura.

— Az alak össze fog esni és agyonüti magát! És vázlat nélkül csinálni ilyesmit? — mondotta Zumbusch.

— Amíg a vázlatlalt, meg a vasvással vesződöm, azalatt az ördög már rég elvitte gondolataim frissességét — mondotta Harlinzenkarl.

Zumbusch vállat vont és nevetve mondotta:

— Én azonban csak tisztos távolból merem a munkáját nézegetni!

Egész nap dolgozott. Az alak proporciói azonban nem sikerültek, a lábak rövidek lettek s csak alul lehetett volna őket hosszabbra venni, de ehhez meg nem volt hely, mert már a bokáján állt a padlón.

— Majd a gipszöntésnél utána mintázom — mondotta.

Egy napon lepottyant a felemelt kar. Harlinzenkarl a fejét vakarta s nagy ügyel-bajjal vissza tudta tenni helyére. Máskor a térde esett le, egyszer meg Zeus melle — csaknem egy mázsa agyag — csuszott le s agyonnyomta a lábánál heverő cyklops fejét.

Harlinzenkarl megdühösödött. Kalapáccsal szétverte a hatalmas figurát... Napokig nem láttuk utána.

— Mégis megcsinálom! — mondotta, amikor ismét megjelent.

Höffler egy faucsoport vázlatát csinálta. Egy öreg faun kisfiát tanítja lovagolni egy kecskebakon. A kecskebak nagyokat ugrik, míg a kis faun ijedten kapaszkodik a szőrébe.

— Ebből lehet valamit csinálni! — mondotta Zumbusch — de ügyeljen arra, hogy az alakok jól össze legyenek tartva.

Kezdetben szorgalmasan dolgozott, de később ellustult s napjában alig egy órát dolgozott munkáján. Félvállalként vette a művészetet s inkább afféle időtöltésnek tekintette... Nem is vitte sokra...

Hetenként kétszer Loránffyval és Bitterlich-el elmentünk este az akadémiai tornaegyesületbe, ahol egyetemisták, technikusok, festők, szobrászok verődtek össze és tornáztak. Néha vívtunk az iskolában. Bitterlich és Loránffy már nagyon jól vívtak, én csak most kezdtem, de egy-kettőre belegyakoroltam magamat. Gyakran órákig elszórakoztunk a vívással.

Egyszer Zumbusch is megjelent a teremben, de nem vetődött észre.

— Bravó! Nagyszerű vágás volt! — mondotta. — Fiala koromban magam is vívtam s bizony sok ütést kaptam.

Zumbusch a Jaquingasse-ben lakott egy kis külön házban. Az utca másik oldalán a botanikus kert fala huzódott, amelyen az ő részére ajtót vágtak, úgy hogy a kerten át is bemehetett lakásába. Felesége finom, szeretetreméltó asszony volt. Több gyermekük született házasságukból. Én csak egyet ismertem, egy tizenkétéves fiút, aki szakasztott az apja volt. Később Münchenbe került s festő lett belőle.

Egy napon Zumbuschné is megjelent az iskolában. Nagyon megörültünk neki, mert először jelent meg közöttünk.

— Ne féljenek az urak, nem fogok korrigálni — mondotta nevetve.

— Nagyon örülnék neki — mondotta Bitterlich. — Azt hiszem, nem volna oly szigorú, mint a professzor ur!

— Erről az oldaláról nem is ismerem — szólt nevetve. — Éppen az ellenkezője áll s emiatt jöttem az urakhoz. Az uramnak vajszive van. Ez nem volna baj, ha nem akadnának olyanok, akik ezzel visszaélnek. Régebben mindig a lakásunkra jöttek ezek a kéregetők. Az uramnak fogalma sincs a pénz értékéről, a tizforintos az ő szemében éppen annyi, mint a százás, vagy az ezres... Magam is azt vallom, hogy aki teheti, segítsen a nyomorba jutott embertársain, de mindennek van határa. Otthon magam intéztem el ezeket a könyöradományokat, de kifogtak rajtam. Az utcán, a kertben lesték meg az uramat, vagy a műtermébe férkőztek be hozzá s ilyenkor azután nem nézi, kinek mit ad... Nemrég huszezer forint részletet vett föl, de nem jött haza, hanem egyenesen a műtermébe ment. Délben azután azt veszem észre, hogy négyezer forintja hiányzik. Elosztogatta s azt sem tudta, hogy kinek mennyit adott...

— Hallatlan! — kiáltott fel Bitterlich.

— Még sem helyezhetem gondnokság alá! — mondotta nevetve. — Azért jöttem, hogy végre itt is rendet teremtsék. Átadok az uraknak egy összeget. Ha valaki kéregetni jön hozzám, adjanak nekik belátásuk szerint, de be ne engedjék az uramhoz! Megigérik?

— Készséggel!

— Nagyon örülök, hogy megismerhettem önöket — mondotta s megnézte munkáinkat. — Az uram többször említette, hogy rég nem volt annyi tehetséges tanítványa, mint mostanában. Igaza van!

Néhány héttel később halkán kopogtattak az iskola ajtaján. Nagyon el voltam merülve munkámban. Ismét kopogtak.

— Tessék! — kiáltottam bosszusan.

Az ajtó félig kinyílt s egy ember jött be tétova lépésekkel. Fekete, elnyütt hosszú kabát volt rajta, nadrágja lötyögött. Cilindere, amelyet kezében tartott, szintén kopott volt. Keskeny homlokát gyér haj fedte, halovány arcából két okos, jóságos szem tekintett elő. Állát hosszú, szürkülő szakáll borította.

— Ez is bizonyára azok közül való! — gondoltam magamban. — Valami nyugalmazott tanító lehet.

— Bocsánatot kérek, ha zavarom! — szólt halkán.

— Mit akar? — kérdeztem nyersen.

— Zumbusch tanár urat keresem.

— Nincs itt! Egyáltalában nem lehet vele beszélni! De — mit akar? Magam is elintézhetem... Pénzt akar?

— Pénzt? — kérdezte csodálkozva és mosolygott. — Pénzt mindig lehet használni! Tehát nincs itthon a professzor ur! Akkor várok rá... Bizonyára itt lesz nemsokára, mert ebben az időben jelezte jövetelét...

— Lári-fári! — szóltam bosszusan. — Fogja a pénzét és ne zavarja a tanár urat.

Két forintot adtam neki. Tünődve állt meg.

— Talán kevés? — kérdeztem. — Fogja, még egyet adok!

Mellénye zsebébe csusztatta s mosolyogva nézett rám.

— Életem első keresete... — mondotta.

Zumbusch rontott be.

— Bocsánatot, királyi fenség! Kissé elkéstem — mondotta mély hajlongás között.

— Nem baj! — mondotta a „koldus“ és kezet nyújtott neki. — Amíg várakoztam, nagyon jó üzletet csináltam. — Kivette a három ezüstforintot és ráköpött. — Az első pénz, amit életemben kerestem!

Zumbusch rémülten nézett rám.

— Bocsánatot kérek, királyi fenség! — dadogtam.

— Nem baj! Nagyon mulatságos volt — szólt ez nevetve

és ismét zsebredugta a pénzt. — Nagyon megbízható cerberusa van.

Bementek. Engem, mintha villámcsapás sújtott volna. Csak most ösmertem meg a képekről. Luitpold, bajor herceg volt, a későbbi princ-régens!

— Ezt aztán megcsináltad, te hülye! — gondoltam magamban.

Zumbusch a kedveltje volt Lajos bajor királynak s Münchenben számos munkája állott a Miksa császár emlékének kívül. Ezek jobbára a királyi kastélyokba kerültek. Többek között Wagner Richard operáinak alakjai: Lohengrin, Tannhäuser, Tristan és Isolde stb. Most a Parsifal alakját mintázta s emiatt jött a herceg, aki maga is mintázott és festett s jóban volt a müncheni művészekkel. Zumbuscht mindig meglátogatta, ha Bécsbe jött.

Aközben Loránffy és a többiek is megérkeztek s elmondtam nekik az esetet. Jóízűen nevettek.

Később, amikor a herceg kijött, sorra bemutattak bennünket. Én rá sem mertem nézni, amikor munkám előtt megállott. Felnevetett s megzörgette zsebében a pénzt.

— Nagyszerű legény! — mondotta, amikor munkámat nézte. — Nagy öröme lehet ilyen nagy akton dolgozni. Nekem is kedvem volna hozzá, de ennyire még nem jutottam... A lábait életem végéig is elmintáznám...

— Nincs semmi akadály! — mondtam nevetve.

— Nevetni is tud? Az előbb azt hittem, hogy megesz, olyan szigorú volt! — mondta nevetve. — Szaván fogom. Holnap reggel itt leszek és „elmintázom“ az orra elől a lábakat.

— Nagy megtisztelésnek veszem, királyi fenség!

— Most még udvarias is már! Vajjon ki hitte volna!

Amikor Zumbusch később kijött, nevetve állt meg előttem.

— Nagyszerűen mulatott az eseten és amikor felvilágosítottam a dologról, még jobban nevetett. Azt mondotta, hogy ezek után kénytelen lesz új ruhát csináltatni, nehogy tiltott koldulás gyanúja miatt lefogják. Más az ő helyén megsértődött volna s nagy urakkal nem jó tréfát üzni!

A herceg szavait nem vettem komolyan, de azért tulzott óvatosságból nyolcra már az iskolába rendeltem a modeletem.

Legnagyobb meglepetésemre a herceg nyolc előtt már ott volt.

— Jó reggelt, Cerberus ur! — szólt nevetve. — Eljöttem, hogy dolgozzam. Ma már jobban tetszem önnek?

Nagyon finom ruha volt rajta, fején ragyogó cilinder. Tréfás pózba vágta magát.

— Ez már más! — szóltam leereszkedően.

— Még humorizálni is tud! Ez tetszik nekem! — szólt nevetve. — Kollégákhoz nem illik, hogy sokat teketóriázzanak egymással. Voltaképen én is Zumbusch tanítványa vagyok, annak idején nála tanultam Münchenben. Hogy hívnek?

— Róna József!

— Tehát Pepi! Engem meg csak Poldinak hívnek otthon — mondotta. — Azután te is csak így szólits!

— Azt bizony megfontolom! — mondtam nevetve.

— Ugyan miért?

— Nem jó nagy urakkal egy tálból enni a cseresznyét, mondta a professzorunk.

— Oh, a vén róka! Reá vall! Noha több tál cseresznyét megevett már velünk... Jó pipa az öreg s van a füle mögött... Ősmered azt a csoportot, amelyet Münchenben csinált? Egy nymphá és egy faun ölekezése, elég szemérmetlen pózban! Semmiesetre nem való fiatal leányok erkölcsi okulására, de egyébként pompás alkotás. Most faragják kőbe Lajos király számára... De most elég a fecsegésből és lássunk a munkához!

Levetette kabátját s a munkakabátomat vette föl. A modellem. Gerlach is megérkezett. Egy darabig a herceg mögött állva néztem, hogyan dolgozik. Nem volt ügyetlen és jó formaérzéke volt.

— Ha munka közben figyelnek rám, nem tudok dolgozni — mondotta. — Menj odébb és ne zavarj! Szur a tekinteted!

— Parancsára királyi... Poldi... — mondtam és szótfogadtam.

— No látod, a Poldival ki lehet ám jönni! — mondotta nevetve. — Voltál már Münchenben? — kérdezte később.

— Még nem, de ha elkészülök tanulmányaimmal, kimegyek.

— Ha Münchenbe jössz, keress föl. Együtt elmehetünk a Glyptothekába. Ott van ám sok látnivaló! Gyakran napokig bujom és alig tudok betelni vele.

Vasárnap volt és rajtunk kívül senki nem volt az iskolában. Én a sarokban ültem s néztem, amint a herceg dolgozik. Eszembe jutott az a jelenet, amikor, mint kisfiu a Hensch kocsija után futottam... „És királyok és fejedelmek lesznek a barátaid“... Jó uton vagyok — állapítottam meg magamban.

Gerlach elfáradt, mert csaknem három óráig állt már mozdulatlanul. A herceg megmosta kezét s elgondolkozva nézte munkáját.

— Mit gondolsz? Jól haladok? — kérdezte.

— Nagyszerűen! — mondtam őszintén.

— Hát nem minden herceg született hülye? Mi? — mondotta nevetve, aztán munkám viaszfiguráját kezdte alaposabban nézegetni.

— Verv-vel van csinálva és friss az egész munka... Add nekem s majd bronzba öntetem a Fernkorn-nál.

— Sajnos, már nem rendelkezhetem vele, gróf Lancoronszky vásárolta meg — mondottam sajnálkozva.

— Átkozott fickó! Nem megint elcsipett valamit az orrom elől!

Ismét dolgozni kezdett.

— Holnap el akartam utazni, de addig maradok itt, amíg ezekkel a lábakkal el nem készülök.

— Akkor nem irhatom a nevemet alá, mert nem szeretek idegen tollakkal ékeskedni! — mondottam.

Elgondolkozott.

— Tudod mit? Én mint csendes társ szerepelek. Így fogod aláírni: Róna József & Comp.

Már két óra volt és még mindig dolgozott. Egy öreg, livrés inas jött be és némán meghajolt:

— Királyi fenség ismét elkésett — mondotta tartózkodóan.

— Mi az ördög! Már ilyen későre jár? Két óra! Most azután fussunk! A Metternichéknél vagyok hivatalos. Most azután kikapok! Nagyon szigorú dáma!

Gyorsan öltözködött.

— Holnap ismét eljövök, a viszontlátásra! — kiáltotta vissza az ajtóból.

Másnap azonban nem jött. Tíz órakor behivatott Zumbusch. Egy cédulát nyújtott át, amelyen pár sor hevenyészett írás volt:

— Okvetlenül haza kell utaznom. Sürgönyöztek értem. A Pepi ne nyuljon a lábához. Nyolc nap múlva visszajövök.

— Ne nyuljon hozzá! — mondotta Zumbusch nevetve — különben haragudni fog.

De nyolc nap múlva sem jött, még később sem, mert Münchenben fontos események történtek... Prinzrégens lett s bizonyára más gondja volt, mint az én „Győztes“-em lábát mintázni!...

*

Marcsától havonta legalább egy levelet kaptam, amelyben beszámolt mindarról, ami otthon történt. A legutolsó levelében tragikus eseményt közölt velem.

— Miksánk meghalt! — írta. — Az utóbbi napokban jól érezte magát, úgy, hogy azt hittük, tul van a veszedelmen. Ő maga sem sejtette a végét. Csendesen, minden fájdalom nélkül hunyt el... Mennyire ragaszkodott az élethez, hisz oly boldog volt kis családjával! Anyánkat mélyen megrendítette a halál s ágynak esett. Tudod, hogy Miksa — minden hibájával együtt a kedvence volt. És éppen most kellett szegénynek meghalnia,

amikor már annyira rendes ember lett! Az Isten legyen könyörületes iránta...

A felesége, mint tudod, kitanulta a varrást s a megélhetés miatt nincsenek gondjai. Ez a szelid és jámbor lélek nagy megadással türi sorsát.

Egyik későbbi levelében ezeket írta:

„Egy kérőm „akadt“. Friedmann hozta ide s azt mondotta, hogy menjek hozzá, de tüstént. Na, majd meggondolom magamat — mondottam. Jó megjelenésű, „fess ember“, az orra kissé hajlott, különben nagyon intelligens és jólelkű. Harmincöt éves és özvegy, a felesége egy éve, hogy meghalt. Megvallom, rokonszenvesnek tartom, de nem vagyok férjhezmenő kedvemben, amire szegény Miksa halála miatt sem gondolok egyelőre... De megvárom, amíg hazajössz, mert a te véleményedet hallani akarom... Addig jobban kiismerem a „jelölt“ urat, mert elvégre a házasság mégis komoly dolog. Édesanyánknak nagyon tetszik, ami mindenestre sokat jelent, hisz jól tudod, hogy mennyire szeret engem és javamat akarja.“

Seebaldus barátomat régen nem láttam. A könyvtárba már régen nem jártam, mert körülbelül mindent áttanulmányoztam. A múlt évben elvégezte Hellmernél az aktstudiumot és abszolválta az általános iskolát. Ösztöndija lejárt s Lützow tanár minden igyekezete ellenére sem ujitották meg — Isten a megmondhatója, hogy miért! Sokat betegeskedett s kis faszobrocskákat készített otthon, amelyeket Leni eladogatott. Az év elején egyszer megjelent nálam az iskolában s közölte velem, hogy a Szent György-szobrát már elkezdte.

— Ha készen leszek, el fogsz jönni hozzám s megmutatom — mondotta, de nem jött el értem. Annyit tudtam, hogy testvéri módra együtt élt Lenivel.

Egy este, az iskolából kijövet, Leni várt reám. Fekete kendő volt rajta, úgy hogy arcát is alig láttam. Halavány volt s szemeiben mély szomorúság tükröződött.

— Beteg vagy? — kérdeztem tőle.

— Igen... igen... elkaptam tőle... Különben nincs semmi bajom... De... ő... meghal. Meghal! — kiáltotta és égnék emelte karjait. Gyere velem... lázas betegen fekszik s beszélni akar veled... Csak téged emleget... oh Pepi... meg fog halni... Meghal, ha mondom...

Hangosan zokogott, mellemre hajtotta arcát s alig birtam megnyugtani.

— Gyere, menjünk! — s megsimogattam fejét. Lóvonaton akartam menni, de ő gyalog akart.

— Így hamarabb hazaérünk — mondotta.

Kinn laktak a Mariahilferstrasse végén s utközben mindent elmondott.

— Már régen fel akartalak keresni, de amíg a Szent Györggyel el nem készült, nem engedte meg. Hónapok óta éjjelnappal dolgozott s tejen kívül alig evett valamit. Most már elkészült vele s bizony nagyon szép a szobor. Amíg dolgozott, valahogy birta, ha lázas is volt, de most ágynak esett s lázában fantáziál... A veréb szeméről, amely olyan szomoruan nézett rá, folyton beszél... Fél tőle... Az öreg Erasmusról szintén, tudod az, aki otthon a sirboltban ülve néz az ég felé... Ha nagy láza van, állandóan vele beszél... Az egész idő alatt nem keresett semmit, mert folyton a Szent Györgyön dolgozott, amit pedig én kerestem, az bizony édeskevés! Sokat kellene ennie, de én nem tudom a pénzt előteremteni s legjobb volna, ha bevinnék egy kórházba...

— A Favoriten-kórházban van egy asszisztens barátom, aki Seebaldust is ismeri, talán az segíthet rajtunk! — mondottam.

— Tudtam, hogy valami okosat kieszelsz!

A harmadik emeleten laktak. Kis szoba volt ez, amelybe a lenyugvó napsugarak éppen betűztek. A sarokban kis asztalon színes pamutcsomó feküdt. Leni kézimunkája. Egy másik sarokban állványon vászonnal letakarva állt valami. Kis vaságyban feküdt Seebaldus. A szobában példás rend uralkodott.

Amikor beléptem, zavartan nézett rám.

— Végre eljöttél! Már várnak reád! — mondotta nehéz lélegzettel.

— Várnak? — kérdeztem csodálkozva.

— Igen... Először az öreg volt itt... az Erasmus... akkor bennem volt... azután mögém került s rám nézett... Később a fiát is elhozta... az első Seebaldust... azután jöttek a többi Seebaldusok... mind... ahányan voltak... Valamit nem találtak rendben... és én mindig változtattam ezen... Valamennyien dolgoztunk rajta... Ez az egész művészcsalád munkája. Nézd csak meg... Te vagy az első, akinek meg szabad nézni... Valamennyiünk művészete benne van... én csak az eszköz voltam...

Fel akart emelkedni, de Leni nem engedte.

— Du darfst net aufstehen, mein Lieber!... Maradj szép nyugodtan! — mondta a leány.

— Igazad van, te jóság! — mondotta mosolyogva. Visszabujt a takaró alá.

Leni egy székre állott s levette a kendőt a szoborról. A meglepetés és elragadtatás hangja szállt el ajkamról.

Háromnegyed életnagyságban állott előttem a szobor. Lábánál a sárkány hevert, különös keveréke a kigyónak és a ma-

dárnak. A lándzsa éppen a testébe furódik s az állat megvonaglik. Győzelmének tudatában a sárkányra teszi lábát a hős s hívő lelkesedéssel néz az égre. Egyik kezével a lándzsát fogja, másikat maga elé tartja. A fej fiatalosan szép volt s dus haj övezte. Sisakot és fényes fegyverzetet hordott, miként Giorgione egyik képének lovagján láttam. Hosszu köpeny omlott le karcsu alakjáról. A faszobor színes volt. A sisak és a vértet aranydíszítéssel volt tarkítva, a vörös köpenyen sárga liliomok díszlettek. A fej körüli dicsfény polirozott aranya ragyogott. Mintha csak a gótikus korból lépett volna előm ez a szobor, de kifejezésében már benne volt a korai renaissance bűbája. Isten áldotta nagy művész alkotása volt ez a munka...

Némán, meghatottan álltam meg előtte.

— Csodálatosan szép! Nagy művész lett belőled! — áradtam.

A takarót álláig magára huzta, mert didergett s kezével furcsa mozdulatot tett. Leni könnyes szemmel állt mellette.

— Megint a nagy verébszemeket látja maga előtt, akkor tesz így! — mondotta és kiment a konyhába. Vizes ruhát tett Seebaldus homlokára. Ettől megnyugodott s lecsukta szemét.

Besötétedett s mi némán ültünk a homályba boruló szobában. Leni lámpát gyújtott.

Seebaldus felébredt s kissé felemelkedett. Szemei most nyugodtan néztek rám.

— Szívből gratulálok! Csodálatosan szép, amit csináltál — mondtam szeretettel. — A Künstlerhausban fogod kiállítani s nagy sikered lesz vele.

Fejét rázta.

— Nem!... Nem a nagy világnak szántam... Otthon, a mi templomunkban fog állani... Ez a befejezése mindennek... Betartottam, amit anyácskámnak ígértem... Most még csak haza kell vinnem... Magam fogom hazavinni... Már ki is szabtam a hozzá való ládát... Olyasféle ez, mint aminőt az öreg Erasmus készített évszázadok előtt a fiacskája részére — mondotta s gyermeki mosoly vonult át arcán — És ahogy ő a kisfiát vitte, azonmód fogom én is a szobromat a hátamon cipelni...

— De hisz ez lehetetlen! A szobor nehéz s el sem bírná hazáig!

Mosolygott.

A tömör részeket kivájtam, hogy könnyebb legyen. A szobrot előbb kendőbe csavarom, arra egy kis viaszosvásznat húzok, hogy a nedvesség ne ártson meg. Isten segédelmével majd csak eljutok hazáig.

— Most mennem kell — mondtam — mert valamit el kell intézнем.

— Ne siess, hisz rég láttalak!

— Egy óra mulva visszajövök.

Leni kikísért.

— Felkeresem az orvost és ha otthon találom, visszajövök vele. Közöld vele, hogy miről van szó. Az orvos — egy honfitársam — a Favoritenstrasse egyik kávéházában szokott tartózkodni ebben az időben.

Rögtön velem jött, amikor megtudta, hogy Seebaldusról van szó. Sonkát és egyéb ennivalót vásároltam. Leni fogadott.

— Nagy nehezen beleegyezett, hogy kórházba megy, de csak, ha én is vele megyek.

— Finom madár maga! — mondta az orvos kedveskedve. — Miért nem hivatott már régebben?

Seebaldus zavartan mosolygott.

Az orvos azután alaposan megvizsgálta.

— Nem olyan veszélyes a dolog! — mondotta. — Bejön hozzám a kórházba, barátocskám. Jól fog enni és inni s pár hét mulva rendbe jön. Róna barátom előre bejön hozzám s elintézzünk mindent... Ah! Egy Szent György-szobor! Valóban csodálatosan szép... Tehát a vizontlátásra!

— Nos, mi a véleményed? — kérdeztem tőle, amikor kikísértem.

Fejét rázta.

— Alig van már tüdeje. Csodálkozom, hogy még él. Egy-két hétig ha bírja. Ha előbb fordult volna orvoshoz, talán még meglehetett volna menteni. Most már késő! A nőt talán még meglehet menteni. Őt is felveszem a kórházba mint beteget, anélkül, hogy ezt sejténé. Mint ápolónő fog szerepelni, különben csak a női osztályon helyezhetném el. Egyikük sem fogja tudni, hogy a leány is beteg.

Kétségbeesve mentem vissza, Seebaldus kevés sonkát evett és sok tejet ivott, amelyet Leni, mint a kisgyerekekkel szokás, kortyonként itatott vele.

Jókedvet erőltettem s tréfás dolgokat adtam elő.

— Már rég nem éreztem magamat olyan jól, mint ma! — mondotta, amikor elbucsuztam tőle.

Másnap, mikor kocsin megjelentem nála, a szobor már be volt csomagolva.

— Minden eshetőségre számítottam — mondotta.

A kórházban az orvos elhelyezte őket.

— Minden nap meglátogatlak — mondtam neki.

Leni kikísért és kérdően nézett rám.

— Isten segíteni fog rajta — mondtam kitérően.

A doktornak igaza volt, Leni állapota szemlátomást javult, de Seebaldus, noha jól érezte magát, a végét járta.

Közöltem vele, hogy a kollégák másnap meg akarják látogatni. Ennek nagyon megörült.

Másnap a kórház előtt gyülekeztünk, azután felmentünk az épületbe. A folyosón a doktor jött elém. Levert arcán szomorúság ült.

— Barátod egy félórával ezelőtt elhunyt — mondotta halkan.

Megilletődve álltunk meg. Benn a kórteremben fehér lepellet letakarva feküdt a halott s csak szép Krisztus-feje látszott. Viaszsárga arcán gyermekes mosoly rajzolódott. Leni az ágyra borult s arcát sovány kezébe temette. Vörös haja kuszáltan omlott a fehér ágyterítőre és ragyogott a beszürodő napfényben.

Borzalmasan szép látvány volt.

Könnyes szemmel álltunk a halott ágya körül.

— Jézus Krisztus és Mária Magdolna! — szólt Brandstädter halk hangon.

Némán intettem a fejemmel. Mindannyian ezt gondoltuk . . .

A kollégák eltávoztak, de én továbbra is ott maradtam. Egy fiatal pap állt az ágy fejénél s halkan imádkozott. Önkéntelenül én is imára kulcsoltam kezemet.

— Meggyónt, mielőtt meghalt. Olyan lelke volt, mint egy kis gyermeknek . . . Amit bűnnek tartott, nem is volt bűn . . . Isten magához vette őt . . . — mondotta a pap.

Temetésén mindannyian megjelentünk. Hellmer is ott volt s könnyek között bucsuzott el szeretett tanítványától. Leni hangtalanul, zokszó nélkül viselte el a nagy fájdalmat. Mintha álomban járt volna. Csak amikor a sirba eresztették a koporsót, vonaglott meg egész testében, de nem tudott könnyezni . . .

A temetés után karonfogtam s kivezettem a temetőből, azután kocsin hazakísértem. Kinyitottam az ablakot, hogy friss levegő áradjon be. Leni ott állt Seebaldus ágya előtt, kezét összekulcsolta s szepegett, mint egy kis gyerek . . . Azután heves sirógörcs rázta meg, az ágyra vetette magát s keservesen zokogott . . .

Némán néztem rá. Pénzt tettem az asztalára s óvatosan kiöntam, úgy sem tudtam volna megvigasztalni . . .

Pár nap mulva kopogtattam lakásán, de senki sem nyitott ajtót. Másnap ismét megpróbáltam, de ezuttal is hiába! A házmesterhez fordultam.

— A Seebaldusnál lakó kisasszony elköltözött — mondotta. — Nem tudom, hova ment, egy szót sem szólt, amikor elment.

Kerestem, kutattam utána, de nem akadtam nyomára . . .

Loránffy meghívást kapott hazulról, az Iparművészeti Iskolán kínálták fel a kisplasztikai tanszéket, amit el is fogadott.

Az én szobrom is elkészült s Zumbusch meg volt vele elégedve. Az iskolai kiállítás előtt magához hivatott.

— Az ön munkája ismét a legjobb, — mondotta — de Loránffy is derekas munkát végzett s miután utoljára van nálam, azt gondoltam, hogy neki adom a díjat, természetesen, ha nincs ellene kifogása, mert nem szeretném ambícióját elrontani...

Savanyu ábrázattal hallgattam szavait.

— Ön még egy évig nálam marad s jövőre megkapja a díját. Rendben van?

— Loránffy a barátom s szép munkát végzett, semmi kifogásom ellene — mondottam.

— Ezt vártam öntől! — kiáltott fel s kezet nyújtott.

— Ennek ellenében azt kérném, hogy „Győztes“ szobromat az iskola költségén öntessék gipszbe... damit i' a' davon etwas hab'! — mondottam nevetve.

— Meglesz...

Loránffy kapta a díjat s be kellett érnem a tanári kollégium dicséretével...

*

Donáth mesternek ismét máshol volt a műterme, ezuttal a Csepeli rakparton, a Duna mellett, künn a Ferencvárosban.

— Azért hagytam ott a várbazárt, — mondotta — mert azt egészen megfertőzte a tehetségtelenség. A Strobl, meg a Bezerédy lettek a szomszédaim s attól tartottam, hogy megfertőznek. Idejében elmenekültem onnan.

— Csöbörből vödörbe estél! — mondottam. — Itt meg a Szécsi a szomszédod.

— Ez már nem veszedelmes, mert már több a tehetségtelességnél is. Különben is naponta faggyuval dörzsölöm be magamat, hogy meg ne fertőzzön.

— Rossz szád van!

Műtermét a várostól kapta, amely valójában inkább lakásnak felelt meg. Három helyiségből állott. Egy keskeny konyhából, amelyből jobbra-balra szoba nyilott. Szécsié valamivel megfelelőbb volt.

Donáth, mint később megtudtam, nem a saját jószántából költözött ki a várbazárból. Annyi borsot törött kollégái orra alá, hogy azok végre is megsokalták s egy közös kérvényt intéztek a várkapitánysághoz, amelyben sürgős eltávolítását kérték. Itt meg Szécsit kinozta szeszélyeivel. A szegény ember szinte elbujt előle...

Donáth nagyobb megbízást kapott az Andrássy-uti Meier-Kraus-féle palota szobraira, amelyeket homokkőből kellett kifaragni. A vázlatok már elkészültek s az agyagmodelket fél-nagyságban csináltuk. Amikor Pestre érkeztem, már várt reám a levele. Nyomban hozzá is fogtunk a munkához.

Egy napon — Donáth szép modelt hozott — nagyon el voltam merülve munkámban. Észre se vettem, hogy valaki bejött a műterembe, de éreztem, hogy egy szurós tekintet mered rám. Felpillantottam. Egy rongyos külsejű, csipásszemű alak nézett rám gyűlölettel. Fején papírsüveg volt s derekára nagy kötény volt kötve. Beesett arca sápadt volt, szájának egyik szögletét csunya seb torzította el, másik szájszögletében nagy, fekete pipát szoritott. Meglepetve néztem rá.

— Jani, te vagy! — kiáltottam fel.

Egykori inastársam volt Henschnél. Kezet nyujtottam, de úgy tett, mintha észre se vette volna s sietve kisompolygott.

Később átmentem a gipszöntőkhöz, de már nem volt ott.

— A Jani már elment? — kérdeztem a mestertől.

— A Jani? ... Éppen most ment el. Előleget kapott s most a hét végéig sem látjuk, mert addig nem is fog jelentkezni, amíg a pénzét el nem issza... Szánalomból tartom, mert mindenki utálja a szifiliszé miatt... Nem sokáig viszi... Kár érte... Ha józan, elég ügyesen retusiroz...

Szánalmat éreztem a szerencsétlen iránt...

Megindultam a Dunaparton, az összekötő vasuti hid felé. Egy embert pillantottam meg a parton, amint előrehajolt testtel állt a víz szélén. Jani volt. Bizonyára a vízbe akar ugrni — gondoltam magamban s sietve megindultam. — Egy konstábler akadt az utamba s figyelmeztettem a készülő eseményre. Amikor közelébe értünk, elrohant. Sohasem láttam többé... Mielőtt Bécsbe utaztam, hallottam, hogy a Rókusban meghalt...

Szécsi dekoratív munkákat csinált Ziegler épületeire. Ziegler a polytechnikum tanára volt s Szécsi volt a kegyeltje. Szécsi sokat keresett, de ismert zsugori létére még az evésre sem igen költött. Tíz órára egy kis gulyást evett, de annak egy részét ebédre tette el. Reggeltől estig dolgozott zárt ajtók mögött — félt Donáthtól. Donáth azonban kifogyhatatlan volt a szekatúrák kieszelésében.

Egyszer is erősen kopogott Szécsi ajtaján.

— Ki az? — hangzott belülről.

— Én! — szólt Donáth cérnahangja.

— Ki az az én?

— Én! Levelet hoztam a Ziegler tanár urtól.

Szécsi kidugta a fejét. Donáth az ajtó mögé bujt. Kijött s amikor megpillantotta Danáthot, visszasietett. Donáth villámgyorsan ott termett, beugrott Szécsi műtermébe s Szécsi elől becsapta az ajtót. Ez dühös lett s öklével verte az ajtót — kiüvről.

— Engedj be azonnal, te csavargó!

— Eszembe se jut! Hiába dörömbölsz, be nem engedlek.

Előbb megnézem a tehetségtelen munkádat s ami nem tetszik, azt összetöröm — mondotta nevetve.

Szécsi hozzám futott segítségért.

— Ez a disznó, ez a vén lóköető összetöri a munkáimat — mondotta siránkozva.

— Dehogy is töri! — nyugtattam meg.

— Nem ösmered eléggé! Ettől minden kitelik! Legutóbb revolverrel támadt rám s ha el nem menekülök, agyonlő...

— Üldözési mániában szenvedsz! Gyere, majd kinyitja mindjárt!

— Engedj be és ne beszélj! — kiáltottam rá az ajtón át.

— Még nem vagyok készen! A Nike megjárja, de a Merkur egy nagy smarn, azt összetöröm!

— Szörnyü! Hat hétig dolgoztam rajta! — siránkozott Szécsi.

— Most már azután elég a tréfából! — szoltam rá.

— Nekem nem sürgös — mondotta. — Öt forintcskáért kinyitom...

— Öt az sok, hármát adok! — mondotta Szécsi.

— Öt, vagy semmi! A Mercurt már kivégeztem és ha két perc alatt meg nem kapom az ötöt, a Nikére is rákerül a sor..

— Szörnyü! — siránkozott Szécsi. Zsebéből kivett egy ötforintost. — Itt az öt forintod! — mondotta.

— Engem nem csapsz be! Korán kell felkelned! Dugd be az ötöst az ajtó alatt...

Szécsi bedugta a bankót. Donáth kinyitotta az ajtót s Szécsi berohant.

— Hála istennek, nem történt semmi! — mondotta.

— Máskor jobban vigyázz! — mondotta Donáth nevetve.

— Add vissza a pénzemet, hisz ez zsarolás! — szolt Szécsi.

— Eszembe sincs! A modelednek adom, aki éhenveszhetne miattad — mondta Donáth nevetve.

Donáth valóban a modeljének adta, de Szécsi lehuzta a béréből.

— No várj, te zsgori, ezt megbánod! — szolt Donáth, amikor ezt megtudta.

Hátul az udvarban volt egy nyitott pajta, amelyben Szécsi tyukólat rendezett be. Hat tyukja és egy kakasa volt, amelyeket a tojások miatt tartott, mert már a gulyásra is sajnálta a pénzt. Korán reggel lement a Dunára, ahol a vontató hajók kikötöttek s itt összeszedte a gabona- és a kukoricahulladékot s azt adta a tyukoknak. Am mennél többet adott nekik, a tyukok annál soványabbak lettek s a tojások is napról-napra kisebbek lettek és elmaradoztak.

Ennek is megvolt az oka!

Amikor Szécsi kiszórta a tyukoknak a gabonát és bement dolgozni, Donáth egy hosszunyelű seprével összeseperte s csak annyit hagyott nekik, hogy éppen éhen ne vesszenek... Ennek folytán a tyukok nem is tojtak.

Szécsi fűhöz-fához szaladt s tudakolta, vajjon mi lehet az oka, hogy az ő tyukjai nem tojnak! Ám senki sem tudta a rejtélyes „betegségnek“ okát adni.

Nemsokára azonban nagy örömmel vette észre, hogy a tyukocskák ismét hiznak! A tojások is megnöttek és megszapordtak! Donáth beszüntette a hadműveletet!

Szécsi örült, mint egy vérbeli Harpagonhoz illik s arra gondolt, hogy az egyik kövér tyukot levágatja. Milyen pompás falat lesz ebből az „ingyen“ tyukból!

Egy reggel rémülten látja ám, hogy a tyukjai eltűntek! Futott a rendőrségre, ahol jóízűt nevettek rajta.

— Ilyen elhagyott vidéken az ilyesmi minden nap előfordul. A tolvaj már régen elfogyasztotta a tyukokat — mondták neki.

Pár nap mulva az egész társaságot meghívta Donáth vacsorára. Nagyszerű csirkepaprikást főzetett s alig győztük elfogyasztani. Sejtettem, hogy a vén róka a Szécsi tyukjait etette meg velünk!...

A csontokat papírba csomagolta. Másnap a posta egy lepecsételt csomagot kézbesített Szécsinek. Felül egy levél volt benne, alul a csirkecsontok.

„A tyukok, különösen a kakas nagyszerűen izlettek. Itt küldjük a csontokat, hogy magának is jusson belőle...“ — Ez állt a levélben.

*

A Renz-cirkusz ebben az évben is itt maradt. Udvary anynyira megbarátkozott Lönnhoffal, hogy most már akkor is bennmaradt a szobában, ha az „tréflit“ evett. Marcsa kérője minden másnap este eljött. Nekem nagyon tetszett az ember, jóllehet, külsejében erősen szemita jellegű volt. Nővéremet nagyon megszerette s látszott rajta, hogy mindent elkövet, hogy megkedveltesse magát. Marcsa is jó szívvvel fogadta a fess udvarlót!...

Egy este megkérdezte tőlem:

— Nos, hogy tetszik az udvarlóm? Eléggé megösmérhetted.

— Nekem tetszik, — mondtam — ám az a fontos, hogy neked hogy tetszik!

— Megkedveltem!... Ez azonban még nem szerelem, de igaz van Friedmann barátunknak: a szerelem a házasság ideje alatt jön meg. Becsületes, jólelkű ember s azt hiszem, boldog leszek vele... Sokat töprengtem s most, hogy a te véleményedet

is tudom — határoztam! Elég idős vagyok ahhoz, hogy ne hajszoljak hamis ideálokat. Sok, sok leány mulasztotta el a kedvező alkalmat és maradt vénleány... Ezt el akarom kerülni... Azt hangoztatja, hogy eleinte nagyon keményen kell dolgozunk, mert a hozományomból nem nagyon ugrálhatunk s egy-másra kell raknunk a garast. Később már tarthat egy segédet is s könnyebb helyzetem lesz. Nem dobálózik könnyelmű ígéretekkel s ez tetszik is nekem... Szamek doktor azt mondta, hogy feltétlenül abba kell hagynom a varrást, mert a szívemmel baj lesz! Eggyel több ok, hogy rászánjam magamat... Hát hozzámegeyek — mondotta melankólikus mosollyal.

Megöleltem.

— Isten adja, hogy nagyon boldog légy... Megérdemled.

Megöleltük és megcsókoltuk egymást...

Vasárnap megtartottuk az eljegyzést. A vőlegény nagy csokor virágot hozott. Semmiféle ünnepséget nem rendeztünk, — Marcsa ellene volt, de fesztelen s vidám hangulat uralkodott. Marcsa arcán a boldogság ígéréteinek mosolya suhant végig. Mindenki ott volt: Léderer bácsi és néni, Udvary, Lönhoff, Friedmannék, Sári sógornóm és mi, testvérek...

Léderer néni és anyám folyton ölelkeztek és csókolóztak.

— Hogy ezt is megérhettem — hajtogatta szüntelenül Léderer néni.

— Friedmann volt a legöregebb. Ide-oda bicegett s olyan volt az örömtől, mint egy nagy gyerek...

— Nem is tudod, milyen kincset „happoltál“ — szólt a vőlegényhez. — Arany, szinarany ez a leány!

— És ha nem teszed őt boldoggá s legalább hat gyereketek nem lesz, velem gyülik meg a bajod! — mondotta és megfenyegette mankójával.

— Nem fog rajtam mulni! — szólt nevetve a vőlegény.

Friedmann nagy üveg pálinkát hozott magával, amelyet egy-kettőre elfogyasztottunk. Lönhoff melegen üdvözölte a fiatalokat, de arcán fanyar mosoly rángatózott. Amikor a társaság elvonult, ő is lement a lépcsőn. Hozzácsatlakoztam, de nem vett észre. A Deák-térre értünk, ahol egy kofánál főtt kukoricát vásárolt, azután tovább indult. Jobbra-balra forgatta és méregette a kukoricát, míg végre beleharapott, de a kukorica nagyon sósizü lehetett, mert néhány könnycsepp is ráfolydogált.

— Na, az a platonikus szerelem sem lehet valami híres — gondoltam magamban...

Donáthnál tovább maradtam még egy ideig és a keresetből nővérem részére menyasszonyi ajándékot vásároltam. Amikor Marcsától elbucsuztam, mellemre hajtotta fejét és keservesen sirt.

— Mi bajod, nővérkém? Talán bizony megbántad? — kérdeztem tőle.

— Nem, magam sem tudom, mi történt velem! Már meg is kedveltem őt s nincs okom elhatározásomat megbánni. Ellenkezőleg, most már szent meggyőződésem, hogy boldog leszek vele!

— Akkor rendben van, nővérkém! — mondtam vidáman. — Egy év múlva itthon leszek és akkor minden gond megszűnik egy csapásra! A magasba akarok szárnyalni, azzal a lendülettel, amelyet egyedül neked köszönhetek, mert nélküled semmi sem lett volna belőlem, te drága, te jóságos lélek!

Két tenyerébe vette fejemet s hosszasan nézett rám szép, lelkes szemével.

— Te vagy a lelkem büszkesége! És soha senkit úgy nem szerettem, mint tégedet... Menj!...

*

1884—85.

Bécsben néhány vázlatot csináltam Zumbuschnál, mert elhatároztam, hogy ezuttal egy nagyobb csoportot készítek. Többek között Saul és Dávid vázlatát is elkészítettem. A hatalmas Saul elborult lélekkel ül, attól a gondolattól sarkalva, hogy dár-dájával átszurja Dávidot. Dávid, akit fiatal gyerekek ábrázoltam, mellette ül s énekkel és hárfával igyekszik őt felvidítani. A vázlat nagyon tetszett a professzornak, aki biztatott, hogy nagyban csináljam meg. Ám jómagam nem voltam megelégedve a vázlattal.

Egy napon a Kundtmann-iskolából Schärpe jött értem. Szent Sebestyén vázlatát akarta nekem megmutatni. A szent egy matróna ölében feküdt, aki sebét mosta ki.

— Ez nem jellemző a Szent Sebestyén legendájára, — mondtam — inkább a pietára gondol az ember.

— Kundtmann is ezt mondotta — mondta bosszusan.

A téma engemet is érdekelt s egy nagy vázlatot csináltam hozzá. Megmutattam Schärpenek, aki szemmel láthatóan nagyon bosszankodott, hogy az ő ideáját dolgoztam fel én is. Természetesen az én vázlatom egy egészen elütő volt az övétől. Az én Sebestyénem a fa törzséhez volt kötve s öntudatlanul ernyedte el tagjaival. Egy angyal szállt le s kihuzta testéből a nyilat.

— Az én csoportom egészen más, mint az öné! A legcsekélyebb hasonlóság sincs a kettő között! — mondtam méltatlankodva.

— Ez igaz, de az idea az enyém!

— Az öné! Ezt már ezerszer és ezerszer megcsinálták! — szóltam nevetve.

— Meglehet, de valószínű, hogy a második vázlatomat már én is az ön felfogásában csináltam volna meg!

— Ez csak feltevés öntől! Önnek csak akkor volna igaza, ha az én csoportom formailag hasonló volna az önéhez.

Még a látszatát is kerülni akartam a gyanunak s ezért Zumbuscht kértem föl, tegyen igazságot.

Zumbusch mind a két vázlatot megnézte.

— Az eszmei elsőségért való civódás ostobaság. A művészi munkánál soha sem a „mi“, hanem a „hogyan“ a fontos. Leonardo da Vinci és Michel Angelo megcsinálták az „Anghiari csata“ kartonját. Vajjon kinek az ördögnek jutna eszébe manapság megkérdezni, hogy kitől származik a csata megfestésének az ötlete! Egyedül az érdekel bennünket, hogyan oldották meg feladatukat. Mind a ketten remekművet alkottak, jóllehet, teljesen elütöek a formai felfogásban. Nincs oka, hogy a plagizálás vádját vegye magára! Nagyon szép a csoportja s csinálja csak meg nagyban!

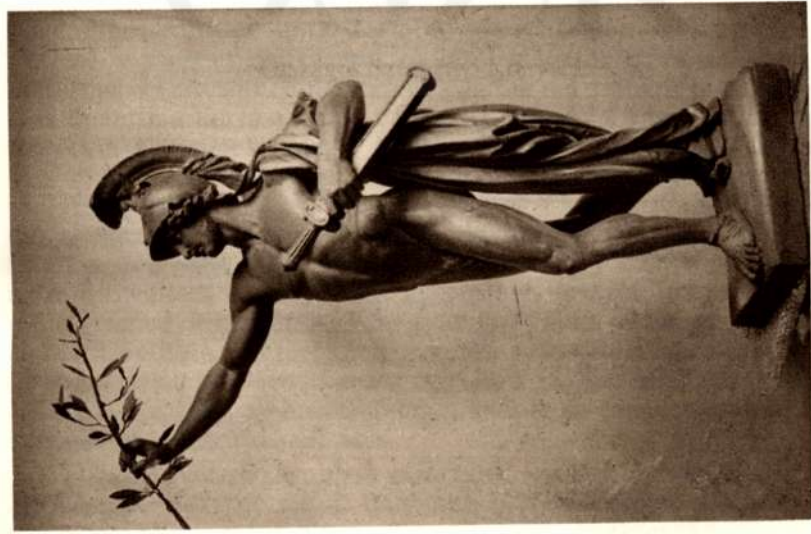
Schärpet azonban nem nyugtatták meg a professzor szavai, de én sem értem be vele! Megkértem Bitterlichet, szólna nagybátyjának, Eisenmenger tanárnak is. A tanár csaknem szóról-szóra ugyanazt mondotta, mint Zumbusch. Maga Bitterlich is teljesen a mi véleményünkhöz csatlakozott. Meg is kezdtem nemsokára a csoport elkészítését.

Schärpet azonban nem lehetett meggyőzni s ettől fogva elkerült.

Bitterlich még mindig a Karitáson dolgozott, amelyet később gróf Andrassy Dénes márványba faragtatott. Ennek halála után a budapesti Szépművészeti Muzeumba került.

Loránffy már nem jött Bécsbe. Ugyszintén Harlinzenkarl is elmaradt. Zeusa a múlt évi kiállítás előtt összedőlt, elment a kedve a munkától s Linzben maradt.

Zumbusch Ferenc József büszbtjét mintázta. A császár csaknem minden nap megjelent nála hadsegéde kíséretében. A világért nem akart leülni, mert a professzor egyszer azt a megjegyzést kockáztatta, hogy az ülés kárára van a mellszobornak, amennyiben az ülés következtében a nyak és váll megváltozik. Ferenc József gyakran a nagy műterembe is bejött a tanárhoz s nagyon behatóan érdeklődött a Mária Terézia-émlék munkálatai iránt. Egyszer, amikor mind együtt voltunk, nagy kísérettel érkezett meg. Élénken magyarázott kíséretének, akik között több főherceg is volt s amikor távozott, nagyon melegen gratulált a tanárnak. Minket is bemutatott neki s Höfflert, aki tartalékos tisztí egyenruhában jelent meg, megszólítással is

»Az olymptai győztes«. (Zumbusch-iskola).

Szent Sebestyén. (Zumbusch-iskola).

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

kitüntette. Feltűnt, hogy többször felém tekint s Zumbuschhoz hajolva, valamit sug neki, miközben saját orrára mutatott és ujjával kissé felhuzta azt. A professzor elnevette magát. A császár nagy orrlyukaimra tett valószínűleg megjegyzést.

— Azt, hogy a császárnak bemutatnak bennünket, meg kellett ünnepelnünk s Höffler ajánlatára átmentünk Hellerékhez egy kis sörivásra . . . Az öreg Hellernek szatócsüzlete volt a közelben s üvegsört is tartott. Kis zöldes kötényt hordott s ugyanolyan színű sapkát viselt fejébubján. Olyan volt, mint az egykori nagy német szobrász Péter Vischer — kis kiadásban! . . . Keveset beszélt, de pillanatok alatt kiszolgálta vendégeit. Két lánya volt az öregnek, akik arcban hasonlítottak is rája, de az idősebb, a tizenhatéves Rézi magas és nyulánk volt, míg a kisebbik, a tizenötéves Emma kis gombócka volt. Mindketten izig-vérig bécsi lányok voltak, telve jókedvvel és pajkossággal.

Felesége magas, telt, harmincon felüli asszony volt. Gyönyörű sötét szemei voltak, hófehér arcát vöröses barna hajkórona övezte. Apró szája olyan volt, mint a cseresznye. Nagyon emlékeztetett Rubens szép feleségére. Sokszor megfordultunk náluk Loránffyval s csakhamar megbarátkoztunk a lányokkal. Egyszer a szép mama megkért bennünket, hogy látogassuk meg a lakásán. Hellerné egyébként nagyon intelligens asszony volt s szerette a művészetet. Nagyon jómódu családból származott s szerelmes volt egy fiatal festőbe, de a szülők hallani sem akartak a szegény művészlányról. A lány megszökött és a művész műtermébe költözött. Boldogan éldegéltek s a festő, à la Rubens, le is festette a lányt aktnak, vállán bundával. A képpel sikert is aratott a Künstlerhausban. Azután többször lefestette s képei nagyon kapósak lettek, de a fiatal festő beteges volt s meghalt. Hellernek ugyanabban a házban volt egy kis üzlete s a fiatal pár rendszeresen nála vásárolt. A kis szatócs halálosan beleszeretett a szép nőbe s úgy nézett föl rá, mint egy szentre. Amikor a festő meghalt, a leányt, aki gyermeket hordott szíve alatt, szülei végleg kitagadták. Elhagyatottságában elfogadta a kis Heller ajánlatát, aki megkérte a kezét. A kis Rézi közvetlen házasságuk után jött a világra s egy évre rá Emmácska is megszületett. Az asszony megszerette a kedves és csöndes emberkét s meglegedetten éldegélt vele.

Loránffyval gyakrabban eljártunk hozzá s megtetszettünk egymásnak. Sokszor náluk költöttük el vacsoránkat s ilyenkor sokat neveltünk a kis Emma huncutságán. Lassacskán több és több kollégánk is eljárt velünk együtt Hellerékhez. Heller nem törődött vele, mert jó üzletet csinált azáltal, hogy ilyenkor mindig vásároltak a fiuk.

Egy napon azzal állt elő Hellerné, nem volna-e kedvünk nála étkezni s ha legalább hatan jelentkeznenk, szívesen adna ebédkosztot! Jöjjünk el hozzá másnap, mondotta, s együnk egy „próbaebédet“! Ugy is történt s a vége az lett, hogy ujjab és ujjab kosztosok jelentkeztek. Ebéd után rendesen azonnal el-távoztunk, de este gyakran sokáig nála maradtunk.

A közeli arzenálból is feljárt két kadét, akikkel nagyon jól elmulattunk. Ezek nagyon kitartóan kurizáltak a lányoknak...

Mindez a mult évben történt. Az idén is ugyanazok jártak hozzájuk s kívülök még ujjab vendégek is megjelentek néha. Egyszer-másszor Stieglitz is megjelent a kövér hentesmesterrel, persze ilyenkor a doktor ur sem maradt el! Ezek hárman a lakodalom óta elválaszthatatlan barátok lettek.

— „Dös is a' ganz fideles Gefängnis“ — mondogatta Pimperl Helléréknél — ide máskor is eljövünk ám!

Stieglitz a lakodalma óta nem járt el az akadémiára s jól-lehet otthon még mindig nem maga csinálta a figurális munkákat, de nagyon ügyes üzletember vált belőle s az üzletét felvirágoztatta. Az asszonyt nagyon szerette s az is meg volt vele elégedve.

— Nagyon szeretem — mondotta egyszer Stieglitz, — de tőled tanultam, hogy kell asszonnyal bánni. Ned mucksn darf sie, so streng bin i' mit ihr! Denn wenn i's ned wär, wär sie's gegen mir und i' lieg scho wieder unten! Dös gibts ned! Mint a kis pincsi, ugy jön utánam!

Pimperlből igazi mecenás lett. Az iskolai kiállításokon mindig nagyon sok képet és szobrot vásárolt kevés pénzért s egész sereg műtárgy volt lakásában felhalmozva. „Gallerie billiger Meister“ volt e gyűjteménynek neve közöttünk. Ő azonban nagyon büszke volt a műtárgyaira s fünek-fának elhencegett vele...

Népszerű lett közöttünk s adta a mecenást... Hellernének nagyon csapta a szelet s valahányszor megjelent náluk, a leg-finomabb felvágottakat hozta magával.

— Hagyja ott a kis Hellert — mondotta az asszonynak — én háromszor olyan nehéz vagyok, mint ő és háromszor jobban fogom magát szeretni...

— Én meg a házibarát leszek — toldotta meg Kandler doktor, — „darauf prenumerier i, mi!“

— Szép kis társaság kerülne össze — mondotta nevetve az asszony.

Charlemont fülig szerelmes volt a kis Emmába, de az az orránál fogva vezette s kicsufolta. Rézi a szép Bitterlichbe volt szerelmes, ez azonban „jégre tette magát“.

— Teljesen megváltozott a házam — mondotta Hellerné,

— azelőtt meghaltunk az unalomtól, most meg csupa vigság az életünk.

— A lányok nagyon kedvesek és jókedvűek s a fiukra sem lehet panasz — mondotta.

— És én nem is számitok a házban? — kérdezte kacér tekintettel.

— Ön elragadóan bájos teremtés, akibe bele lehetne harapni, ha merne valaki!

— Ugy hallom, hogy maga nem olyan nagyon félős ilyen dolgokban — mondotta nevetve. Azután felkelt és kiment a konyhába.

Este folyton összevillant a tekintetünk s állandóan rámosolygott. Amikor elbucsuztam tőle, hosszasan kezét csókoltam neki. Az éjjel folyton rá gondoltam. Két napig feléje sem néztem, hogy kiverjem fejemből ezeket a gondolatokat. Harmadnapra megjelent Heller az iskolában, ahol ezelőtt sohasem járt.

— Mi történt magával? — kérdezte aggódva, — a feleségem bizott meg, hogy tudjam meg, vajjon nem beteg-e?

— Nem jól éreztem magamat — mondottam.

— Meg is látni, hogy beteg volt... De ebédre azután eljőjjön ám, mert különben az egész pereputty magáért jön...

Jóideig nem történt semmi. Hellerné úgy tett, mintha rám se hederitene, de észrevettem, hogy néha lopva rám tekint s ha szemünk találkozott, mintha szemrehányást láttam volna tekintetében. Egy este egyedül találtam a konyhában. Megfogtam, megöleltem s erősen a száján csókoltam. Ijedten igyekezett karjaimból kibontakozni...

— Ne! Ne! Valaki be talál nyitni! — lihegte s gyorsan rendbehozta a haját.

A vacsoránál melléje ültem s az asztal alatt többször megszorítottam a kezét, amit viszonzott. Aznap egy finom, kis csipkezebkendőt találtam, amelybe grófi korona volt himezve. Hellerné kért, hogy adjam neki, megígértem, hogy másnap elhozom.

Másnap reggel be akartam menni az üzletbe, de tele volt vevőkkel. A kapun át mentem be a konyhába, ahol senkit sem találtam, de a nagyszoba is üres volt. A hálószoa ajtaján halank kopogtattam, de nem kaptam választ. Óvatosan benyitottam s nagy, földig érő tükör előtt, háttal felém ott állott Hellerné s nézegette magát. Válláról szőrmével bélelt bársonyköpeny omlott alá s Rubens képének pózában tetszelgett. A tükörben megpillantottam gyönyörű rózsás testét. Amikor beléptem, megfordult s ott állt előttem asszonyi szépségének teljében. A meglepetéstől elakadt a szavam. Gyors elhatározással bezár-

tam az ajtót s a karjaimba zártam. Ijedten tiltakozott s egészen beburkolózott a bundába.

— Nem... nem itt — suttogta izgatottan. — Holnap reggel eljövök hozzád — azután erőszakkal kituszkolt és magára zárta az ajtót.

Leültem a nagyszobában s eszembe jutott, hogy a zsebkendőt is elhoztam.

— Nyissa ki az ajtót, át akarom adni a zsebkendőt — mondtam.

— Majd délben átadja — mondotta kacagva...

Tudtam, hogy reggel korán szokott a piacra járni, ahol sokáig elidőzött. Akkoriban a Heugassében laktam s szobámnak külön bejárata volt a lépcsőházból.

Egyszer már volt is nálam a lányaival s akkor mindent össze-vissza hánytak szobámban s a kis Emma mindent felforgatott, rendcsinálás ürügye alatt.

Az éjjel alig aludtam s folyton az járt a fejemben, vajjon el fog-e jönni? Hat óra tájban halk lépéseket hallok az ajtóim előtt. Mintha álomból ébredtem volna... Egyszerű pongyola volt rajta, feje tarka kendővel volt bekötve, karján nagy kosarat cipelt s lábán papucs volt... Gyorsan ledobta magáról ruháit s érett, pompás szépségében, mint egy Junó állt meg előttem...

Nagyon tartózkodó életet éltem ezidőtájt és a nőkkel alig törődtem, nehogy munkámtól elvonjanak s most egyszerre vad érzékiség szakadt rám. Ez a szép asszony valósággal megbabonázott. Szerelmes volt, mint egy csitrilány s érzéki, mint egy hétéra. Érezte, hogy életének utolsó nagy szerelmét éli át s egész lelkével s testének minden porcikájával ragaszkodott hozzám...

— Csak most tudom, mi a nagy és igaz szerelem — mondtotta — az első, akit ismertem, beteg volt és a Heller sohasem volt igazi férfi... Csak te... te vagy az igazi... Ne hagyj el, Pepi... ne hagyj el! — zokogta.

— Ostoba volnék, ha ilyen szép asszonyt eltaszitanék magamtól — mondtam kedveskedve.

— Te csak mindig a szépségemről beszélsz, de a bensőm... a lelkem?... Én a lelkedet épp úgy szeretem, mint a testedet... Minden porcikádat imádom... A szemedet, a kezedet, a szádat, a mosolyodat, mindent... mindent, ami benned és rajtad van...

Megilletődve hallgattam, hisz ennyire én nem szerettem őt. Nem válaszoltam, mert nem akartam hazudni...

Sebestyénem bizony nem igen haladt, mert alig dolgoztam rajta s folyton fáradt voltam s nem volt kedvem a munkához. Tanáromnak fel is tünt ez és amikor az okát tudakolta, azt ha-

zudtam, hogy beteg vagyok. Elhatároztam, hogy végre serényen dolgozni fogok. Az asszonnyal nem fogok ugyan szakítani, de a mindennapos találkozásoknak könyörtelenül véget vetek...

— Anna kérek — szoltam hozzá — mézesheteinken már rég tulvagyonk s most okkal-móddal kell szeretnünk egymást. Dolgozni akarok ujból. Már pedig ugy nem dolgozhatom, hogy holtfáradtan álljak munkába... Ezentul kevesebbet leszünk együtt...

Ijedt tekintettel nézett rám:

— Pepi, el akarsz hagyni! — kiáltott fel kétségbeesetten.

— Becsületszavamra kijelentem, hogy eszembe sincs, hogy elhagyjalak, de ez nem mehet így tovább...

Azután nagynehezen megnyugodott.

— Hiszek neked s ha nem fogsz elhagyni, nem is teszek szemrehányást... Csak el ne hagyj. Meghálnék, ha elhagynál... Egy hétig nem jött.

— No, egy egész hétig nem kellett volna elmaradni! — mondtam nevetve, amikor újra megjelent.

Ujjongva borult a nyakamba.

— Tehát mégis szeretsz! Te édes! Te drága!...

Most már nyugodtan foghattam a munkához s nemsokára elkészültem mind a két akttal. Az angyalhoz ismét a kis Mici állt modelt. Nagyon kedves volt s szerelmesen simult hozzám.

— Ne fáradj — mondtam — torkig vagyok a nőekkel...

— Elhiszem! — szolt s szemével rámkacsintott. — De az anyád lehetne — tette hozzá szemtelenül.

Meglepetve hallgattam s szavaiból megértettem, hogy viszonyunkról mások is tudnak.

— Ha nem fogod be a szájacskádat, majd betapasztom — mondtam bosszusan.

— Ne haragudj — szolt még szemtelenebb kedveskedéssel. — Tudom, hogy árva szó sem igaz az egészből, hisz sokkal jobb izlésed van...

Abban az időben egyszer egy fiatal ember állított be hozzánk... Bródy Sándor volt. Bemutattam Zimbusznak is, aki nagyon szívélyesen fogadta s megmutogatta munkáit. Bródy kijelentette, hogy egy pesti ujságban fog róla írni. Szép és jómegjelenésű fiatalember volt s jóval fiatalabb nálam. Megelőző éven jelent meg „A nyomor“ című könyve s hatalmas sikert aratott vele. Aztán katonának sorozták be, de mint vérbeli bohém, nem tudott a szubordinációba beletörődni s mindenféle szabálytalanságot s fegyelemsértést követett el, aminek az lett a következménye, hogy szigorú várfogságra ítélték, amelyet Josefstadtban kellett kitöltenie.

Jókai azonban, aki már akkor felismerte Bródy tehetségét,

kegyelmet kért számára a királynál s sikerült is hosszas huzavona után kiszabadulni. Hazafelé való útjában kiszállt Bécsben s így kerültem vele össze.

— Fogalmam sincs a művészetről — mondotta — s azért kerestelek fel, hogy légy segítségemre, mert szeretném Bécs műkincseit megösmerni. Szívemből imádom a művészetet s az a meggyőződésem, hogy idővel valamit konyítani is fogok hozzá.

Sorra jártuk a muzeumokat és egyéb gyűjteményeket. Valóban nagy fogékonysága volt a művészetek iránt s mohón figyelt szavaimra. Mint vérbeli író azonban mindig csak az „eszmei“ iránt érdeklődött s nem sokat törődött a művészet „mikéntjével“. Meg is mondtam ezt neki, de nem vette komolyan.

— A művésznek is, miként az írónak, mindig kell valamit mondania — hagoztatta. — Kell, hogy gondolatai, eszméi legyenek... A forma és a szín, meg rassz is ennek legyen alárendelve.

— Most már közelebb jutottunk egymáshoz — mondotta. — De hidd el, hogy ez a kettő a fontosabb! Néhány évvel ezelőtt megtalálták Praxiteles Hermesét s az egész művelt világ nem tudott betelni a csodálatával. Azt hiszed azért, mert Hermest ábrázolta a Bachusgyermekkel? Ne hidd! Ezt már mások is megcsinálták előtte. De az ő művében a szépségnek egészen különös harmóniája nyilvánult meg a vonalak és formák együttesében. Nézd például Tizian „Földi és égi szerelem“ című képét. Eredetiben ugyan nem ösmerem, de nagyon jó reprodukciók vannak róla. Még ma is vitatkoznak a tudósok afelett, hogy mit ábrázol a kép, mert azt tudják, hogy ez az elnevezés nem fedi a kép témáját. És a kép mindamellett csodálatos műremek, mert a szépségnek és a színeknek gyönyörű harmóniája lobog benne.

— Nagyszerű művészettörténeti és esztétikai professzor válna belőled!

— Ezt már rádbizom! Egyelőre ugyan semmit sem értesz a művészethez, de a többiek sem nagyon konyitanak hozzá. Egyedül Lützow az, aki alaposan érti a művészetet. Minden idők művészetét nagyszerűen ismeri s különösen a korai renaissanceért rajong. Egy modern művészeti kiállításon azonban úgy állanak a képek előtt, mint számár a hegyen. Azt még nem emésztették meg mások ő helyettük, tehát nem is lehet rajta kérődni!

— Ezt ne mondd hangosan, mert soha életedben jó kritikát nem kapsz tőlük — mondotta nevetve.

Másra terelődött a szó.

— Olvastam első könyvedet s nagyon tetszett, de máig sem

tudom, hogy milyen „eszmei“ tartalom van benne. Akkoriban nem is törődtem ezzel, de most kíváncsi volnék rá...

Bródy rám nézett s hamarjában nem tudta mit mondjon.

— Sokféle testi és szellemi nyomor van a világon és sok jó ember pusztult már bele. . .

— Hát megfogtalak! Ez már az ó és az új testamentumban is benne van s azóta is sokan ezerszer elmondották! De a könyved silány munka volna, ha nyomorultjaidat nem tudtad volna oly megrázóan és igazán megrajzolni. Az alakjaid igazak és szépek és ezért művészi munka a könyved s ezért vagy te is művész! És ha mindez nem tudott állításom igazáról meggyőzni, akkor majd a fejedbe verem, de másképen — mondtam nevetve és öklömet ráztam az arca elé.

— Akkor inkább elhiszek mindent, mert a te nagy szobrász mancsaidtól nem szeretnék egyet a fejemre kapni . . . — szólt nevetve.

Egy ideig még Bécsben maradt s esténként eljött Hellerékhez. Sokat nevettek rajta, mert magyar zamatossággal beszélt németül s mint Don Juanhoz illik, erősen kurizált a nőknek.

Nagyon belebolondultak s alig tudtam megvigasztalni őket, amikor megtudták, hogy haza utazott. Azt hazudtam, hogy nemsokára visszajön Bécsbe . . .

*

Leniről egész idő alatt nem hallottam semmit. Többször kerestem lakásán, de eredménytelenül. Nyomaveszett. Azért is kerestem, mert a Szent György szobrot fel akartam álitani az Akadémia folyosóján, ahová a legkiválóbb iskolai munkákat elhelyezik, hogy ily módon szegény barátomnak legalább a neve fennmaradjon.

Egy napon találkoztam orvos barátommal, akitől megtudtam, hogy Leni ismét Bécsben van.

— Sokszor kerestem, de nem akadtam nyomára, — mondtam.

— Ne örülj, — szólt komoran. — Eleinte mint ápolónő volt nálunk, de most komoly, nagyon komoly beteg. A női osztályon fekszik s már többször érdeklődött utánad.

— A napokban felkeresem — mondtam.

Sürgős teendőim akadtak s egyik napról a másikra halasztottam a látogatást, amikor egy napon levelet kaptam az orvos barátomtól: „Leni türelmetlenül vár s ha még egyszer látni akarod, jöjj mielőbb!“ — írja.

Rohantam a kórházba. A női osztály végéből egy fehér sovány kéz integetett felém. Rettenetesen lesaványodott s mo-

solyogva fogadott. Arca beesett volt, csak a szemei ragyogtak a régi fényvel.

— Tudtam, hogy ma el fogsz jönni — mondotta mosolyogva — egész nap vártalak. Csunya lettem és megöregedtem, mi?

— Léni, az Istenért, mit beszélsz, hisz alig változtál valamit! — hazudtam neki.

Kezét az ablak felé tartotta s halkán mondotta:

— Az ő keze is ilyen átlátszó volt, mint az enyém. Hát még mindig szép vagyok? No ennek örülök, mert a menyaszszonynak illik is szépnek lenni . . . Nemsokára lakodalomra megyek, ott fenn . . .

— Ne beszélj számságokat, hisz fiatal vagy s nemsokára meggyógyulsz! . . .

Fejével némán intett s az égre felnézett.

— Hol van a Szent György? — kérdeztem, hogy gondolatait eltereljem. — Szeretném az Akadémián felállítani.

Büszke mosollyal nézett rám.

— Már régen a templomban van.

— Milyen templomban?

— Az ő templomában. Magam vittem oda s felállítottam a fülkében. Ott áll és olyan csodálatosan szép, ha látnád! . . .

— A nehéz szobrot magad cipelted?

Nevetve intett. — Nem is volt olyan nehéz, igaz, hogy akkor valamivel erősebb is voltam, mint most! Ha itt maradsz, elmondom, hogy történt. . .

Azután beszélni kezdett:

— Amikor magamra hagytál, sokáig sirtam. Tekintetem a becsomagolt szoborra esett s elhatároztam, hogy rendeltési helyére fogom vinni. Nagyon gyöngé voltam és előbb össze akartam szedni magamat. Megtaláltam a pénzt, amelyet ott hagytál — mondotta s sovány kezével hálásan megsimogatta kezemet. — Ebből tellett is a legszükségesebbre. Azután eladogattam a lakásban maradt tárgyakat. Egy álarcos bálra — talán emlékszel rá — vettem egy parasztruhát s ebben akartam megtenni az utat, mert a rendes városi ruhám feltűnő lett volna. Felkötöttem a hátamra a nehéz csomagot s fel és alá jártam a szobában, hogy hozzászokjam a teherhez. Sokáig, nagyon sokáig — nyolc napig — tartott az ut s bizony nagyon sokszor pihenőt kellett tartanom. Kilencedik nap estéjén fenn voltam a hegyeken s letekintettem a völgybe. A kolostor szinte ragyogott a lenyugvó nap arany fényében. Terraszán néhány barát üldögélt. Az utcák elhagyottak voltak, csak egyetlen öregasszonyt láttam csupán, aki háza előtt söpörgetett.

Leni elhallgatott s köhögni kezdett, látszott, hogy nehe- zére esett a beszéd.

— A levegő fülledt volt s nehéz felhők tornyosultak az égen. Fáradt voltam, de minden áron el akartam jutni a kőbá- nyáig. Ott egy barlangban menedéket találtam s épen jókor értem, mert fergeteges idő szakadt a vidékre. A kimerüléstől szinte elaléltam. Amikor magamhoz tértem, hidegrázás kin- zott. Kiittam a magammal hozott tejet s azután kimásztam a barlangból. Az eső elállt és a ragyogó holdvilágos éjszakában láttam a templomot, az ő templomát! Ráakadtam a kis vasaj- tóra, amely levezetett a családi sirboltba. A kulcs nálam volt, mert azt Seebaldus mindig magánál hordta. A sirbolthoz ve- zető folyosó nagyon alacsony volt, úgy, hogy terhemmel le kel- lett hajolnom. Remegő kézzel nyitottam be. A sirboltba beszü- rődött a hold fénye s kísérteties világosságot árasztott maga körül. Nem mertem körülnézni s sietve és fogvacogva mentem föl a templomhoz vezető lépcsőn. Letettem a nehéz terhet s körülnéztem a misztikusan megvilágított templomban. Magas posztamensen előttem állott a szüzanya. Karjait széttárta s mosolyogva nézett le rám. Fehér lepel fedte fejét s kék köpe- nyén ragyogtak az aranycsillagok. Lába elé rogytam s keser- ves zokogásba kezdtem. A sirás után könnyűnek éreztem szí- vemet! Feltekintettem rá, s mintha még szelidebben mosoly- gott volna rám. Megtaláltam a Szent György szobor fülkéjét is. Előtte szarkofagszerű oltár állott, amelynek két oldalán csodálatosan szép angyalok imádkoztak. Letérdepeltem s újra imádkozásba merültem. A nehéz terhet az oltár elé állítottam s kibontottam. Semmi baja nem történt a hosszú uton. A szob- rot az oltárra akartam helyezni, de az magas volt és erőm cserbenhagyott. Most egy kis padot tettem az oltár elé, amelyre előbb feltettem a szobrot, azután onnan erőm végső megfeszí- tésével végre a fülkébe helyeztem. Ott állott végre rendelte- tése helyén a Szent György! Átszellemült arca szinte ragyo- gott a holdfényben. Ismét imára kulcsoltam kezeimet, és most ahhoz az új szenthez imádkoztam, amelyet ő készített. Ő, aki úgy szerettem, ahogyan földi embert még nem szerettek! Aki olyan szép és tiszta volt, mint egy szent! Ő, aki engem, sze- gény bűnöst magához emelt s aki úgy szeretett engem, a bü- nös nőt! . . .

A szekrényt, amelyben a szobrot hoztam, a sirboltban akartam hagyni, de alig volt annyi erőm, hogy oda lecipeljem. Ott ült Erasmus a székében és üres szemei az égre meredtek. Utam előtte vezetett el. Megszédültem s önkéntelenül a mumia faláába kapaszkodtam. Mintha a fejével biccentett volna! Azután egy tompa zuhanás, a fej legurult s mellemet érintette.

Lába kezemben maradt s az egész mumia egy pillanat alatt összeesett. A rémülettől odavágódtam, elakadt a lélekzetem s borzadalom fogott el . . . Amikor fel mertem pillantani, egy koponya feküdt arcom mellett s rám vigyorgott üres szemével. Testemet elborította a sok elkorhadt csont s elmállott, mint a foszlány. Utolsó erőm megfeszítésével felvászorogtam a templomba s fenn a Madonna szobra előtt ismét térdre rogytam. Félig önkivületi állapotban feküdtem itt sokáig... sokáig . . .

És a templom megtelt ragyogással, de nem tudtam megállapítani, hogy honnan árad be a fény. Azután fényben ragyogó alakok jöttek sorra. Ő, az én Seebaldusom jött legelől s fehér lepel volt rajta és olyan volt, mint Jézus Krisztus. Vállán egy kis veréb ült s csicsergett és a fülét csipkedte . . . Seebaldus karján az öreg „anyácska“ haladt boldogan, azután az öreg Erasmus lépkedett s féllába kopogott a köveken . . . Hosszu fehér haj övezte fejét s szakálla az övig ért. És sorra jöttek a Seebaldusok . . . Velük együtt a nők és gyermekek is, akik olajágot vittek s olyanok voltak, mint az angyalok. Ott álltak sokáig és feltekintettek a szoborra s fejüket megbiccentették. Azután elvonultak és Seebaldus hozzám lépett s homlokon csókolt . . . És én olyan végtelenül boldog voltam és meg akartam halni . . .

Amikor magamhoz tértem, távozni akartam, de a sirbolton át nem mertem s a templom ajtaja zárva volt. Így hát meg kellett várnom a reggelt. A gyóntatószékbe kuporogtam s ott didegtem félálomban reggelig . . .

Harangcsengésre ébredtem s a nap már szétárasztotta sugarait. A templom megtelt hívőkkel. Az oltár előtt szerzetesek térdepeltek, asszonyok és gyermekek futkostak ki és be nagy izgalomban.

Hangos kiabálás, sikoltás körülöttem.

— Csoda történt! Megjelent a Szent György! Megjelent!... Ma éjjel jelent meg! . . . — kiabálták s földre vetették magukat és sirtak és imádkoztak és verték a mellüket . . .

Fejemre huztam kendőmet s kisompolyogtam a templomból. Senki sem ismert, senki sem törődött velem. És én nem akartam őket hitükből kiábrándítani . . .

Fáradtan vánszorogtam tova egyik helyről a másikra . . .

Visszakerültem Bécsbe, ahol kézimunkával akartam kenyeret megkeresni, de hátfájásom miatt nem tudtam dolgozni és így idekerültem ápolónak . . . Nemsokára mindennek vége lesz . . . — mondotta mosolyogva s kimerülten csukódtak le szemei. — Nagyon boldog vagyok, hogy eljöttél, — mondotta suttozva — nagyon szeretett téged . . . Boldog vagyok, hogy el-

mondhattam ezt neked... most pedig menj... fáradt vagyok... aludni akarok...

Elaludt. Megtisztult lelke széppé tette arcvonásait s szebb volt, mint valaha...

Amikor másnap megjelentem a kórházban, az orvos fogadott.

— Kár érte, nagyon sajnálom szegényt... — mondotta szomoruan.

Berohantam a terembe. Szemét lehunyva feküdt s amikor egy pillanatra feleszmélt, rámosolygott s kezet akart nyujtani, de már nem volt hozzá ereje.

— Jövök... már jövök... jövök — suttozta alig halhatóan. Nagyon sóhajtott s arca megmerevedett...

Megcsókoltam márványfehér halott arcát s hangos zokogással távoztam a teremből...

Szomoru temetés volt... Szegényes koporsóját feltették a gyászkozsira s rajtam kívül csak a doktor jött el egy darabig. Én lóvonaton mentem ki a temetőbe, de mire kiértem, már eltemették. Rajtam kívül senki sem volt jelen... Néhány szál sárgarózsát tettem sirjára s azután térdre ereszkedve imádkoztam érte...

Sok év után ismét Istenhez tudtam fohászkozni...

*

A mesteriskola előcsarnokában egy nagy fekete tábla volt kifüggesztve közlemények részére. Egy napon egy berlini közlemény jelent meg a táblán. A Michael Beer-féle római díjra hirdettek pályázatot. A díjat a bécsi akadémia tanítványai is elnyerhették. A feltétel a díj elnyerésére abban állott, hogy egy kijelölt feladatot kellett megoldani, azonkívül a pályázónak néhány tanulmányt is be kellett küldeni.

— Ezt én is megpályázom — gondoltam magamban. — Igaz ugyan, hogy a berliniek nem éppen rám várnak, mert hisz ott is akad egynéhány tehetséges legény, de próba szerencse!... Elhatároztam, hogy beküldöm a „Győztes“ gipszmodelljét s a „Sebestyén“ fényképét. A pályafeladathoz, amelyet reliefben kellett megoldani, nyomban hozzáfogok... Ehhez talán csak értek!...

— Vegyen részt a pályázatban — mondotta Zumbusch, amikor a véleményét kértem. — Lesz ott elég munka, de jobb, mint az öné, azt hiszem, nem sok lesz!

Nagy gondot okozott a szállítás költsége is. Bindtnert kerestem fel, aki különben minden iskolai kiállításon megjelent.

— Ha megnyerem a pályázatot, visszafizetem önnek a költségeket — mondtam neki.

— És ha nem nyeri meg?

— Akkor valamivel tovább fog várni. Jövő évben már hazamegyek s hazulról megküldöm tartozásomat...

Hozzáfogtam a relief elkészítéséhez, amelyet viaszból mintáztam deszkára, Sebestyénemmel is elkészültem s biztosra vettem, hogy ezuttal megkapom az iskolai díjat. Charlemont is elkészült művével. Bátyja kiváló csendéletfestő volt s jó barátságban volt Zumbusch-sal. Egy nap láttam, hogy éppen a tanárunk ajtaján kopogtat.

— A bátyád éppen most van benn Zumbuschnál — mondtam Charlemontnak.

Az fülig elvörösödött.

— Bizonyára a díj miatt jött, pedig megmondtam neki, hogy egy lépést ne merjen tenni az érdekemben! — mondotta dühösen.

Munkáimat elküldöttem Berlinbe s izgatottan vártam az eredményt. Megszédültem, ha arra gondoltam, hogy a díj elnyerésével egy évig maradhatok Rómában. Marcsának egy árva szóval sem említettem a dolgot. Az utóbbi időben különben keveset irt, de én annál gyakrabban irtam neki. Elutazásom után megtörtént az esküvő s azóta az ura is irt egyszer-másszor...

A kiállítás ideje elérkezett és a tanárkollégium Charlemontnak ítélte oda a díjat...

Dühös voltam ennek az égbekiáltó igazságtalanságnak tudatában s elhatároztam, hogy összetöröm a Sebestyén-csoportomat. Bitterlich és a többiek azonban megakadályoztak ebben s Charlemont sirva borult a nyakamba.

— Nem tehetek róla. Neked kellett volna a díjat megkapni! — hajtogatta kétségbeesetten.

Két napig be se mentem az iskolába. Este hozzám jött Zumbusch szolgálja s meghagyta, hogy másnap reggel keressen fel tanáromat a lakásán. Fontos közölni valója van velem! Elhatároztam, hogy feléje sem nézek. A kiállítás már három nap óta nyitva volt, amikor ismét elmentem oda. Munkám előtt nagy csoportok vitakoztak. Zumbusch, Tilgner és Rudolf Weyer álltak szobrom előtt.

— A legnagyobb akadémiai copf! — szólta Tilgner a felháborodás hangján. — Ilyen munkát már évek óta nem láttam nálatok és nem ez kapja meg a díjat!... Mit akartok, vén copfosok, ha ez sem felel meg nektek?!...

— Nagyon szép munka — mondotta Weyer. — Rafael Donner méltó követője ez a fiatalember!... Égbekiáltó igazságtalanság!...

Ezek a kifakadások némileg megnyugtattak.

— Csakhogy végre megjelent! Hol volt ennyi ideig? — kérdezte professzorom, amikor meglátott.

A vállamat vonogattam s valamit morogtam.

Tilgner hozzám lépett s kezét nyújtotta.

— Gratulálok, fiatal barátom! Ön már többet tud, mint az ön copfos tanárai együttesen... — tette hozzá nevetve.

Weyer is gratulált.

— Ne csavarjátok el ennek a fiatalembernek a fejét — mondotta Zumbusch bosszusan. — Ugyis tulónérzetes legény... Azután nem is kell már neki a mi kis iskolai díjunk, mert ennél különbet kapott... A berlini római díjat kapta meg!

— Ez lehetetlen! — kiáltottam fel elámulva.

Zumbusch kezét nyújtotta.

— Szívből gratulálok! Most pedig szépen visszavontok mindent, amit az imént itt összehadartatok! — szólt nevetve a többiekhez fordulva.

Azok újból melegen gratuláltak.

— Keressen fel a műtermemben, beszélni valóm van önnel — mondotta Tilgner távozáskor.

— Nagy megtiszteltetésnek veszem s pár nap múlva jelentkezem — mondottam.

Amikor eltávoztak, Zumbusch behívott magához s egy írást kaparászott elő a fiókjából.

Begastól van itt egy irás s már régebben át akartam adni, de nem jelentkezett.

— Nagyon kétségbe voltam esve, hogy soha sem kapom meg a díjat — dadogtam.

— Érdeklődtem Berlinben, hogy miképen áll az ügye, mert Charlemont érdekében nagyon megrohantak. Ha Berlinben nem kapta volna meg a díjat, önnek itéltük volna az iskola-díjat. A berlini levél éppen végszóra érkezett s egyszerre tárgytalanná tette. Így történt azután, hogy Charlemontnak adtuk. Nagyon szép munka az övé is és ha nem adtuk volna neki, végül még egyszer agyonlőtte volna magát — mondotta nevetve.

A levélben ez állott:

— Ami Róna nevű tanítványodat illeti, érdeklődtem a Római díj kuratóriumánál. Tegnap volt a döntés s egyhangulag neki itélték a díjat. A hivatalos megerősítést a birodalmi kancellári hivatal fogja a bécsi akadémiának eljuttatni. Megnéztem a munkáját, mert én is szakértőnek voltam meghíva s mondhatom, nagyon tehetséges fiu!... Gratulálok a tanítványodhoz!... Legközelebb Bécsbe is ellátogatok. Kiváncsi vagyok, vajjon még most is olyan tehetségtelen vagy, mint amilyen Münchenben voltál...

Mielőbbi viszontlátásra

Reinhold Begas.

Meghatottan köszöntem meg Zumbuschnak a fáradozását.

— Kár volt kétségbeesni — mondotta Zumbusch nevetve.
— Minden jó, ha jó a vége! Szerettem volna már tisztán önzésből is, ha még egy évig nálam marad, de csak menjen Rómába. Nagy dolog ez! Az én első római utam nagy fordulót jelentett életemben. Csak ott éreztem igazán, milyen kis féreg vagyok...

Rohantam a postára s sürgönyöztem Marcsának.

Hamar megjött a válasz, de Cilitől s bosszantott, hogy Marcsa nővérem ilyen eseményre sem válaszolt.

Kitüntetésemet este nagy dáridóval ünnepeltük Helleréknél. A kis Emma folyton azt hangoztatta, hogy velem jön Rómába.

— Ehhez még nagyon fiatal vagy — mondtam nevetve.

Hellerné komoran bámult maga elé s alig beszélt.

— A mama ma este valami savanyut nyelt — szólt tréfásan a kis Emma.

A kiállításon nagy sikere volt Szent Sebestyén szobromnak. Egy Kiss István nevű fiatal építész is megjelent a kiállításon s a domépitő mester, Ferstl is vele volt, aki a leégett Ringszínház helyén felállítandó „Sühnhaus“ építkezésével volt megbizva. Kiss volt a munkavezetője s mint magyar, nagyon büszke volt sikeremre.

— Nagyon örülök, hogy megismerhettem — mondotta. — Jövő évre hazamegyek Pestre s ha visszatér Rómából, keressen fel. Azt hiszem, tudunk majd egyet-mást megcsinálni.

Tilgnert is felkerestem. Akkoriban a bécsi Mozart-emléken dolgozott s Leopold Karl Müller mellszobrát csinálta, Tilgner a legjobb és leghiresebb portrétistája volt korának s mellszobrai valóban kiválóak is voltak.

Igazi bécsi kedélyességgel fogadott, mert magyar származása ellenére is tipusa volt a bécsi polgárnak. Mutogatta szobrait, legnagyobb részt igazi remekművek.

— Ha visszajön Olaszországból, keressen fel s ha nincs más terve, eljöhet hozzám, együtt dolgozhatunk, nagyon fogok örülni... — mondta nekem bucsuzáskor.

Onnét az akadémiára mentem, ahol átvettem a német birodalmi kancellária átíratát s ötszáz márkát... Hosszu, hivatalos értesítést kaptam a római dijról, melyben azt is közölték, hogy a pénz többi részét Rómában két félévi részletben fogom megkapni. Az első félév leteltével és azután az egész év leteltével értesíteni tartozom a kuratóriumot tevékenységemről. Végül ez állt az értesítésben:

„Nagyon örülök, hogy ezt Önnel közölhetem.

Tisztelettel
von Bismarck.“

Erre az utolsó passzusra különösen büszke voltam s tizszer is megnéztem Bismarck aláírását...

Hellerék bucsulakomát rendeztek, amelyen mindenki megjelent. Hellerné ágyban feküdt, mert lázas volt. Sokat ettünk és ittunk s Stieglitz szerenádöt adott Hellernének. Nagyon későre járt, amikor szobájába tudtam osonni. A sok ivástól bizony kissé kótyagos voltam.

— Anna, édes Annám — suttogtam, — amint letelt az olasz évem, ismét nálad leszek...

Nagy, szomorú szemekkel nézett rám, kételkedően rázta fejét s könnyek folydogáltak arcáról.

— Soha sem foglak többé látni... — mondotta s kezébe fogta fejemet. — Most pedig menj s az Isten legyen veled — és velem...

Kisiettem s szorongás fogta el szívemet...

*

Az éjjeli vonattal utaztam haza s korán reggel Budapesten voltam. Otthon Udvary urral találkoztam legelőször. Az előszobában volt éppen s amikor megpillantott, ijedten ugrott vissza s hallottam, hogy az ajtaját belülről rázárja. Meglepetésben nem tudtam szóhoz jutni. Bementem a mi szobánkba. Anyám a nagy karosszékekben ült, fekete ruha volt rajta, amit én eddig nem ismertem. Kezében imakönyvet tartott s csendesen imádkozott. Apám a szoba sarkában üldögélt s hátára nagy kendő volt terítve. Nagyon megöregedett s megtörtnek látszott. Az asztalnál Számi ült.

— Anyám, drága anyácskám! Itt vagyok nálatok! Olaszországba megyek s ha onnét visszajövök, megszünik minden gondotok! Kész ember vagyok végre s nyitva áll részemre az egész világ s fiatal vagyok és erős...

— Igen... igen — mondotta anyám s gyengéden homlokra csókolta. Apámnak kezét nyújtottam, de az nem fogadta köszönésemet és a földre nézett. Különös aggodás fogott el.

— Mi van Marcsával? Nagyon haragszom rá, olyan régen nem irt... Bizonyára nagyon örült a sürgönyömnök... megyek rögtön hozzá!

Különös rekedt nevetés tört fel anyámból:

— Igen... Marcsa... Menj csak... hozzá, Számi veled megy...

Megindultunk. A lépcsőházban Számi elkezdett sirni s a falnak támaszkodott.

— Az Isten szerelmére, mi történt? — kiáltottam fel kétségbeesetten.

Számi térdreesett, a haját tépte.

— Marcsa... A mi Marcsánk... meghalt! ... meghalt!
— zokogta kétségbeesetten.

Leirhatatlan rémület szállt meg. Rekedt kacagás hördült fel belőlem, mint ahogy anyám nevetett az előbb. Számi hozzám ugrott s visszavezetett. Anyám még mindig a székből ült. Térdre vetettem magam s ölébe rejtve fejemet kacagtam és kacagtam, mint egy eszelős. Anyám fejemre tette mind a két kezét s merev tekintettel nézett maga elé. Aztán fojtott hangon megszólalt:

— Meg kellett halnia annak a jó, áldott teremtésnek, míg mások, akik rosszak és csunyák testben és lélekben, boldogan élnek... Meghalt... ő, aki csak nekünk és érettünk élt!... Most kellett elköltöznie örökre, amikor oly boldogan élt az urával... Amikor egy gyermeket hordott a szive alatt...

A szive, a beteg szive, amely annyi sok év nyomoruságát kiállotta, nem tudta elviselni a boldogságát... Utolsó gondolata is a tied volt...

Végre megeredtek könnyeim s keservesen sirtam.

— Jó neked, édes fiam, már tudsz sirni, de én! Én!... Amióta meghalt, nem jött könny a szemembe... Kétségbeesésben megátkoztam az Istent s felláztam ellene, mint egy féreg, amelyet eltaposnak és ime, ezzel büntet... Nem tudok sirni... nem tudok... nem tudok!

Megöleltem s keblére hajtottam fejemet.

— Visszatért hozzá — mondotta halkán. — Ott van a többi mártír között ő is. Isten közelében van, akiben egész életében hitt, drága anyám... És ő imádkozik érettünk, akiket annyira szeretett, mert a szeretet nem hal meg soha! És Isten meg fogja őt hallgatni s a te szemeid könnyektől fognak megenyhülni... És mindaddig nem lesz boldog ott fenn, amíg te nem tudsz sirni. Csak a te könnyeid, az anyai könnyek fogják őt megváltani...

Rettenetes hörgés, felcsukló zokogásba fulladt...

Keblemre hajtotta fejét és sirt és sirt keservesen...

— Isten utjai kifürkészhetetlenek — mondtam és nekünk, kis földi férgeknek nem szabad ellene fellázadni! Akaratába bele kell nyugodnunk... A mi Istenünk, a zsidók Istene mindig megkövetelte áldozatait: ez áll a bibliában is. És még ma jomkipur előtt meghozzuk neki áldozatunkat... Tisztának és fehérnek kell ennek lennie, hogy rátehessük minden bűnünket és áldozatul kell bemutatnunk... Egy „gepore“...

— Igen... igen — zokogta anyám — de miért éppen ő?

— Mert tiszta volt és fehér, közöttünk a legtisztább — mondtam könnyezve. Apánk a sarokban zokogott. Számi az asztalra dülve sirt. Én anyámat tartottam átölelve s sirtunk

valamennyien . . . Hozzá akarok menni, a sirjához — mondtam végre és felkeltem. Gyalog indultam ki a temetőbe, hogy gondolataimmal foglalkozhassam. Sokáig kerestem sirját s előbb Miksa bátyám sirjára akadtam s megálltam előtte s némán imádkoztam. Végre ráakadtam a sirra, amelyen elhervadt virágok heverték. Kis vörös kövön arany betűkkel volt felírva a neve. Alatta héber felírás, amit nem értettem meg. A kövön kisebb-nagyobb kavicsdarabok heverték. Letérdepeltem és átöleltem a követ, azután keservesen sirtam. Majd héberül imádkoztam, ahogy azt még kis gyermekkoromban tanultam s ahogyan még maradt emlékezetemben. Azután rágondoltam, aki most itt hagyott bennünket — engem! Csak most ébredtem annak tudatára, hogy jobban szerettem őt mindennél és mindenkinél. Nem hoztam magammal egy szál virágot sem, mert minden külsőséget kerülni akartam. A sir, a kő, a virágok nem jelentettek semmit a fájdalomhoz mérten . . . Saját énemnek volt ő a részese, amíg élt s most úgy éreztem, hogy egész lelke bennem él s hogy tovább fog bennem élni, amíg csak én élek . . . És ezt a lelket tisztán és fehéren akarom megőrizni s olyan jó akarok lenni, amilyen ő volt itt a földön. . . Sirjára térdepeltem s beszéltem vele s úgy éreztem, hogy válaszol szavaimra. Szeretetről, jóságról s szivtisztságról beszélt velem és a szent művészetről:

— Magad mondtad egykor, hogy szárnyakat adtam neked, szép fehér szárnyakat . . . Tartsd is meg azokat fehéren . . . Művészeted tiszta legyen és te is az légy! Fel . . . fel a magasba! . . .

Sokáig feküdtem sirján s a lelkem egybeolvadt az övével. Amikor felkeltem, az öreg Friedmann állt előttem.

Fürkészve nézett rám. — Végre itt vagy. Tudtam, hogy ez lesz első utad! Már két nap óta lesek itt rád, látom, jól kisírtad magadat és ez rendben is van így! . . .

Kezet nyújtott. Nyakába borultam s ismét sirtam.

— Rettenetesen szenvedek s nagyon fáj a szívem!

Szemeit törölgette. . . — Nu ná! Nekem is nagyon fáj, elhiheted, pedig semmi közöm sem volt hozzá — tette hozzá szelid mosollyal.

— Megint rossz tréfát csinál! Hisz tudom, hogy mennyire szeretted!

— A saját lányomat nem szerettem jobban, elhiheted — mondta Friedmann és néhány kavicsot helyezett a sirkőre. — Sajnos, tudtam, hogy ez lesz a vége! Korunk molochának, a gépnek esett áldozatául . . . Nézz körül ezen a regimenten! Manókjával az előttünk terjedő sirrengetegre mutatott. — Itt nyugszanak mind a szegény lányok, valamennyit a varrógép pusztí-

totta el. . . Egyik szivbajt kapott, a másik tüdővéaszt, de egyikük is alig volt több huszonöt évesnél. . . És valamennyien halálra dolgozták magukat a papa helyett. . . Nézd, itt fekszik a kis Schvarc Mici! Olvasd csak: meghalt huszonkét éves korában. . . Őt nővér maradt és a tisztelt papa egyszerűen megszökött. . .

Ő volt a legidősebb s nagyon csinos teremtés volt. . . Tizenhároméves korában már a varrógép mellett görnyedt. . . Tíz évig birta, akkor idekerült a többiek mellé. . .

Odébb a kis Neumann Betti fekszik, akinek sok testvére volt, mert ehhez értett a tisztelt papa! Ez is afféle félrecsuszott ember volt s folyton ivott s a szegény kis leány gyakran még verést is kapott a papától — ráadásul. Huszonegyéves koráig birta szegény. . . Ott két nővér pihen egymás mellett. Ezek egy napon haltak meg a nyomoruságtól. . . Ha akarod, még egész tucat nevet felsorolhatok. Ezeket mind ismertem. Itt van a kis Lily, husz évig birta s soha életében egy boldog napja nem volt. Tüdővész. . . Változatosság kedvéért itt van az Eulenburg-leány. Ez a papától örökölte a beteg vért s mindig bekötött arccal járt a szegény. Csupa skrofula volt „nebuch“ . . . Tizenhét év. . . Van itt egészen különleges eset is. A szép Modern Emma. A bátyjával lakott együtt. Ez üzletben volt és ő meg éjjel-nappal dolgozott a varrógépen. Még az evést is elspórolta a szájától s minden garast félrerakott s a fiu sem költött semmire, mert önálló üzletet akart nyitni. Olyanok voltak, mint egy vékony kukac. Sikerült is neki önálló üzletet nyitni s a Modern & Breitner cég ma az első a maga bransában, de a leány már nem érte meg szegény. Tüdővész ölte meg. Mi mindent elkövetett a fivére, hogy megmentse, de már késő volt. Egyik doktortól a másikhöz rohant vele. Tépte a haját, de mit használt vele. . . Egyik szanatóriumból a másikba vitte, de nem lehetett rajta segíteni. Fel már nem támaszthatja soha. Azt hallom, hogy egy nagy mauzoleumot épített s odaviteti át holttetemét. . . Ettől persze mindjárt „Auscher melach“ lesz! . . .

Itt fekszik a Minna. Három fitestvérét nevelte föl, a szive vérével, no meg a beteg tüdejével. . . Ezek ma gazdag kereskedők, de még egy rendes sirkövet sem állítottak neki s soha egy szál virágot nem hoztak a sirjára. . . Ezek nem is emberek, hidd el. Rosszabbak az állatnál. Isten meg fogja verni őket. És így tovább! Egész nap mesélhetnék én erről neked. A szivem fáj, ha ezekre gondolok. Szegény, szegény „gepore“! Amellett még szerencsájuk is volt, hogy ilyen fiatalon meghaltak. Mit ért volna számukra az élet, ha nem hálnak meg?! Akik megmaradtak, nagyrészt elfonnyadt aggszűzek lettek. . . Elkényszeredett, kiszáradt emberpáriák. . .

— Borzasztó! — mondtam meghatottan. — Én mindezt

évek óta tudtam, de valójában csak most látom igazán, hogy így van...

— Akkor jól van. Éppen azért meséltem el neked. A Marcsa, szegény, már meghalt, de a másik nővéred, a Cili, hála Istennek, még él. Ne hagyjátok dolgozni, amint látom, kilábal a betegségéből, s igyekezzetek valami rendes embert keresni a számára. Ez kötelességetek is vele szemben. Megértetted?

Kezet nyújtottam neki.

— Akkor rendben van minden — mondotta mosolyogva s megveregette vállamat.

Donáth ismét felkeresett s munkát kínált, de éreztem, hogy nem tudnék dolgozni s nem vállaltam. Napokon át céltalanul bolyongtam az utcákon. Egyszer csak arra eszmélek, hogy a Sörfőző-utcában vagyok a Róza kisasszony háza előtt. Bementem az udvarra s körülnéztem. Senkit sem láttam s a műhelyek üresek voltak és elhagyottak. Azután a Hensch műhelyébe akartam menni, de az ajtó zárva volt s az ablakon át néztem be. Rendetlenségben hevert össze-vissza minden odabent. A kis műhely ajtaja nyitva volt. A régi időből való gipszmodellek még ott voltak, a földön két szalmazsák hevert és egy kis tűzhely állt a fal mellett. Egy tót asszony ült egy kis zsámolyon s gyerekeit szoptatta.

— Mi történt itt? — kérdeztem. — Miért üres az egész ház?

— Építenek, a jövő héten lebontják az épületet s nekem is ki kell költözködnöm.

— Mi történt Henschékkal. Hova költöztek?

— Hensch? Hensch? Az a szobrász?... Az már rég meghalt...

Elgondolkozva és megilletődve álltam jó ideig.

— És a felesége?

— Nem tudom én — mondotta vállvonogatva.

Hosszasan néztem az asszonyra, de gondolataim a múltban jártak. Elpirult, nyilván félremagyarázta rászegzett tekintetemet.

— Most pedig menjen, mert az uram mindjárt itt lesz s nagyon féltékeny természetű ember!

Szó nélkül kifordultam s azután a kertbe mentem. Egy virágágy előtt Róza kisasszony üldögélt s alig változott valamit, talán még fiatalabbnak is látszott, mert nagyon ki volt festve. A virágágy közepén egy fiatal suhanc gereblyével foglalatoskodott. Kék frakk volt rajta, arany gombokkal. Hatalmas állkapcsa volt s nagy fogai kilátszottak. Kezén fehér keztyű volt.

— Mit keres itt! Semmi dolga nálunk! — szólt rám Róza kisasszony.

— Jó napot, Róza kisasszony! — szóltam mosolyogva. — Köszönöm az udvarias fogadtatást...

Csodálkozva nézett rám.

— Mit akar? Ki maga?

— A Pepi — mondtam és mélyen meghajoltam előtte.

— A Pepi! — kiáltott fel s végigmért tekintetével. — Jól néz ki ezzel a szakállal, akár egy majom! Pedig olyan csinos fiú volt, sokkal csinosabb, mint ez itt.

A kertészkedő urfi dühös pillantást vetett rám.

— A Pepi! Na ennek igazán örülök. Nem ösmertem volna meg. És hol járt ilyen hosszú ideig?

— Hat évig voltam a bécsi akadémián s most Olaszországba megyek. Berlinben elnyertem a római díjat — mondtam önérzetesen.

— Hát ez is valami, de ha akkor nem viselkedett volna olyan bután, nálam maradhatott volna s most nem kellene a világban csavarognia!...

Nevetve néztem rá.

— Persze, hogy akkor buta voltam — mondtam szánszkozva.

— Guszti, mennyi a béred nálam? — kérdezte Róza kisasszony.

— Ötven forint havonta — mondtotta Guszti durcásan.

— És hány óra van most?

A fiú hencegve huzta ki aranyóráját s félvállról nézett rám.

— Pontosán tizenegy óra.

— Huzd le a keztyüdet a balkezedről!

A fiú engedelmeskedett. Balkezének csaknem minden ujja tele volt aranygyűrűvel.

— Most pedig menj a konyhába s nézd meg, rendben van-e minden!

Morogva engedelmeskedett. Róza kisasszony szigorú szemmel nézett utána.

— Ez mind a magáé lehetett volna! Elég csinos kis vagyónra tett szert s pár év múlva már kis házat is vesz magának s egy kis földet is. Ennek több esze volt...

— Valóban nagyon sajnálom — mondtam leplezett gúnynyal. — Amíg az ember fiatal, gyakran követ el ostobaságokat. Ma már persze késő?

Fürkészve nézett rám.

— Talán ha a szakállát levetetné... — mondtotta habozva.

— Megteszem s azután jelentkezni fogok.

— Hát csak jöjjön, majd meglátjuk — mondotta kedveskedve.

— Hallom, hogy a szegény Hensch meghalt.

— Mind elhalnak, csak én maradok meg, pedig engemet hányszor akartak már eltemetni! Azért sem hagyom magam! Egyáltalában nem fogok meghalni s magát is túlélem! Magának is olyan sajtuszínü arca lett, nem sokat bizom az életében...

— És mi történt Henschnével?

Rokonainál van valahol vidéken. Az a finom madár egy kanál vízben is megfojtott volna, ha lehetett volna. Félévi bérrrel adós maradt, amikor az ura meghalt s az adósság fejében nekem akarta adni a berendezést, de egy fabatkát sem ér az egész s kivettem az utcára. A butorait zálogban tartottam s ha nem fizet, elárvereztetem.

— Ezt talán még sem fogja tenni a kisasszony — mondtam. — Ez a szegény teremtés egyedül áll a nagyvilágban s annyi éven át pontosan fizette a bért.

— Maga is nagy gavallér a más pénzén! — kiáltott fel s szürke szemei haragosan villantak. — Semmi közöm hozzá s ha nem fizet, a párnát is kihuzom a feje alól. Jó madár volt világéletében, hisz maga tudja legjobban. Engem nem lehet ám becsapni...

Utálatos és visszataszító volt gonoszságában. Az utálat fogott el s hátat fordítottam neki.

— Holnap várom, de szakáll nélkül ám! — kiáltott utánam.

Kiköptem s otthagytam. A kerten áthaladtam. A lépcsőházban Guszti urfi leskelődött rám s amikor elhaladtam mellette, megfenyegetett öklével.

A Kisfaludy-utcába mentem s eszembe jutottak a kis Müllerék. Sokáig kopogtattam az ajtójukon, de nem jelentkezett senki. Most a Stáció-utcába fordultam. Egy kis emberke és egy még kisebb sovány asszonyka jött velem szembe. A férfi szeme fölött zöld napvédőt hordott s botjával tapogatózott. Az asszony karjára támaszkodva botorkált. A férfi vak volt... Amikor közelembre értek, megösmertem őket... A kis Müllerék voltak! Elhaladtak előttem, de az asszony nem ösmert meg. Utánuk mentem.

— Nem megyek többé az utcára. Nem fogok koldulni! — siránkozott Müller.

— Légy okos, Müllerkém. Honnan keritsük elő a bért, ha nem akarsz az utcára menni? Pár nap mulva elseje lesz s még a fele bér sincs együtt... Nem is kell kéregetned, csak állsz nyugodtan s az emberek megkönyörülnek rajtad — mondotta az asszony.

— A jó emberek! — nevetett Müller keserűen. — Manap-

ság már nincsenek jó emberek! Tolvaj, gazemberek mind s gonoszszíviük... Nem megyek többé koldulni, nem megyek!...

— Akkor éhen veszünk...

— Azt akarom... Meg akarok halni! Fel akarok szállani a mi kis angyalkáinkhoz...

— Isten ellen vétkezel!

— Nincs Isten! — kiáltotta keserűen s botjával az eget fenyegette.

Az asszony lefogta kezét s ijedten nézett rá.

— Müllerkém, így nem szabad beszélni! Így nem jutsz a mennyekbe soha. És a mi kis angyalkáink hiába várnak majd rád!...

Müllerke nekitámaszkodott a falnak és keservesen nyögött. Az asszony ismét belekarolt s megindultak.

— Mindig istenfélő voltál s most életed vége felé akarsz elkárhozni?...

Bementek a házba s én ezalatt a kapu előtt járkáltam elszorult szívvel. Azután bementem. Az asszony a kis konyhában levest melegített a tűzhelyen.

Amikor benyitottam, nem ismert meg, amig nevemet nem mondtam.

— A Pepi! — kiáltott fel. — Nem ismertem volna meg... Ne menjen be hozzá, nem akar senkivel sem szóba állani... Mindenki ellenséget lát. Még a Lotzra is dühös. A múlt évben bottal támadt rá s meg akarta verni. A földön nincs igazság, s amiből a Lotznak sok van, neki semmije sincs — mondotta — s őt okozza, hogy szerencsését elrabolta. Azóta gyűlöli őt s Lotz nem is néz felénk, de nekem minden hónapban el kell hozzá mennem s mindig ad valami kis pénzt... Nagy nyomorban vagyunk, mert kézimunkámmal alig keresek valamit, így hát neki is segíteni kell a pénz megszerzésében. Reggelenként kivezetem a sarokra, de ebéd előtt nem szabad érte mennem, mert meg akar verni, ha előbb megyek. Én azonban kifogok rajta, mert napközben is kifutok s messziről nézem, nem történt-e valami baja! Ne menjen be hozzá, mert nagyon felizgatja — mondotta az asszony s sirni kezdett. Azután tányérba öntötte a levest, bevitte hozzá, de az ajtót nyitva hagyta.

— Miért kell erre a falat ennivalóra oly sokáig várnom! — dühöngött Müller. — Már megint ki van itt?

— Senki, de ne igazad föl magadat...

— Hazudsz, mert hallottam, amint beszéltél valakivel...

— A Pepi van itt, de nem fog bejönni.

— Pepi! Ki ez a Pepi?

— A Pepi, aki a Henschnél volt s akit te is szerettél.

— Vigye el az ördög, a szemem elé ne kerüljön!

— Be se akar jönni, na ne lármázz már! Edd meg szépen a levesedet. Izlik?

— Nem! — duzzogott a kis Müller.

— Azt csak úgy mondd! — nevetett az asszonyka.

— Itt van egy falat virstli is, edd meg. Várj, mindjárt bejövök...

— Nagyon rossz kedvében van — mondotta, amikor kijött.

— Szegény feje mindig amiatt kesereg, hogy nem láthatja többé a képet. Gyakran le kell vennem róla a takarót s odaáll a létrára a kép mellé s az ujjával végigmegegy rajta. Ez itt a nyaka, ez a homloka, ez a karja, ez a szája — mondogatja s el is találja rendszeren s ilyenkor azt hiszem, hogy meghasad a szívem!...

Azután megkérdezte, hogy mi történt velem, amióta nem látott.

Amikor bucsuztam, megcsókoltam sovány kis kezét s pénzt adtam neki, amit nagy nehezen akart elfogadni.

— Öntől elfogadom, — mondotta végre — mert tudom, hogy igaz barátunk.

Lotzot is felkerestem végre. Hallottam, hogy megnősült. Az időközben elhunyt Jakobey özvegyét vette el.

Nagy örömmel fogadott.

— Csakhogy itt vagy végre, te hálátlan kigyó. Évek óta felém se néztél! Ha munkáidat nem láttam volna, azt sem tudnám, hogy még életben vagy-e!

— A legutóbbi munkáimat nem láthatta, pedig azok sokkal jobbak ám! — mondtam önérzetesen.

— Elhiszem. A római díjat nem adják mindenféle tákolmányoknak!

— Ezt is tudja már?

— Minden ujság megírta. Nagyon sokat foglalkoztak vele a lapok. Hát most Rómába mész? No ezért nem irigyellek...

Elcsodálkozva néztem rá.

— Sokáig voltam ott, de soha életemben oly jelentéktelennek nem éreztem magamat, mint Rómában.

— Hisz annyi sok isteni látnivaló van ott! — kiáltottam fel.

— Éppen azért! Ezt senki sem akarja elhinni, mielőtt ott lenn rá nem eszmél erre az igazságra! Ezen mindenki átesik előbb-utóbb.

— Most persze ismét hat évig nem foglak látni? — kérdezte nevetve, amikor kikisért...

Apám Marcsa halála óta megváltozott: keveset beszélt s megtört. A pénzt, melyet keresett, minden megjegyzés nélkül tette anyám elé. Anyám valamelyest megnyugodott, amióta sirni tudott, s minden idejét háztartása foglalta le. Cili egy vi-

déli rokonunknál, falun tartózkodott. Tóni megmaradt papirüzletében s mint kereskedősegédnek, szép fizetése volt. Sándor elvégezte középiskoláját s mint praktikáns egy köszénbányatársaságnál kapott állást. Számiból csinos, jólelkű fiatalember vált s hetven forint havi fizetése volt, ami fiatalságára való tekintettel, igen jelentékeny összeg volt.

Udvary barátunk nagyon megöregedett. Arca beesett s szemeinek tekintete is egészen megváltozott. Esténként gyakran órákig elüldögélt szótlánul anyám mellett. Naponta kijárt s virágot vitt Marcsa sírjára. Ha ott véletlenül találkoztunk, restelkedve kitért utamból. Rosszul ment a dolga, mert egy konkurrens egészen ujszerű szabáseljárást hozott divatba s mindenki azzal dolgoztatott. A szoba bérét azonban pontosan fizette. Egy este Számi félrevont s hosszas tünődés után így szólt hozzám:

— Őcsém, fontos dologban akarok veled beszélni... de előre megkérlek, ne érts félre... én... én... nagyon örülök, hogy a római díjat megkaptad, de ez mégis keresztulhuzta számításomat... Tudd meg, testvér, hogy nagyon sok adósság nyomja vállunkat. Annakelőtte, amikor hazajöttél, mindig kifizetted ezeket, de az idén egy vasat sem kaptunk tőled s az adósságok csak felszaporodtak...

— Nem tudok dolgozni, mert nincs meg a lelki nyugalom — mondtam — és az ötszáz márkából éppen hogy eljuthatok Rómába...

— Mindezt nagyon jól tudom, de nem is erről van szó!... Sajnos, személyes adósságaim is vannak!... Mint tudod, utolsó garasomat is odaadom anyáknak, jóllehet, fiatalember vagyok... és... és elvégre nem vagyok fából... Néhanapján nekem is van valami kívánságom és — mit szaporítsam a szót: adósságot csináltam, ha nem is sokat... Arra számítottam, hogy ebben az évben már itthon maradsz és közösen vállaljuk a terheket. Sajnos, ez nem így történt. De ha az adósságoktól megszabadulok, könnyebb helyzetünk lesz otthon is... Tóni is keres valamit s papa is, s valahogy csak megleszünk, mert arra gondolnunk sem szabad, hogy Cili is dolgozzon!

— Mit gondolsz, mi módon segíthetnék a bajon? — kérdeztem tőle. — Mekkora volna az az összeg, amelyre mulhatatlanul szükség volna?

— Körülbelül háromszáz forint...

— Az annyi, mint ötszáz márká... Ezt az összeget lecsiphetem a két félévi részletből. Minden egyes alkalommal kétszázötven márkát. Tudod, hogy semmire sem költök s nagyon kevés-sel beérem. Ez az összeg tehát rendelkezésedre áll... Ha akarod, postán elküldhetem...

— Hát ezzel segítve is van rajtunk, meg nincs is!... Nekem azonnal kell a pénz, de volna egy kiegészítő ideám... Forduljunk Salamon sógorunkhoz s kérjük meg őt, segítsen rajtunk, hisz eddig soha sem kértünk tőle semmit!... Ha elmenél hozzá és megmutatná neki a hivatalos írást s megmagyarázná neki, hogy mire kell a pénz, nem hiszem, hogy megtagadná kérésünket!... Adjon háromszáz forintot kölcsön s kamatostul visszakapja tőled a római dijból.

— Rendben van — mondtam örömmel. — Leutazom Kecskemétre s a mellének szegezem a revolvert!

Kecskeméten nagy örömmel fogadtak s sógorom beleegyezett a feltételekbe. Két váltót állítottam ki. A kamatokat levonta, azután kifizette az összeget... Még néhány napig maradam a városban, amely nagyon megváltozott. A régi városháza helyén már felépült a Lechner Ödön által tervezett új városháza. Ám az emberek is nagyon megváltoztak. Az öregek még öregebbek lettek s a gyerekek megnöttek s alig ösmertem őket. Csak a nagymama nem látszott öregebbnek. Guszti otthon volt s nagyon megörült nekem. Doktorandus volt s a következő évben már meg is kapta diplomáját. Régi emlékeket elevenítettünk fel s nagyokat neveltünk...

Megálltam a szentháromság szobra előtt, amely olyan volt, mintha sohasem restaurálták volna. Egy nagyon kövér asszonyosság nagy kosárral a karján ment el mellettem. Nagy tokája egészen elcsufította és kövér ujjain a gyűrűk bedagadtak. Szemei oly ismerősnek tetszettek. Önkéntelenül is utána mentem. Bement a lelkész házába s csak most ösmertem meg: a lelkész egykor oly szép gazdasszonyát. Sajnáltam, hogy viszontláttam. Megint egy illúzióval szegényebb lettem...

Visszakerültem a szentháromság szobrához. Egy fiatal asszony állt a szobor közelében s két kis gyermek volt vele. A nagyobbik egy négy év körüli fiú, a kisebbik egy hároméves kis lányka. Az asszonyon világos ruha s nagy szalmakalap volt. A gyerekek nagyon hasonlítottak anyjukhoz, mintha ismerném őket!... Odamentem hozzájuk s az asszony szemébe néztem. Elmosolyodott s szemei könnyel teltek meg. Önkéntelenül kitértam karjaimat.

— Juliska!...

— Jóska! Jóska!... — kiáltott fel az asszony s sirva borult a vállamra s megcsókoltuk egymást.

— A gyermekeid? — kérdeztem tőle s karomra vettem a kislányt.

Nagy szemeket meresztett rám s szakállammal kezdett játszani, míg a fiú anyja szoknyájába kapaszkodott s elhúzódott tőlem.

— Szakasztott olyan a szemük, mint a tied — mondottam Juliskának s megcsókoltam a kicsinyeit. A fiu azonban durcásan védekezett s kezével dörzsölte a helyet arcán, ahol megcsókoltam.

— Végre hát itt vagy! Oly sokáig vártam rád, mert én komolyan vettem a dolgot, de te nem jöttél s még életjelet sem adtál magadról. Akkor kivertem fejemből az emlékeket... s jött ő és megszerettem s ő is szeret engem... Azután megszületett ez a két gyerek... és boldog vagyok...

— Hála Istennek! Mennyire örülök neki, te drágaság! Örökké fog az emléked bennem élni... Te vagy gyermekkorom legszebb emléke, te vagy a tündére... Gyermeklelkem minden tisztaságával szerettelek! Énrám nagyon nehéz és gondterhes évek szakadtak, kemény küzdelmem volt az élettel s nem gondolhattam arra, hogy élettársat válasszak magamnak... Még ma sem vagyok abban a helyzetben. A művész olyan, mint a cigány: ma itt van, holnap ott és Isten a megmondhatója, meddig fog ez még tartani!... És el kellett, hogy felejtselek — szándékosan... Kimondhatatlanul boldog vagyok, hogy láthatlak. Juliska! Juliska!... — és megragadtam kezét.

Szemei ismét megteltek könnyekkel.

— Jóska! Jóska! — rebegte halkan.

— Papa, papa! — kiáltották a kicsinyek és egy magas, nyulánk férfi felé futottak, aki a városháza felől jött felénk. Juliska is elébe ment s rám mutatott.

— Csakhogy megjött — mondotta a férfi nevetve. — Már arra gondoltam, hogy felkeresem s megkérem, jöjjön el hozzánk, csak hogy a feleségemnek nyugta legyen. Olvastuk a római dijról szóló hirt s a feleségem olyan büszke volt rá, mintha ő nyerte volna el... Remélem, megcsókoltátok egymást!...

— A mama megcsókolta az idegen bácsit — mondotta a kis legény s dühösen nézett rám.

Mindnyájan neveltünk.

— És te nem csókoltad meg? — kérdezte az apja.

— Nem, nem szeretem a bácsit, mert nagy a szakálla...

— Akkor nem hasonlitsz a mamádra, mert az szereti a szakállas bácsit — mondotta a férfi tréfásan. — Feleségem elmondotta az önök történetét s mondhatom, elragadóan kedves!... Irigylem önt ezért a gyönyörű gyerekkori emlékéért... És miért nem jött el érte s vitte magával? Most én vagyok benn a pácban s viselnem kell az igát holtomig — mondotta nevetve. — Igaz ugyan, hogy nincs a világon annyi pénz, amiért odaadnám ezeket a lurkókat, de őt sem! — és tekintetével melegen nézett feleségére.

— Ma este nálunk fogsz vacsorázni — mondotta az aszszony.

— Sajnos, nem tehetem, mert délután már utazom vissza.

— Kimondhatatlanul sajnálom, de meg kell ígérned, hogy a legközelebbi alkalommal, ha lejössz, nálunk ebédelsz.

— Boldog leszek! Jövök!

Ám a sors nem így akarta... Sohasem láttam őt viszont...

Fájdalmas hangulattal bucsuztam el tőlük, azután a Kátóna-parkba mentem s meg akartam győződni, vajjon a szobornak még mindig olyan ökörszeme van-e, mint amilyenek gyermekkoromban láttam! Most is csak olyannak láttam bizony!... Züllich, a szobor alkotója valószínűen sohasem látta a költőt...

Azután megkerestem azt a helyet, ahol Juliska megvárta szakadt nadrágomat. Önkéntelenül megadtam a jelet s körülnéztem... És mintha ő is megjelent volna előttem s viszonzta volna a jeladást... Oh, szép, boldog gyermekkori emlék!...

Visszaindultam. Egy gyümölcsös kocsi jött velem szemben. Két szép ló volt a kocsi elé fogva. Fenn a kocsin vászonnal letakart gyümölcsöskosarak állottak sorjába. Fenn a bakon egy parasztember ült. Mellette csinos parasztemenecske. Gömbölyű karja fedetlen volt s feje kendővel volt bekötve. Ölében kislány üldögélt s szakasztott olyan volt, mint az anyja.

— Tipikus parasztcsalád — gondoltam magamban s mentem tovább. — A kocsi hirtelen megállott s a paraszt felém hajolva, ostorával mellemet érintette.

— Hohó, komám! — mondotta nevetve.

Meglepetve néztem föl rá s megösmertem. Jancsi barátom volt!

— Hát csak úgy elsétifikálna az ember előtt, nagyságos ur? — mondotta nevetve.

— Nem ösmertelek meg!

— Én pedig az első pillantásra megösmertelek, pedig ugyancsak megnőtt a szakállad... Hát én mindent tudok ám rólad, mert a nővéred, akihez gyakran eljárók, elmondott mindent... Nagy ur lett belőled, hallom, s most Rómába készülsz, a pápához... Hát ennek igazán örülök!... Ez a Jóska — mondotta életpárjának — aki meghajtotta magát.

— Kezét csókolom, nagyságos ur! — mondotta.

— Ugyan ne komédiázz! — szóltam a menyecskének — szólíts csak Jóskának s tegezz, különben mindjárt szájoncsókollak...

Elvörösödött.

— Hát ebbe nem hal bele az ember! — mondotta s kacéran rám kacsintott.

Nem sokat teketóriáztam, megfogtam s szájoncsókoltam,

azután karomra vettem a kicsikét, de az sirni kezdett s visszakiváncozott az anyja ölébe.

Jancsi mosolyogva nézett rám.

— Te még mindig a régi vagy. Nagyon jó szívvvel voltál hozzám s te voltál az egyetlen barátom és én ezt soha sem fogom neked elfeledni...

— Én is sokat gondoltam rád — mondtam — s amint látom, jól megy sorod...

— Hála Istennek, nem panaszkodhatom. A ház és a gyümölcsöskert előbb-utóbb a miénk lesz s már megvettük a szomszéd telket is. Az öreg bizony tudni sem akart a házasságunkról, de nem sokat okoskodtunk s egybekeltünk anélkül, hogy a pap áldását adta volna ránk. Azután mégis csak engedett. Végül pedig elvette az anyámat, mert hisz mind a ketten özvegyek voltak...

— Megjártam már Németországot is, voltam kint a gyümölcsös s bizony sokat tanultam kint s azt is ellestem tőlük, hogyan lehet mentől több gyümölcsöt kitermelni... Itthon azután kipróbáltam s bizony bevágott, mert a mi földjeink mégis csak jobbak az övékéénél... A többi szőlősgazdák, meg gyümölcsstermelők mind engem utánoztak s ma már kétszer annyi terem, mint azelőtt... Van egy jóra való feleségem is, amint látod... Nagyon derék egy teremtés, de néha el kell verni!...

— Ugyan ne lódots már, — mondotta nevetve a menyecske — még egy ujjal sem nyúltál hozzám... Ki is kaparnám a szemedet!...

— Még egy gyerekünk van otthon, nincs egészen egyéves... De most már mennem kell, számítok rá, hogy felkeresel bennünket...

— El is várjuk ám, — mondotta az asszony — talán egy csók még ki is jár...

— Sajnálom, ezuttal nem jöhetek, mert utazom, de ha legközelebb lejövök, felkereslek benneteket...

Este már Budapesten is voltam. Számi nagyon boldog volt, hogy ilyen hamar elintéztem a dolgot.

— Most már nyugodtan elutazhatsz — mondotta — s neked sem lesznek nehéz gondjaim...

Amikor megérkeztem Bécsből, nyomban audiencián jelentkeztem a kultuszminiszternél. Akkoriban Trefort volt a miniszter, aki nagyon barátságosan fogadott.

— Nagyon örülök, — mondotta — hogy a német római díjat megkapta. Ez már valami s azt bizonyítja, hogy mi sem pazaroltuk érdemtelenre az ösztöndíjat!... Nagyon gyakran éppen ennek az ellenkezője igazolódik be s különösen fiatal művészeknél gyakran tévednek a szakemberek.

— Egy kérésem volna excellenciádhoz — mondottam kissé elfogultan.

— Csak pénzt ne kérjen, mást mindent kaphat — mondotta nevetve.

— Megkaptam ugyan a római díjat, de nincs műtermem s szeretnék a Palazzo di Veneziában lakni.

Gondolkozott.

— Azt hiszem, ennek nem lesz semmi akadály a tudtommal Paczkán kívül nem lakik más magyar ott. Osztrák művész az van lenn bőven. Ebben nem törődnek a kvótával!... Forduljon Szalayhoz, az majd ad önnek utbaigazítást. Mondja csak neki, hogy az én kívánságom, hogy helyet kapjon. A viszontlátásra s írjon néha valamit a tanulmányairól. Engem érdekelnek...

Szalay Imre miniszteri tanácsos intézte a művészeti ügyeket. Meglehetősen ridegen fogadott, mert a miniszteri tanácsosok már akkoriban is ridegebbek voltak, mint a miniszterek...

— Nem olyan egyszerű a dolog, fiatal barátom, ahogy maga azt elképzei — mondotta. — Mindenekelőtt a pápai követségünkénél kell érdeklődnöm, vajjon van-e szabad műterem a palazzóban. Ez bizonyos időt vesz igénybe. Ha kedvező a válasz, akkor magának kérvényt kell benyújtani, amelyet előbb a képzőművészetek országos tanácsa kell, hogy jóváhagyjon. Ez is időbe telik. Ezt azután a miniszternek is jóvá kell még hagyni. Ez sem megy máról holnapra...

— De hisz a miniszter ur már döntött ebben a kérdésben — mondottam bosszusan. — Ő küldött ide!

— Ez nem jelent semmit. Mindezt írásban kell elintézni, különben egy lépést sem tehetek.

— Akkor egy évig is elvárhatok, amíg ezt elintézik s én akkor már nem is leszek Rómában — szóltam ingerült hangon.

Szalay a vállát vonogatta.

— Ehhez semmi közöm. Ez már az ön dolga. És kérem, ne kiabáljon itt! Kiabálással ugy sem ér el semmit.

— Ugy! — kiáltottam most már hangosan — akkor fütyülök az egészre! Majd kapok én a németektől műtermet!

Haragom azonban elpárolgott s elutazásom előtt felmentem Szalayhoz, hogy megtudjam, mi hír Rómában. Nem is fogadott s a szolgálával üzenté ki, hogy Rómában nincsen számomra műterem.

— Várjatok, bitangok, — gondoltam magamban — ezt még visszafizetem egyszer nektek!

Az utra mindenféle enivalóval ellátott anyám, hogy ezzel is kevesebbe kerüljön az utazás.

Marcsa sirjánál sokáig imádkoztam s másnap mindenkitől elbucsuztam s beszálltam a trieszti vonatba...

A RÓMAI UT.

Estefelé érkeztem Triesztbe. Bizony, nagyon fáradt voltam, mert a harmadik osztályban utaztam. A pályaudvaron egy hórihorgas legény kapta föl a podgyászomat s sietve megindult. Tört németiséggel beszélt:

— Otelbe signor, olcsóba? Tudni olcsó otel önnek signor és tisztának lenni otel, nem is otel, hanem lakáson lenni szoba.

Bántam is én, hova vezet, hisz másnap ugyis tovább akartam utazni.

Kis, omladozó házba vezetett, amelynek kapujában egy kövér asszonyság fogadott.

— Vendég hozni, egy forint — mondotta az emberem s az asszony megértően nézett rá.

— Egy forint? Ennyit még szállodában sem fizettem volna — mondtam bosszusan.

— Olcsóbban is adjuk — mondotta az asszony tökéletes németiséggel. — Hetven krajcár... — Kis szobába vezetett, amely elég tiszta volt. Az embernek egy ezüst huszast akartam adni, de büszkén visszautasította.

— Kettővel tartozni, signor, az a taxám.

— Eszemben sincs!

Megvetően zsebetette a pénzt, azután kinyújtott lábakkal letelepedett az asztal mellé. Ránéztem, de nem zavartatta magát. Enni kezdtem, mert megéheztem. Mohón nézett rám, nyilván éhes lehetett. Kenyeret és hust tettem elébe, amelyet mohón bekapott s most a gyümölcsöt nézegette.

— Szép kunsztot tudni almával — mondotta.

Elővette zsebkését s több helyen belevágott az almába. Azután szétszedte, de a kunsztot sehol sem láttam.

— Nen sikerülni kunszt — mondotta nyugodtan s megette az almát.

— Másikkal is próbálni, az sikerülni.

Egy másik almát tettem elébe. Ezzel is úgy járt. Az almát meg akarta enni, de elvettem előle.

— Ezt már magam enni meg, barátocská — mondtam neki tréfásan. Dühösen felkelt.

— Holnap reggel itt lenni, mert én lenni cicerone, megmutatni szép város.

Amikor kiment, hallottam, amint az asszonnal veszekedik, nyilván proviziója miatt.

Lementem a tengerpartra. Tenger! Évek óta mennyire vágytam utána és most ott terült el lábaim előtt és szebb és hatalmasabb volt, mint elképzeltem. Holdvilágos éjszaka volt és a csillagok tündököltek. Távolban Miramare bontakozott ki előttem. A hullámok moraját hallgattam elmerülve, amint a molóhoz ütődve, visszaverődtek. Soha a végtelenséget oly közel nem éreztem, mint ekkor s önkéntelenül kitértam karjaimat s a víz húzott és vonzott magához kimondhatatlan erővel s megindultam a lépcsőkön.

— Vigyázzon, a lépcsők csuszósak és a hullámok ma magasra csapnak — hangzott mögöttem.

Megfordultam. Fenn a molón egy kövér ember állott s hozzásimulva egy fiatal nő. A férfinak kövér és simára borotvált arca volt, a fiatal nő csinosnak látszott.

Megemeltem kalapomat.

— Köszönöm szépen — mondtam s tovább akartam menni.

— Ne szaladjon el — szólt rám az ismeretlen férfi, azután hozzám lépett s bemutatkozott:

— Samuel Knoll Amerikából, Oregonból. Ez itt a feleségem.

Én is bemutatkoztam.

— Önnek egy fogadást kell eldöntenie — mondtotta az amerikai. — Ötven dollárról van szó. A feleségem ugyanis azt állítja, hogy Ön művészember, én meg az ellenkezőjét mondom. Nos, melyikünknek van igaza?

— Szobrász vagyok — mondtam.

A fiatalasszony kezével tapsolt s angolul valamit mondott, majd tenyerét tartotta az ura felé.

Knoll ur a fejét vakarta.

— Vajjon Ön nemcsupán gavallériából mondtotta-e, hogy művész?

— Kérem rendelkezésére állanak a dokumentumaim!

— Meg is nézzük, de itt sötét van s ha nincs ellenére, jöjjön velünk egy kávéházba — mondtotta tréfásan. — Beszél Ön angolul?

— Sajnos nem.

— Kár, mert a feleségem alig tud valamit németül s így nem nagyon udvarolhat neki — szólt nevetve.

A kávéházban átadtam neki berlini leveletem, amelyet nagyon figyelmesen végigolvasott s csodálkozva nézett rám.

Azután feleségének adta az irást s megmutatta neki Bismarck aláírását.

— Ez az ő sajátkezű aláírása? — kérdezte.

— Természetesen! — mondtam büszkén.

Knoll elmagyarázta feleségének az írás tartalmát.

— Hát ez ellen nem használ semmi, elveszítettem a fogadást. — Itt van az ötven dollár — mondotta feleségének.

— A feleségem azt mondotta, hogy csak egy művész lehet annyira egzáltált s igaza is volt, mert ha nem figyelmeztetem, szépen belepottyanhatott volna a vízbe...

Csak most vehettem jobban szemügyre az amerikaiit. Nagy orra vörös volt s kis kék hólyagocskák tarkálták rajta. Apró szemeivel furcsán pislogott, nagy pocakja volt, amelyen kezeit keresztbe fonva tartotta. Egy amerikai Pimperl — gondoltam magamban. — Csakhamar megismerkedtem életrajzával. Mint fiatalember került ki Poroszországból Amerikába, ahol bizony nagyon alulról kezdte, de azután virstligyárat csinált s vagyonra tett szert. A felesége egy tönkrement spanyolnak volt a leánya, aki anyjával együtt lakott a szomszédjában s kézimunkából tartották el magukat. Ő negyvenéves volt, míg a lány csak tizenhat, de azért mégis a felesége lett! Az asszony ragyogó fekete haja, nagy fekete szeme, nagyivelésü szemöldöke s kissé sápadt arca elárulta spanyol származását. Kicsi volt, de karcsu és formás. Láthatóan unatkozott, amikor az ura hosszasan elmesélte élettörténetét. Lopva néha rámtekintett.

Látogatóban voltak férje szüleinél, de mielőtt hazautaztak, utba ejtették Olaszországot.

— Éppen kapóra jött, hogy utamba akadt — mondotta Pimperl Knoll. — Együtt utazhatunk Rómába s az uton majd ön is elmondja az élete történetét s Rómában kalauzolhat bennünket, mert megvallom, én semmit sem értek a művészethez és a feleségem sem konyit hozzá!...

Nem voltam elragadtatva ajánlatától s kitérő választ adtam. Felesége jóízűen mulatott zavaromon. Nemsokára elbucsztam tőlük, azután lementem a molóra s leültem egy padra s hallgattam a tenger mormolását.

Amikor másnap reggel kiléptem szobámból, a hosszú olasz már várt rám.

— Templomnál elkezdni város megtekintése...

— Hagyjon békében. Egyedül megyek — szoltam rá bosszusan.

— Olcsón csinálni cicerone... egy forint a napra! Nem?... Fele forint...

— Nem kell! Művész vagyok, nem kell cicerone! — mordultam rá.

Kiegyenesedett s megvetően végignézett rajtam.

Azután egyedül indultam utamra s különösen a templomok érdekelték.

Sok szép régi házra bukkantam s néhány szép ősrégi szen-

tet is láttam, de mindez nagyon el volt hanyagolva. A város vezetőinek nem volt kifejtett érzékük a művészetek iránt, — akárcsak nálunk!

Kis trattoriában fogyasztottam el ebédemet. Halat rendeltem, de erős tengeri szaga miatt, ami előttem még ismeretlen volt, nem tudtam megenni. Egyszer Knollékat is megpillantottam, de messziről elkerültem őket...

A tenger vonzott... Megint más volt. A nap melegen tüzött le s a tenger meg se mozdult. Miramarenak minden ablakát láttam s a parkban sétáló embereket is kivehettem. A láthatáron a tenger vize világosan ragyogott s csaknem egybe olvadt az ég kékjével. Sárga és vörös vitorlák színei vegyültek össze a kék háttér színével...

Este ismét kimentem a tengerpartra. A lenyugvó naptól mélyvörös színben izzott az égbolt. Majd később egy magányos csillag tűnt fel az égen. A víz most mélyzöld színű volt s a hullámok fehér habot vertek a molóhoz. A hatalmas hajók majesz-tétikusan himbálóztak, míg a kis csónakok ide-oda verődtek. A tenger felől hűvös széláram sodródott felém. Kabátomat kinyitva, mellemet feszítettem a hűvös légáramlatnak. A csillagok ezrei ragyogtak az égen s a hold is széttárta sugarait — tündöklő fényárban ragyogott az éjszaka s alig tudtam megszabadulni ettől az ingertől.

Rohantam lakásomra, hogy elhozzam csomagomat s jól-lehet, a hajó csak tizenkét órakor indult, de előbb be akartam szállani. A hajón második osztályu jegyet váltottam s miután elhelyeztem cók-mókomat, felmentem a fedélzetre s a hajó orránál leültem, hogy elfogyasszam vacsorámat.

Egyedül voltam s tudtam, hogy nem igen fognak ott zavarni. A hajón — nem volt szezon — kevesen utaztak. Fáradt voltam s kissé elbóbiskoltam.

Lépéseket hallottam.

— Hopp! Itt gubbaszt! — mondotta Knoll.

— Pszt! Ne zavarja, alszik! — mondotta a felesége angolul.

Ugy tettem, mintha valóban mélyen aludnék. Egy darabig még ott álltak, azután eltávoztak. Kis idő múlva egyedül jött vissza Knoll. Nagyott dobbantott lábával s fölém hajolt. Erősen sörszagu volt. Szólitgatott s amikor ez nem használt, egy szék-et vágott a földhöz. Erre már fel kellett ébredni.

— Ah, ön az? — szóltam tettetett udvariassággal.

— Aludni, ilyen szép éjszaka! A feleségem kéreti, hogy azonnal jöjjön le, különben magáért jön! Egy-kettő, előre!

Bosszusan követtem. Az étteremben nagyon kevesen voltak. Knollné gunyosan nevetett rám.

— Mégis elcsiptem! Itt van! — szólt Knoll nevetve s gyengén előre lóditott.

Az asszony kezét nyujtotta s Knoll tolmácsolásával megindult a beszélgetés.

— Sajnálom, hogy az uram megzavarta álmában s most arra kényszeríti önt, hogy nekem udvaroljon — mondotta gúnyosan.

— Nem nagy baj, bár — nem szeretem a szép asszonyokat — mondtam nevetve.

— Akkor nyugodtan itt maradhat!

— Nem kap tőlem bókot — mondtam tréfásan.

Hátradobta fejét, kihívóan nézett rám s félig csukott szeméből különös fény villant elő.

— Pincér, sört ide! Néhány üveggel a barna müncheniből! — mondotta Knoll. — Nagyszerű sörük van! Három üveggel már elfogyasztottam s magának sem fog megártani!

Knoll egyre-másra hozatta a söröket s vele ittam, de felesége alig nyult hozzá.

— Más öröme ugy sincs az embernek ezen a világon — mondotta Knoll, aki már be volt csipve. — Az ember vesződik, nagy nehezen megkeresi a kenyerét . . . és mégis kutya egy élet ez! . . . És még gyerek sem jön a házba, mint más embereknel! . . . Pedig megteszem a magamét — mondotta durva nevetéssel s feleségére nézett.

Szerencsére az asszony nem értette meg, amit mondott. Ismét sört hozatott, azután ernyedten dült le a pamlagra s kezét keresztbe fonta pocakján. Feje hátrahanyatlott s hortyogni kezdett.

Az asszony némán ült helyén, fejét két könyökére támasztva nézte az alvót. Arcán a megvetés és csendes undor kifejezése tükröződött vissza. Mandolavágásu szép szeméből mintha ezt olvastam volna ki:

— Sivár az életem s elfonnyadok emellett a szörnyeteg mellett!

— Látom és sajnállak, mert fiatal és szép vagy.

— Pedig ugy szeretnék élni és boldog lenni . . . Te is fiatal vagy, mint én . . . és . . .

Hirtelen összerezzen.

— Nagyon későre jár s le kell őt fektetnem — mondotta szégyenkezve . . .

Megrázta egyszer-kétszer az urát, de ez meg se mozdult. Azután ketten becipeltük a kabinjukba, ahol az ágyra fektettük. Meghajtottam magamat s amikor kijöttem, fülembé sugta:

— Én . . . vissza . . .

Sokáig vártam, de nem jött . . . Felmentem a fedélzetre. Csodálatos éjszaka volt. A ragyogóan tiszta égen tündököltek a csillagok . . . a hajó orra feketén vált el a világosabb háttértől s az elejére akasztott vörös lámpa messze vetette fényét. A hajó remegett s az az érzésem támadt, mintha egy helyben állana. A hajót egész sereg delfin követte s vidáman ugráltak a vízben. Visszamentem helyemre s leültem. Körülöttem nagy halomban heverték a felhalmozott ládák, úgy, hogy úgy éreztem magamat, mintha egy kis szobában lennék. Sokáig ültem így s mikor felpillantottam, előttem állt az asszony . . . és izzó szemét rám szegezte. Fel akartam kelni, de ölembe ült. Átöleltem karcsu derekát s valamit sugni akartam neki, de kis kezét számra tette . . . Ismét egyedül voltam s felnéztem az égre, amelyet most egészen beborított a köd. Csak a vörös lámpa fénye pislogott elől. Szélroham kapott a hajóba s hatalmas hullámok támadtak. Fáradtan aludtam el. És a hullámok mindig magasabbra csaptak, majd tengeri nimfák, najádok nyargaltak a hullámokon, miként az előbb a delfinek. Mások viszont felkuszta a fedélzetre s szép dalokat énekeltek s hosszú pikkelyes testüket ide-oda csapkodták. Az egyik hozzám kuszott s ölembe hajtotta fejét s olyan szeme volt, mint Knoll-nénak. Meg akartam fogni, de szemembe nevetett s ott hagyott. Azután valamennyien a vízbe vetették magukat és játszadoztak s testük ezer fényben csillogott a holdsugarakban. Mesziről hatalmas víztömeg hömpölygött felém, melynek tetején egy óriási triton ült s hatalmas kagylóból fujta a vizet. Hangja zugott s a najádok és nimfák ijedten menekültek előle . . . és felébredtem.

A zugás tovább tartott — egy távoli sziréna bugása volt. Csöngettek a hajón; matrózok futkostak össze-vissza és kiabáltak: Venezia! Venezia . . .

Olyan köd volt, hogy alig láttam.

— Unalmas dolog ez — hallottam közelemben Knoll hangját.

Feljük mentem a ködben s már kiszállásra készen álltak. Az asszony elfordította fejét, azután némán bólintott.

— Teljes órát késtünk — bosszankodott Knoll. — Nálunk odaát ilyen estben már meglincselték volna a kapitányt. . .

— Talán ilyen szigoruan odaát sem intéznek el egy kis késést — mondtam nevetve.

A köd lassan szakadozott, hirtelen szélroham elvitte a ködfátyolt s mintha csak egy színházi függöny libbent volna föl s a ragyogó napfényben, mint mesebeli álom bontakozott ki Velence!

*

És hosszú és szép álmom következett most. A szépség minden változata vett körül . . . Minden kőben, bronzban, színben és a zene hangjaiban, amelyet naponta hallgattam a piazzetán . . . a Márkus-templomnak, ennek a márványkölteménynek a szinpompájában, gyönyörű mozaikjában — mindenben a szépség beteljesülését élveztem. Most először ébredtem a művészet nagy egységének tudatára. Építőművészet, plasztika, festészet, zene, költészet, minden, minden egy és ugyanaz! . . .

És Michel Angelo, Leonardo, Rafael, Bellini, Tizian, Bramante, Pergolese, Mozart és Beethoven, Dante és Goethe, mind, mind egyugyanannak a szellemnek a gyermekei, a mindent átfogó művészanyának gyermekei . . . A szépség is hányféle és mégis egy! Mindezt láttam és tudtam s boldognak éreztem magamat. Minden művész a maga módja szerint énekelte az örök művészet dalát. . . . Rég elporladtak már, de műveik itt maradtak és megihlették a késői utódokat is. Álltam meghatottan és néztem és megértettem szavukat s a művészet halhatatlansága betöltötte szívemet.

És a templomok! A legrégebb a naivan gyermeki Torcelloban, a misztikusan szép Márkus-templom, a szép renaissance és baroktemplomok — valamennyien koruk nyelvén szóltak hozzám s valamennyien a maguk módja szerint mondták el ugyanazt és énekeltek ugyanazt a dalt: Isten dicséretét . . .

Napokon át minden terv és cél nélkül bolyongtam az utcákon s betértem minden templomba, mely utamba akadt. Este hallgattam a zenét a piazzetán vagy együtt ültem a Florianban Knollékkal. Egy kis albergóban laktunk a Márkus-templom mögött. Reggel korán mentem el hazulról s így napközben nem is találkoztunk és a hajón való utazás óta nem voltam egyedül az asszonnyal.

— Tegnap gondolán mentünk — mondotta egy este Knoll — de feleségem azt mondja, hogy ez nappal semmi! Ma este ismét megyünk, jöjjön velünk!

— Nagyon szívesen!

Beszálltunk egy gondolába. Igazi velencei éj volt: holdfény, távoli ének, mandolin és gyönyörű éjszaka . . .

Knoll két üveg pezsgőt hozott magával.

— Elfelejtettem poharakat hozni — mondotta bosszusan, amikor az egyik üveget kibontotta. — Nem baj, az üvegből iszunk!

Feleségét kínálta meg először, de nem ivott.

— Nagyon kényes máma az aszony — mondotta nevetve. — Annál több marad nekünk kettőnknek. . .

Keveset ittam, a többit mind ő itta ki.

— Csak most szép az este — mondotta. — Valódi francia pezsgő!

Felesége mellett ült, míg én velük szemben ültem. Az asszony félig lehunytt szemmel ült helyén.

— Odahaza is aludhatsz, azért nem fizetem a gondolást! Énekelj valamit, nagyon szép hangja van a feleségemnek — mondotta Knoll.

Én is kérleltem. Elgondolkozott s legnagyobb csodálkozásomra felhangzott egy régi magyar melodia:

„Befordultam a konyhára,
Rágyujtottam a pipára.“

A magyar szöveget meglehetősen tisztán ejtette ki s szóhoz sem jutottam a meglepetéstől.

— Az Isten szerelmére! Hisz ön magyarul énekel! Hol tanulta ezt? — szólítottam meg magyarul.

Most ő nézett rám csodálkozással s elkezdett nevetni.

— Kicsit beszélni — mondotta. — Anyám apja magyar emigráns volt s tőle tanultam, de sokat felejtettem amióta meghalt.

— Akkor beszélhetünk ezentul magyarul is! — kiáltottam föl.

— Maga magyarul is gagyog! Az ördögbe! azt hittem, hogy bécsi! Na most benne vagyok a pácban! Akár el is adhatnak, vagy ha úgy tetszik, előttem beszélhetik meg a randevujukat! — mondotta Knoll nevetve. — Erre aztán iszunk egyet!... Kár, hogy nem hoztam még egy üveggel! Most pedig visszamegyünk a Florianba s ott iszunk még egy üveggel.

— Még ne menjünk — kérte a felesége.

— Maradhatunk s társaloghattok a ti nyelveteken... ez nem is nyelv különben... senki sem érti... addig szunyókálok egy kicsit — és már hortyogott is.

Az asszony forró csókot nyomott számra. Meg akartam ölelni, de nem engedte. — Ma éjjel hozzád jövök! — suttogta halkán.

— Elmúlt az egy óra! — mondotta a gondolás — még egy órát?

— Nyente! — mondotta az asszony. — Basta!

A Florianban Knoll pezsgőt hozatott, amelyből annyit ivott, hogy támogatni kellett hazafelé.

Nem sokáig kellett várnom a szép asszonyra. Csipkekendőjébe burkolózva osont be szobámba...

Másnapra kirándulást terveztünk a Lidora. Akkoriban még sokkal primitívebb volt a Lido, de patriarhálisabb. Knoll úgy úszott, mint egy nagy foka, felesége mint egy vizitünder.

Csak most láttam igazán testének kecses formáit. Nem tudtam uszni s folyton hívott, hogy menjek vele uszni. Azután a partra jöttek, ahol a homokba egészen betemette magát s gunyosan pislogott férjére. Knoll mint egy viziszörnyeteg feküdt a homokban, nagy pocakja magasan kidomborodott s lábai mint tuskók heverték mozdulatlanul. Az asszony mellé heveredtem a homokba. Rám nézett a perzselő tekintetével s kinyitotta rózsás ajakát, amelyből kivillant fehér, apró fogsora. Odahaza az állatkertben egyszer egy párdúc nézett rám így — az jutott most az eszembe . . .

— Te . . . Te — mondták ezek a fogak — ma éjjel megeszlek . . .

Velencében mindent megnéztem. A szobrokat különösen jobban áttanulmányoztam. . . Verocchio Coleonija szinte vonzott magához erejével és lendületével lenyügözött. . . Am piedesztálját, bármilyen szép is, tulságosan magasnak találtam. Ezt tudvalevően már Leopardi csinálta s hiányzik is a valódi harmonia az architektura és a plasztika között.

Nyolc nap óta jártam-keltem s testben s lélekben fáradt voltam. Pihenőnapot tartottam s kimentem a Lidora s süttettem magamat a napon. Holnap — határoztam el magamban — megkezdem tanulmányaimat az Academie delle belle Arti-ban. Knollné is velem akart jönni, de igaz öröömre az ura nem engedte.

— Kétszer is voltam ott vele, elég volt! Képek és megint képek. . . Egy pohár sört sem lehet közben meginni . . . Már elég volt Velencéből s legjobb szeretnék Florenzbe menni . . . Amint hallom, ott is jó sör van . . .

Az asszony valóban beváltotta azt — amit fogai ígértek. Az éjszaka ismét megjelent nálam s fogának helye, egy kis seb alakjában nyakamat diszítette. . .

Az asszony addig könyörgött az urának, amíg az beleegyezett, hogy velem jöhet másnap. Én azonban már korán reggel elmentem hazulról, míg az asszony csak dél felé jött volna utánam.

A galériában egyik csodálkozásból a másikba estem. Izgagtottan futkostam egyik teremből a másikba, de lábaim valósággal odagyökereztek, amikor Paolo Veronese nagy dekoratív képeit s Tizian hatalmas „Mennybemenetelét“ megpillantottam.

Majd Veronese nagy képe — Lakoma Levi házában — előtt álltam meg. A kép lebilincselően hatott rám. Egy kis kéz érintette meg kezemet.

— Már itt vagy? — kérdeztem tőle.

— Már? . . . Mondhatom, udvariatlan gavallér vagy! . . . Elhatároztuk, hogy sétálni megyünk.

Intett egy gondolásnak s beszálltunk. Új ruha volt rajta. Egy vörös muselin ruha, széles fekete övvel, nagy florentiner kalap a fején, fekete szalaggal s egy nagy vörös rózsával.

— Elragadó vagy ma! — mondtam.

— Ma? — kérdezte. — Ezért megkapod a büntetésedet.

A gondolában lába elé kellett feküdnöm s kis lábát nyakamra tettem. Azután magamhoz akartam ölelni, de kiszakította magát karjaimból.

— Ülj szép nyugodtan a sarokban, beszélni valóm van veled...

— Meddig akar még Velencében maradni, művész ur?

— Még két napig, nagyságos asszonyom...

— És azután?

— Azután Padua, Bologna és Florenz. Harmadnapra már Florenzben akarok lenni.

— Az uram azonban már nem akar tovább itt maradni... Viziszonya van. Csak akkor maradna, ha a kanálisokban víz helyett sör folyna... Két napig valahogy még itt tartom, azután tovább utazunk... Ön, művész ur, kiszáll Paduában, mi meg tovább utazunk Florenzbe... és két nap múlva utánunk jön... Jól van?

— Persze, hogy jól van...

— Szörnyü ember vagy, nem is veszed a szivedre, hogy két napig nem fogsz látni?...

— De ön maga akarta így, asszonyom!

— És meddig akar Florenzben maradni?

— Nyolc napig, azután megyek Rómába...

— És azután?

— Azután... hosszú ideig ott maradok...

— És én egyedül maradjak!... Emellett a szörnyeteg mellett! És semmi más ne maradjon meg, csak a szép emlék?...

Hangosan zokogni kezdett.

— És ha szabad volnék? Ha otthagynám őt?...

— Ez lehetetlen, hisz tudod, hogy én szegény ördög vagyok... közös nyomorba mennénk bele...

Könnyes szemekkel nézett rám s azután mellemre hajtotta fejét s keservesen sirt.

— Ne haragudj rám, csak tudni akartam... pedig oly szép lett volna...

Megfogtam két kezét s csókjaimmal halmoztam el.

Még két napig maradtam Velencében. Canova Herkules csoportja, amely eredeti gipszmodelben van itt, nagyon érdekelt. Ebben sok lendület és erő van, mig márványban már sab-

lonossá vált, mert a mester nem dolgozott márványban s munkatársai rendes sablon szerint faragták.

A galéria tul van zsufolva, ami kárára van az egyes mestereknek. Mennyire másképp hatnak ezek a nagy mesterek az eredeti helyükön!... Giovanni Bellini például erősen van képviselve, de mégis mily felemelően hat a Frariban a „Madonna a szentekkel“ és a híres muzsikáló angyalkákkal.

Knollékkal utaztam el s kiszálltam Paduában, mig ők tovább utaztak.

— Azután utánunk jöjjön ám két nap mulva, különben megesz bennünket az unalom! — mondotta Knoll...

*

Páduában Szent Antoniot kerestem fel legelőbb s nem kevésbé csodálkoztam, amikor a bazilikát megpillantottam. Pisano kezdte s másfél évszázadon át sokan dolgoztak és változtattak rajta s hét kupolájával olyan, mintha egy drótostót foltozta volna össze. Belsejében sincs meg a kellő harmónia. A templom előtt áll Gattamelata pompás lovasszobra. Donatello legszebb műve. Az antik óta az első lovasszobor! A renaissancenak kevés ilyen monumentális hatású szobra van.

Donatello művei közül a templom belsejében csak egy feszületen találtam a szépségnek ezt az erejét. Kevés művész érezte át ennyire a Megváltót, mint Donatello...

A többi ott levő művekhez valószínűleg csak a vázlatokat készítette és azokat tanítványai kivitelezték, jöllehet, itt-ott érezni a mester kezenyomát is...

A Prato della Valleben levő nyolcvankét szobornak alig van művészi értéke... Az Il Salone óriás termében megtaláltam Donatello faszobrát, amely állítólag modelül szolgált Gattamelata lovához. Ezt azonban kétségbevonom, miután Donatello, miként a renaissance-mesterek mind, „Cir Perdu“ viaszmodel után öntöttek bronzba s ehhez famodelt nem használhattak. Ettől eltekintve, a faló rossz munka, semmiesetre sem Donatello műve...

Az Eremitaniban megálltam Andrea Mantegna-nak, ennek az Istentől megáldott tehetségnek a freskói előtt. Ezek a képek igen nagy hatással voltak rám. A fantáziatелjes architektúra és a perspektíva felhasználása, a figuráknak jó térbeli elhelyezése, a finom színek, — mindez plasztikusan és mégsem keményen hat... Giotto fejlesztője, akiben az antik szellem szépsége buzog, szabadon, nagyvonalúan és egyénien...

Most a Madonna del Arenaba!

A külseje semmitmondó, de a belseje mintha gobelinekkel volna bevonva: Giotto freskói...

A géniusz, amely egy évszázaddal elől járt! Hideg és me-revek voltak a formalizmusban az ő elődjei, de ő különvált tőlük s valamennyin túltette magát érzéseiben, szenvedélyében és emberségében ujat adott s valóban nagy művészetet.

„A sirbatétel“! Ez a sirás, ez az emberi és emberfeletti fájdalom! Soha annyira nem éreztem Isten fiának tragédiáját, mint ezen a képen... Dante szelleme lebeg felette... Dantée, aki barátja volt Giottonak. Egymásra találtak, mint ahogy nagy szellemek mindig megtalálják egymást. És ő, aki sokkal nagyobb és istenibb volt s aki mint világitótorony emelkedik ki korából, szellemét bele tudta plántálni barátja érzékeny művészelkületébe... És mindkettőjük szelleme Giotto műveiből sugárzik ki. Ám Dante tökéletesebb volt barátjánál, mert a poézis akkoriban fejlettebb volt a művészetnél. Giotto azonban még nem rendelkezhetett követői technikai készségével. Mindazonáltal ő a renaissance atyja és a modern művészeté is és szelleme keresztül hat a későbbi korok művészetén is, miként a „Divina Commedia“ minden idők és korok irodalmának mintaképe marad.

Giotto benyomásával akartam Páduából távozni. Megkerültem a templomot s hátul a bokrokban leültem egy régi kőre. Talán itt ült ő is egykoron isteni barátjával s kicserélték gondolataikat, amelyek messze szárnyaltak időtlen időkön...

Másnap korán reggel Bolognában voltam. A Piazza del Neptunora siettem, ahol Giovanni de Bologna szép Neptunuszobra áll. Erőtelmes és lendületes munkája ennek a késői renaissance mesternek. Harmónia és szépség árad le róla s többször megcsodáltam.

A Piazzán Viktor Emanuel szobrát, amelyet Monteverde készített, teatralikusnak találtam, mint e kor minden művét...

A Szent Petronio-templom, amelyet Italia legnagyobb templomának szántak, csak fragmentumokban maradt fenn. A főportál felett állott egykor a nagy II. Gyula pápa bronzszobra Michel Angelotól. Fanatikus emberek zúzták össze s ágyut öntöttek belőle! Méltó sirja a harcias pápának! Ám a világ szegényebb lett egy remekművel! A templom tele volt ájtatos hivekkel s nagynehezen tudtam bejutni én is. A szószéken egy csuklyás és tonzurás szerzetes állott. Olyan volt, mint egy régi római s nagy szemei felparázlottak a lelkesedéstől. Mozdulatai kissé szinpadiasak voltak. Olaszul nem értettem, de mimikája kifejezte szavainak értelmét. Mellettem térdeplő emberek kezüket tárták szét a lelkesedéstől és ájtatosságtól, mások a földre vetették magukat s hajukat tépték s fejüket verték. Jézus Krisztusról beszélt, aki az emberiségért feláldozta magát és magára vette az emberiség bűneit. Azután az örök szeretetről és az örök

bünről beszélt, amelynek jutalma vagy bünhődése az utolsó ítélet napján fog beteljesülni... És az emberek szeressék egymást, — mondotta — mert Ő úgy akarja, még az ellenségünket is szeretnünk kell...

Amikor lejött a szószékről, az emberek kezét csókolták s ruhája szegélyét érintették. Ő pedig áldóan emelte föl kezét...

Kezdetben kissé idegenkedve néztem rá s teatralikus szavai zavartak, de azután magával ragadott a tömeg s velük ordítottam én is.

Magamra maradtam s sehogy sem tudtam megérteni, hogyan ragadtathattam el magamat annyira az imént...

Még később is, amikor reggelimet fogyasztottam el, azon tündöttem, vajjon az isteni érzés ragadott-e magával, vagy a pap szónoki képessége?... Most értettem meg az olasz népet, amely naiv és impulzív, miként a gyerek s kezében tartja a szívét... Benseje pedig nyitott könyv. Az öröm és fájdalom épp oly fontos neki, mint a gyermeknek, akinek minden fontos, amit átérez.

Italia Európa Édenje s a természet sehol megközelítően sem oly szép, mint ott. És itt a földi Édenben járnak-kelnek ezek a gyermekek és örülnek az életnek s vannak közöttük jó és rossz gyermekek... Valamennyien született művészek s azért olyan sok a művész közöttük!... És ami nekünk teatralikusnak látszik, nem egyéb, mint naiv gyermeki kedélyük közvetlen megnyilvánulása. Mennél többször megfordultam Italiában, annál jobban megszerettem s volt idő, amikor második hazámnak tekintettem Olaszországot...

Jó ideig kóboroltam még a városban s minden templomot megnéztem, amely utamba akadt. Szép nőt azonban keveset láttam. Már Velencében is hiába kerestem Tizian és Palma Vecchio szép asszonyait. A szépek valószínűen otthon maradtak, mert akiket az utcán láttam, nem voltak szépek s nem is voltak tipikus olaszok. Valami különös szlávos átütés látszott a nők arcán. Századok folyamán valószínűen a típus is megváltozott.

Bolognában láttam egy szép nőt. Igazi római típus volt. A Gracchusok anyja lehetett ilyen!... Rátartósan és komolyan lépkedett előttem leányával, aki szakasztott olyan volt, mint az anyja. Csodálva néztem utánuk. Az asszony valamit mondott leányának. Egy utca szögleténél befordultak és én önkéntelenül követtem őket. Álltak és úgy látszik, vártak rám. A mama mosolyogva intett felém...

Csalódottan siettem el. Másnap már Florenzben voltam...

*

La belle Firenze!

Mintha lázban égtem volna, kóboroltam össze-vissza, de mindenekelőtt Michel Angelo vonzott. A szt. Lorenzo-sekrestyében megcsodáltam a Medici siremlékét. Hisz ismerősök voltak ezek a mennyei alakok, amelyeket már mint gyermek másoltam, de mégis mennyire újak, mennyire megdöbbentő hatásuk volt most!... Dávidja előtt nem tudtam betelni. Praxiteles óta megközelítően sem csináltak ehhez hasonló alkotást, amelyből az ő és korának szelleme sugárzik ki... Egy plasztikai csoda ez a mű!... És a többiek is, Donatello, Ghiberti Verocchio, Cellini, mindent tudtak, mert művészetüknek nem volt határa. Szobrászok, architektusok, festők és aranyművesek voltak egy személyben, mert soha sem volt művészet annyira egy, mint az ő korukban... Csak itt, ebben a Firenzében születhetett meg a renaissance! Innét terjedt szét egész Italiára, ahonnét azután az egész világot elárasztotta... Csak most értettem meg Lützow tanárom nagy lelkesedését. Mint méh szálltam a művészet egyik szépségéről a másikra s szívtam magamba a gyönyör mámorát. Soha életemben nem fogom ezeket az emlékeket elfeledni!...

A templomok csodás freskói, az Uffizi isteni képei, a Pitti, Bargelio, az Academia delle Belle Arti, — mint tündérmesék szépségei vonultak el előttem...

A dóm és a többi templomok, a Loggia dei Lanci... Azután az antik szobrok...

Az első hetekben egyedül kóboroltam, de azután szükségét éreztem, hogy valakivel közöljem gondolataimat. Knoll rendszeren mindjárt otthagyt, mert már — mint mondotta — könyöken jött ki a művészet! Az asszony szeretettel hallgatta magyarázatomat, de nem sokra mentem vele, mert eddig alig foglalkozott a művészettel.

— Ne neheztelj rám! — mondotta. — Nem sokat értek hozzá, de örülök, hogy te tudsz érte lelkesedni és hogy ez téged boldoggá tesz!...

Később azután nélküle mentem, mert gyakran előfordult, hogy a legnagyobb elragadtatásom közepette homlokon csókolt, ami mód felett bosszantott. Duzzogott, amiért nem vittem magammal s meg is bosszulta magát...

Knoll minden sörcsarnokot kitanulmányozott, de este kávéházba jött velünk. Napközben kirándulásokat csináltunk s ilyenkor rendszeren kocsin kellett Knollt hazavinni, mert teljesen el volt ázva... A második hét végén előre utaztak Rómába. Most egyedül kóboroltam ismét. Olaszul nem sokat tudtam, de arcjátékkal s kézmozdulatokkal segitettem magamon...

Az olaszok már megszokták a beszédnek ezt a formáját s az ember szeméről olvassák le, hogy mi a kívánsága... A művész-

embereket más szemmel nézik s félig-meddig hozzátartozójuknak tekintik. Nem csapják be őket oly nagy mértékben...

Egy nap egy trattoria előtt álltam meg s elnézegettem az ablakban levő pompás és izletes falatokat. Egy kis kövér aszszonyság jelent meg az ajtóban s szeretetreméltó módon invitált be, hisz nála minden olyan olcsó!... Amikor látta, hogy nem mozdulok, karonfogott s becipelt.

Benn az ura, egy hosszú nyurga ember fogadott.

— Ah pittore! Pittore! Signor Pittore!

— Niente, scultore — motyogtam olaszul.

— Mindegy, tehát művész — mondotta s kezével szakállamat utánozta.

Mindenféle finom ételt és italt raktak elém s folyton kínálgattak. Kezdtém magamat nem jól érezni. Mi lesz, ha fizetésre kerül a sor!...

Hogy tudtukra adjam, hogy szűken állok pénz dolgában, ujjaimmal jeleztem a pénztelenségemet. Nyomban megértették s nagyot nevettek rajtam. Én azonban tulzott óvatosságból egy lírát tettem az asztalra s ismét jelbeszéddel adtam tudtukra, hogy ennél többet nem szívesen fizetek. Nagyon csodálkozó arcot vágtak s két lírát kértek. Most hosszú harc következett, — ők kiabálással, én meg kétségbeesett mimikával harcoltunk. Végre másfél lírában megegyeztünk.

A kis asszonyka mellém ült s meglepődötten nézett rám.

— Láttam-e Benvenuto Cellini Perseusát? — kérdezte.

— Persze, hogy láttam! — integettem.

Most az ura is mellém ült s folyton töltögetett a chiantiból.

— Igyunk Cellinire, — mondotta — mert ez a feleségem kedvence.

Mind a hárman ittunk s a chianti gyorsan fogyott. Az asszonyka folyton azt kérdezte, hogy láttam-e a Perseust s amikor újból és újból megerősítettem, mindannyiszor megsimogatta szakállamat s vállamra vert...

Az ura azt kérdezte, vajjon nem akarok-e pénzt beváltani, mert sok az aprópénze...

Egy husz lírást adtam neki, amiért rengeteg aprópénzt kaptam, közöttük — mint később megtudtam — igen sok volt a hamis és a forgalomból rég kikerült pénz... Amikor Rómába érkeztem, tele volt a zsebem ilyen pénzzel... Kissé ittasan keltem fel s amikor távoztam, a kis asszonyka megölelt s megcsókolt s meg kellett ígérnem, hogy másnap ismét eljövök.

Minden nap megjelentem náluk s bizony a pénzemért sokkal többet adtak, mint ami járt volna. Nagyon megszerettük egymást. Ezek az emberek típusai voltak az olaszoknak: rava-

szok és körmönfontak, de egyben naivak és szivesek, mint a kisgyermek . . .

Időm letelt s elindultam Rómába . . .

RÓMA, 1885—86.

Knollék kis penzióban laktak a Piazza del Popolon s elhatároztam, hogy mindaddig ott fogok lakni, amíg műtermet nem bérelek . . . A penzió zsufolva volt amerikaiakkal és angolokkal és még éjjel is nagy volt a sürgés-forgás. Az éjszakai látogatósokat be kellett szüntetni öngagságának, aki emiatt nagyon bosszankodott is.

Jelentkeztem a német követségen, ahol megkaptam pénze-
met, amelyből kétszázötven márkát elküldöttem sógoromnak.
Azután vatikáni követségünkön jelentkeztem X gróf, pápai kö-
vetüinknél, aki kurtán beszélt velem.

— Megirtam Szalaynak, hogy nincsen üres műterem —
mondotta.

Áadtam neki Zumbusch ajánlólevelét, amitől barátságos-
abb arcot vágott.

— Ön tanítványa az én barátomnak? De hát mit csinál-
junk! Pillanatnyilag nem tudok segítségére lenni . . .

— Nem baj, ha nem is szobrászműteremnek való helyisé-
get kapok — mondtam elszántan. — Bármilyen helyiséggel is
beérném . . .

Gondolkozott.

— A Paczka két műtermet használ. Az egyikben alszik,
talán ezt átengedné magának! . . . Próbálja meg, különben én is
fogok vele beszélni. De csak békésen és szép szerivel, mert na-
gyon befolyásos barátai vannak s nem szeretnék vele ujjat
huzni — mondotta nevetve.

Felmentem azon a lépcsőn, amely Paczka műtermébe veze-
tett. Egy kis ajtó előtt haladtam el, amelyen Cassin, a bécsi ró-
mai díjas kollégám nevét láttam. Kopogtam. Barátságosan fo-
gadott.

— Felettem egy nagy műterem van, — mondotta — ame-
lyet azelőtt mindig szobrászok használtak. Most a Paczka lakik
benne. Mi az ördögnek ennek a két műterem? Ugy él, mint egy
gróf ez a ficsur! Menjen csak fel és foglalja el. Majd beszélék
a gróffal ebben az ügyben.

Harciasan feltűzelve állítottam be Paczkához. Tömör em-
ber volt, vereses szakállal s ravaszon pislogó szemekkel. Na-
gyon kedvesen fogadott. De egészen megvadult, amikor jövete-
lem célját elmondottam neki.

— Ön meg akarja zavarni a nyugalmamat! Én mind a két helyiséget megkaptam s meg is tartom... Különben sem vall kollegialitásra ez az eljárás az ön részéről!...

— A kollegialitás nagyon is kétértelmű szó a jelen esetben — mondtam határozottan. — Ha valakinek két müterme van, a másiknak meg egy sincs, ez bizony nem kollegialitás!...

Rámnézett, azután nevetve kezét nyujtott.

— Igaza van, de nagyon hozzászoktam a kényelemhez, s bizony nehezemre esik a lakásomból kivonulni...

— Megpróbálkozom a német házban is és ha ott akad valami a számomra, nem fogom önt zavarni... De ha nem, igen sajnálom: szükség törvényt bont!...

A német házban az akkori igazgató, Paul Otto, egy Begastanivány fogadott. Elmondottam, mi járatban vagyok s megmutattam neki berlini okmányomat.

— Sajnos, nincs hely, mert már ugyanis nagyon összezsufoltan dolgozunk, különben sincs rendelkezési jogom. Forduljon emiatt a német kultuskormányhoz s amíg a kérvényét elintézik, addig talán felszabadul egyik-másik helyiség, jöllehet, önnek inkább a Palazzo di Veneziában volna a helye, mint magyar embernek.

Másnap ismét beállítottam Paczkához s megrohamoztam. Közben, mint megtudtam, a gróf is beszélt az érdekemben s kénytelen-kelletlen beleegyezett, de emiatt nem is kerültünk soha jó barátságba!...

Beköltöztem a müterembe, amelyet rendbehoztam s Knollné feldíszítette apró csecsebecsékkel. A müteremben néhány régi butor maradt, amelyek valószínűen a palazzo tulajdonában voltak.

Hozzáfoghattam volna a munkához, de előbb Rómát akartam tanulmányozni. Knollék még két hétig maradtak Rómában s eleinte Knoll is velünk tartott, de azután unatkozott s nagyokat ásitott...

— Kő és megint csak kő! — mondotta. — Már odaát nálunk is utánozzák ezt az ostobaságot s kiássák a régi indián templomokat, ahelyett, hogy azokat az új épületekhez felhasználnák...

Elmaradt mellőlünk s inkább a sörcsarnokokat tanulmányozta...

Ám az asszony is belefáradt a sok jövés-menésbe s így magamra maradhattam...

Rendesen ebéd után szökött el hozzám, amikor az ura a sok italtól mélyen aludt. Az utóbbi időben nagyon ideges és ingerlékeny volt. Mikor azonban a bucsu napja elérkezett, szokatlanul kedves és derüs volt.

— Azt akarom, hogy így őrizz meg emlékezetemben, ahogy most előtted állok — mondotta melankólikusan.

— Eljöhethetne Amerikába, — mondotta Knoll — azt hiszem, odaát is kapna elég megbizást. Ha elmegy Rómából, írja meg a címét, — nem lehet tudni, mi adódik elő!

Beültek a vasuti kocsiba. Az asszony kitűzte nagy vörös rózsáját, amelyet én hoztam neki s nagy, komoly szemekkel nézett rám. Sokáig álltam egy helyben, amikor a vonat megindult és integettem utána. Ugy éreztem, fiatalságom egy része tűnik el vele! . . . Soha sem láttam őt többé . . .

Egyedül bolyongtam most a városban s rendesen gyalog jártam s így alaposan megösmertem a régi Rómát, egy óriási nép óriási fővárosát, ahol nagy emberek és nagy művészek szelleme lebeg. Ám az újabb Rómára Péter és Pál apostolok, a kereszténység eme héroszjai nyomták rá szellemük bélyegét és a hatalmas művésztábor, amely nekik és szellemüknek hódolt! Az ő tiszteletükre épültek azok a szép templomok, amelyeket a keresztény művészet létrehozott . . . A szent Pál, csodás térhatásával és gyakran még naiv részleteivel, amelyek azonban oly csodás harmóniával simulnak az egészhez. És a szent Pietro! A csodás kupolájával, amelynél szebbet nem teremtettek . . . Egy óriási szellemnek a hatyudala ez — Michel Angeloé . . .

Belsejében egyesül az egyiptomiak s rómaiak csaknem bárbar monumentalitása a renaissance-nak utól nem érhető szépségével és a barokk magasan szárnyaló ragyogásával . . .

Óriások rakták össze ezeket a köveket és kőszimfóniájában Isten dicsérete harsog.

Az ujkori Rómának a barokk adta meg a bélyegét, az ujkori műtörténészek eme mostoha gyermeke. Még Jakob Burghardt is igazságtalan vele szemben, de későbbi korszakában alaposan megváltoztatta véleményét, mert már 1875-ben ezt írja:

„Minden művészet korának a kifejezője“ . . .

Istenfélelem és naiv hit tükröződik vissza a korai renaissance-ban s minden hiányosságuk ellenére is közelebb állnak érzéseimhez, mint Rafael, sőt Leonardo befejezett művei . . . Ezek jóllehet, többet tudnak, nagyobb mesterei a formának és színnek, de a bensőség és hit szuggesztivitása hiányzik belőlük . . . Csak Michel Angelo tüneményes kivétel . . . ő hisz még!

És jött a kételkedés és a hitetlenség kora, hisz pogány pápák is voltak! . . . Az elveszett hit tiszta örömét a külső fény és pompa ragyogásával akarták pótolni. A Barocco hü kifejezője korának! . . . Ám a művészei istenáldotta nagyok, akik új stílust tudtak teremteni. Sokat tanultak az antiktól és azt hitték, hogy azt műveikben tovább fejlesztik. Így egyéni akarásukkal új stílust teremtettek. Meg vagyok győződve arról, hogy ha a ró-

mai antik művészet nem szikkadt volna el oly hirtelen, hasonló eredményekre jutott volna. A csaknem barokformájú késői római kerek templom Baalbekben — amely távol a művészi centrumtól keletkezett — megerősíti véleményemet, — a korai barok műve is lehetne.

Michel Angelo, akit a plasztikájában kezdetben Donatello befolyásolt, az architektúrájában a legegységibb. Új formákat teremtett s nem törődött a régivel... Római architektúráiban a Barocco első hatalmas akkordjai harsannak fel! Az ő szellemében folytatta — legalább azt hitték — utódainak nagy táborá: Vignola, Carlo Maderna, Lorenzo, Bernini és még számtalan más kiváló mester.

Ezek adták Rómának a templomokat, palotákat, villákat és kutakat. És ha a fantáziájuk tulbuzogásában itt-ott izléstelen-ség is kibuggyant, a művészetük mindig csodás és szépséggel telt...

És ők adták Rómának mai arcukat... Mit tehettek ők arról, hogy tehetségtelen utánzóik elrontották stílusukat...

Vajjon az antik nem erre a sorsra jutott-e? Mint festők és plasztikusok kissé teatralikusok modern érzéseinkkel szemben. De hiszen a templomok istentisztelete is az volt azon időben... Aki csendesen magábamélyedten akar Istenhez fohász-kodni, a Péter-templom grandiózus miséjében nem fog kielégülést találni. És mint technikusok is utólrhetetlenek e kor művészei. Nem ösmernek nehézséget s a legvakmerőbb feladatot is könnyűszerrel oldják meg.

Bernini mint építész és szobrász egyaránt jelentékeny. Az erőnek és a tuláradó temperamentumnak volt az embere. Mint portrétista is kiváló. „Scipio Borgheseje“ legpompásabb műve, amelyet e nemben alkotott.

A Péter-templom Collonádja, a Scala Regia és egy egész sereg római templom, a „Négy folyam kutja“ és számtalan egyéb művein, a szigorú antik formától a legvadabb barokk motívumig, mindent találunk és épp oly grandiózus tud lenni, mint amilyen bensőséges és néha elbájolóan édes.

Az angyalok hidján felállított angyalai azonban nem szerencsések. Nagyon is kolosszális méretűek ahhoz, hogy a nekik szánt bensőséges kedvességnek megfeleljenek! Halála után egy évszázadnál tovább hatott szelleme a római művészetre. Követői mind ügyes emberek voltak, de ujat nem alkottak és végre az új stílus is elfajult, jött az édeskés Roccoco és végül az üres Zopf... És azután jött Winkelmann, Canova és Thorvaldsen és visszavezették a művészetet az antik egyszerűségéhez.

Az örökké ismétlődő apály-dagály!

*

A Palazzo Venezia tornyában voltak a festőműtermek elhelyezve, amelyekhez homályos lépcső vezetett föl. Othmar Brioschi, egy bécsi festő az első emeleten rendezte be műtermét. Bájos, fiatal felesége volt s meglehetősen nagy háztartást vezettek lakásukon. Sokszor voltunk náluk vendégségben s sok olasz művész is járt hozzájuk. Mario de Maria egy szép, fekete szakállas ember, volt az akkori modernek vezetője s nagy feltűnést keltett finom, hangulatos, holdas képeivel. Lelkes zenebarát is volt s Wagnernek fanatikus hive. Szép tenorhangja volt s éjszakánként, amikor hazafelé mentünk, gyakran énekelt egy-egy Wagner-melódiát az utcán... A felső emeleten Benesch Knüpfer nevű festő lakott, aki Bécsben és Münchenben tanult s már harmadéve volt Rómában. Nagyon szófukar ember volt s csak nagynehezen barátkoztunk össze, de aztán nagyon tartós lett barátságunk. Mellette egy másik cseh, Franc Liska lakott. Velem egyidőben került Rómába s szentképeket festett s kissé korlátolt ember benyomását keltette. Naponta többször is eljárt a templomba s tulbuzgó vallásos ember volt.

Még egy építész is lakott az egyik műteremben, egy cseh-német, csendes emberke, a nevére már nem is emlékszem.

Ebédelni egy kis korcsmába jártunk, a „Gallinaccio“-ba. Külön szobában külön asztalunk volt s elég jó kosztot kaptunk. Még két törzsvendég ült mellettünk: pater Benedetto és Cica, a macska, „aki“ rendesen külön széken mellettünk foglalt helyet. Amikor először jelentem meg a kis korcsmában, a többiek bemutatnak Cicának s úgy látszik, megnyertem tetszését, mert mindjárt hozzám dörgölözött. Ő volt az egyedüli, aki megértette olasz beszédemet. Nyilvánvalóan nagy nyelvtalentum volt...

Benedetto pátért már nem tartottam annyira tehetségesnek. Feje olyan volt, mint egy tojás, amelynek azonban vékonyodó része van felül. Nagy szája és nagy fogai voltak s úgy nézett ki, mint egy ragadozóállat. Azonban jólelkű ember volt s sokat nevetett — saját viccein, amelyeket olasz, cseh, német és magyar nyelvkeverékben adott elő. Nyilván azt hitte, hogy úgy jobban megértjük.

Rendesen egy nagy kenyeret hozott magával, amelyhez levest, salátát és egy üveg bort kapott. Gyorsan és nagyokat evett. Amikor elkészült az evéssel, megvárta, hogy egy falatot nyujtsunk neki, amelyet gyorsan bekapott. Apró üzleteket is bonyolított le s a zsebében mindig volt zsebkés, kis tükör, nyakkendőtü és más apróság. Nagyon boldog volt, ha valamelyikönkre rásózhatott egy-egy ilyen tárgyat. A megmaradt borokat mindig kiitta s csak azután távozott. Tipusa volt azoknak a kis tudatlan papoknak, akik százával futkosnak Rómában. De

szemmelláthatóan meg volt elégedve sorsával. Egy izig-vérig bohém a — papi talárban...

Este rendszeren a művésznegyed egy kis korcsmájába mentünk vacsorázni, ahol a világ minden részéből összesereglett művésznépességgel kerültünk össze. Itt ösmertem meg Karl Sommer szobrászt is. A villa Borghese Faunjára hasonlított az arca s ivott is, mint egy faun és mindig jókedvű volt. Később rájöttem, hogy nagyon képzett, komoly művész volt. Egy nevető filozófus! Néhány évet Budapesten is töltött, ahol az Ybl által tervezett vámházra több szobrot készített. Budapest legjobb dekoratív művei közé tartoznak ötletes és szép munkái. Nagyon örült, amikor dicsértem. Legutóbb ismét járt Budapesten s nagy elragadtatással beszélt a város amerikai stílus rohamos fejlődéséről. Beszélt a magyar művészekről is.

— A Mücsarnokban láttam egy fiatal művész munkáját, sajnálom, hogy a nevét elfelejtettem. Egy Sebestyén-csoportot s mondhatom, tehetséges fickó!

Nagyon örült, amikor megtudta, hogy a tehetséges fickó én volnék...

— Nem is látszik meg magán — mondotta nevetve. — Látogasson meg legközelebb a műtermemben, de ott már nem fogom ám dicsérni, mert szemtől-szembe goromba vagyok.

— Nagyon fogok örülni.

— Ohó, még udvarias is! Ezt nem szeretem művészembe-reknél! Hát tudja meg, hogy a Sebestyénje egy nagy „smarn“! Ha nálam lesz, be is fogom bizonyítani...

— Anélkül is tudom — mondtam nevetve.

Benesch Knüpfert jó művész volt, aki sokat tanult és tudott is. Ám önmagával viaskodott, mert eddigi munkái nem elégtették ki s új utakat keresett. Rájött, hogy addig Feuerbach, Rahl, Böcklin és mások hatása alatt állott, mindegyikből jött valami a pallettájára és nem tudott tőlük szabadulni.

— Megakadtam a művészetemmel — mondotta egy napon. — Nem is én vagyok a képeimen, pedig szeretnék magamra találni, de hogyan? Vagyok-e egyáltalában valaki? — ez a kérdés... Ott állok a nagy fal előtt, amely utamat állja és amelyen át kell jutni... De hogyan? Az igazi zseni minden töprengés nélkül röpi át rajta, a tehetségesnek a kétkedések bénítják szárnyait, míg a tehetségtelenek, a törpék felmásznak rá... Soknak sikerül feljutni a fal párkányára s meglátják az ígért földjét, de nem tudnak se föl-, se lejutni, mások egy bizonyos magasságból esnek vissza a semmibe... Én úgy érzem, a fal előtt állok és keresztül kell jutnom rajta... vagy belehalok!

Azelőtt nagyon produktív volt, de egy idő óta nagyon keveset festett s főként vázlatokat. Legutóbb a tenger mellett volt,

ahonnan nagyon szép tanulmányokat hozott haza. Egy napon nagyobb képet pillantottam meg állványán, amely viharos tengert ábrázolt s a viharos hullámokon trytonok és vizitündérek játszadoztak.

— Nagyon szép és ujszerű — mondtam — s azt hiszem, jó uton haladsz...

Vállát vonogatta s savanyuan nézte művét.

— Véleményem szerint azonban a figuráid nagyon emberiek s nem eléggé vizilények. Ne részletezd annyira az alakjaidat s a színük is nagyon realiztikus, nem elég halszerű. Vízben élő lényeknek nem lehet emberi színük.

— Igazad van, — mondtotta — oly nehéz a régi sablontól megszabadulni...

És másnap egy pompás képet láttam, amelyen — úgy vettem észre — megszivlelte észrevételeimet. A figurák és a víz már tökéletesen harmonizáltak s az egész kép flottan és bravurosan volt megfestve.

Egy éjszaka, amikor — ahogy sokszor tettük — ismét együtt kóboroltunk a Via Appián, nagy ködös foltok ereszkedtek alá s néha a holdat is egészen eltakarták. Itt-ott egy-egy csillag fénye tört át a felhőkön, amelyek különös formákat vettek fel... És láttam Péter és Pál apostolokat óriás nagyságban, amint Róma felé néznek... Azután láttam Jézus Krisztust holtan s az Isten-Anya fölébe hajolt s széttárta karjait s az égre emelte szemét... Majd szétfolyt a felhő és Jupitert láttam a trónján, amint villámait szórja... s a távolból villanások cikáztak és tompa dübörgés hallatszott... És a holdfényben az ut két oldalán a régi rómaiak elkorhadt sírjai fénylettek. Azután leültünk egy kőre s néma hallgatásba merültünk... A tompa moraj közelebb jött. Nagy fekete felhőkből vastag cseppek estek alá. Szélroham nyargalt a Campagna felől s megereedt az eső s átázva értünk haza.

Másnap reggel, amikor benyitottam Knüpférhez, ott ült nagy karosszékében, átázott ruhájában és aludt. Előtte a festőállványon egy kép, amelyet nyilván már korán reggel festhetett.

A Via Appia éjjel, amilyenek tegnap este láttuk és éreztük! Ő is látta Péter és Pál apostolt s mint óriások álltak s néztek Róma felé. Az első pillanatban a felhőkkel látszottak egybeolvadni s csak amikor közelebről néztem, láttam, hogy az apostolok érdekes alakjai azok. Bravuros technikával volt megfestve a kép, végtelen finom színhatással!... Valódi műremek volt...

Barátom mélyen aludt s nem vette észre, amikor eltávoztam műterméből...

Mind a két képet kiállította s nagy sikert aratott. Művé-

szek és kritikusok egyaránt nagy elismeréssel nyilatkoztak róla... Megállapították, hogy új uton halad és ezt az utat érdekesnek, értékesnek találták. Átjutott a falon...

*

Most elhatároztam, hogy a gyűjteményeket fogom tanulmányozni. Gipszmásolatok után már sok mindent ösmertem, de így mégis újnak hatottak s sok olyan műremeket fedeztem fel, amit a művészeti írók nem méltattak kellő figyelemre. Az antik szobroknál sokszor zavart a hamis és rossz restaurálás. Antik szobrokat egyáltalában nem szabadna restaurálni, mert ez vétek a művészettel szemben. A Milói Venus, a Samotrakei Nike, vagy a Belvederi torzo mai formájukban is több teret nyújtanak a fantáziának, mintha kiegészítenék őket...

Restaurálni csak gipszöntvényeket volna szabad, amelyeket azután oda lehet állítani az eredetiek mellé. Eredeti görög alkotás kevés van itt, de rosszul restaurált szobor akad bőven... Sok görög időből való fragmentumot láttam, amelyet az első pillanatban megismertem. A rómaiak szerencsére nagyon sok eredeti görög művet másoltattak, még pedig a görög művészet virágkorából s így legalább ebben a formában fennmaradtak ezek.

A ló kedvelt témája volt a római művészeknek s így jutottak el a lovasszobor érdekes és nagyszerű beteljesüléséig. A Capitolon levő Marc Aurelius-szobor a mintaképe a későbbi korok lovasszobrának. A görögök csak reliefben ábrázolták a lovat. A lovasszobrot, mint önálló alkotást, római művészek kezdeményezték.

Legjobban a Vatikán, minden idők művészetének ez az Eldorádója, vonzott. A Syxtini kápolnának nem kedvezőek az arányai. Nagyon keskeny a nagy magasságához képest, nem nyújt harmónikus összbenyomást az első pillanatra, ezért nem is hat oly nagyarányúnak, amilyen valóban. A mennyezetre való nézés kényelmetlen és fárasztó. Csak két óriás tudott a kedvezőtlen térben gigantikus erejű remeket alkotni: II. Gyula pápa, a megrendelő, aki *akarta*, és még bottal való fenyegetéssel is kiereszkolta és Michel Angelo, aki *tudta*. Michel Angelo a szobrász, a festő, az architektus és a poéta... Csak egy istenhívő nagy művész tudta Isten teremtőerejét és a prófétákat oly döbbenetesen megvalósítani, mint ő... A firenzei Uffiziben láttam Szent családját, amely valójában az első akkord a syxtini mennyezethez, de azért mennyire más ez és a többi régebbi alkotása... Minden művész a saját énjét tükrözi vissza alkotásában: külsejét, mozdulatait, bensejét, gondolatait és lelkét... Michel Angelo is! A tanítványai által róla készített arcképeket

láttam, de ezek közül egy sem készült természet után, mert a bevert orru óriás csunyának tartotta magát ahhoz, hogy megörökítsék... Ezek azonban eléggé hüen adják vissza a nagy mestert...

Megriadtan álltam meg képei előtt. Egy fej, amely semmilyen más emberi fejhez nem hasonlít. Csaknem rut és diabolikus! A széles száj, energikusan összeszorítva és szomorú, melankólikus szemek... Az új kor egy gigásza... De ha beszélt, szép volt és mozdulatai is szépek voltak és harmonikusak, miként a lelke... És mindez visszatükröződik műveiben az alakjain... Michel Angelot nem lehet emberi nagysággal felmérni, nincs hozzá való lépték!

Sokáig álltam „Utolsó ítélet“-e előtt, amelyet a hibás átfestés elrontott s ha nem ösmertem volna alakjait előbből, nem tudtam volna élvezni annyira ezt az alkotását. Egyetlen művében sem nőttek annyira gigászokká a szentjei, mint éppen ezen a képén... de az elkárhozottak forgataga és az üdvözültek felmagasztosulása már egészen emberi rajta. Jézus Krisztusát azonban, amely annyira elüt minden keresztény tradíciótól s amely félig Krisztus, Jupiter és Apollo, sokáig nem tudtam megérteni s csak később egy felejthetetlen alkalom tette lehetővé, hogy megértsem...

Rafael stanzái nem hatottak rám oly erősen, mint vártam. Michel Angelo előtt minden kritikai ellenvetés megszűnt bennem, de Rafaelnél már nem ez volt az eset... Ám nem akartam kritikálni, jöllehet, Rafael elég nagy ahhoz, hogy egy kis, késői epigon kritikáját elbirja... Rafael a gyűjtőfokusza mindannak a szépnek és magasztosnak, amit elődei teremtettek, gyakran magasztos és mindig kedves és szép, miként ő maga volt... Naponta újabb szépségeket találtam rajta. A stanzák egységesek, de sokat nem ő festett s tanítványai — közülök kiváló mesterek — segítettek neki.

Talán ez zavart, mert az egység rovására ment. Rafael eklektikus volt, sok mindent átvett elődeitől, — tudatosan vagy öntudatlanul. Luca Signorellitől Michel Angeloig. Mindennek dacára ő mégis a nagy Rafael, aki a maga módja szerint mindent átformált, változtatott és ujszerűvé varázsolt...

Loggiái bámulatosak a kivitelben és találékonyságban, telve friss tudással és a motívumok hallatlan gazdagságával... Kiaknázhatatlan forrása a művészi törekvéseknek mind a mai napig... Hogy itt-ott az akkor felfedezett antik motívumokat átvette, — ki törődik ezzel? Mások is megcsinálhatták volna ezt!... Miért nem csinálták úgy, mint ő?...
*

Hónapok óta voltam már Rómában és még semmit sem dolgoztam. Pedig az idő szorított, mert Berlinbe el kellett küldenem a jelentést... Akartam dolgozni, de a munka sehogy se ment. Órákon át üldögéltem műtermekben, kezemben a puha agyaggal és vártam és vártam, — magam sem tudom mire. Témákon törtem a fejemet, de nem jutott eszembe semmi. Agyam üres volt s fantáziám cserbenhagyott.

— Az ön invenciója tiz művésznek is elég lenne — mondotta egyszer Hellmer.

Azelőtt szinte buzogott, erjedt bennem a gondolatok és ötletek áradata. Most kiapadt a forrás! Ami agyamat megfogta, banálisnak és üresnek tetszett.

Borzasztó napok voltak ezek: az első kétkedés önmagamban művészi hivatottságomban... Eddig soha sem kétkedtem s egy percre se hittem, hogy nem vagyok hivatottja a művészetnek. Ellenkezően: a kis sikerek, amelyeket elértem, csak fokozták önérzetemet. Elég lett volna valóban tiz művésznek is ez az önérzet. De itt Rómában, ahol ezer évek művészete van együtt, ahol minden idők művészete és művésze szinte mennydörögve harsogja fülembre: Mit akarsz, te kis törpe, az óriások között!...

— Soha életemben oly kicsinek nem éreztem magamat, mint Rómában — mondotta Lotz: és most eszembe jutottak szavai... Róma művészetének hatása mint tenger árja fenyegetett az elmerüléssel. Eddig nagyon is könnyen dolgoztam, a technikai részt már gyermekkoromban elsajátítottam. Soha senkit nem utánoztam, még professzoraimat sem...

És eszembe jutott Knüpfer barátom szava. Egy nagy senki vagyok s kétséges, hogy egyáltalában vagyok-e valaki?...

Sokat foglalkoztam az egyes korok mestereivel s valamennyit megösmertem az első pillanatban... Ezek, noha részesei voltak a saját koruk művészi összességének, mindazonáltal egyéniek voltak s önmagukban valakik...

De én úgy éreztem most, nem voltam az s ennek tudata a földre sujtott... *Ott álltam a fal előtt!* Soha eddig nem tudtam, mi a morális „Katzenjammer“ és nevettem, ha kollégáim közül valaki emiatt panaszkodott. De most hatalmas erővel támadt rám s soha annyira nyomorultnak, elveszettnek nem éreztem magamat... Azt éreztem, hogy eddigi életem elhibázott s hogy elülről kellene kezdenem, más utakon és másként...

Más utakon?... De hol ez a más ut! Seholy sem láttam... Pedig öntudatlanul már ráléptem erre az utra... a benső megújulás keserű, fájdalmas útjára... Most már tisztán látom, hogy így volt, de akkor borzasztó homály vette körül lelkemet s szétzuzott tagokkal, megtört lélekkel feküdtem a földön...

És Istenhez sem mertem fordulni, mert még nem találtam meg, minden becsületes akarásom dacára és a lelki üresség, a hitelenség is marcangolta vérző bensőmet.

És mégis hívtam Istent... de nem jött, mert Ő csak azoknak jelenik meg, akik őszinte hittel fordulnak hozzá!...

Kerültem az embereket s egyedül bolyongtam az utcákon s a városon kívül... Bevettem magamat az erdőbe s nem is tudtam, merre járok s gyakran künn aludtam a szabadban s lázálmok gyötörték testemet, lelkemet. Beteg voltam testileg, lelkileg... És egy éjjel, amikor lázasan feküdtem az erdőben, jött Ő, az örök kísértő és rámnehezedett s rámvigyorgott nagy, zöldes, ijesztő szemével és szólt hozzám:

— Te hitvány kis béka, te is Őt keresed? Őt akarod szolgálni, miként a többiek? Ő teremtett titeket a saját képmására, hiúságból, mert önmagát akarta mindig maga előtt látni az emberekben... Én azonban elrontottam teremtményének a lelkét, amelyet belétek lehelt, ami nem is volt nehéz dolog, mert ebből a lélekből nem tulságosan sokat adott nektek... És ti, emberek, ellene fordultatok és kigunyoltátok őt és az én szolgálaim lettetek és te is az leszel! Egyszer már a karmaim között voltál, de akkor kiszabadultál... Akkor, ott Bécsben, hisz emlékszel rá... A zöld szemek mind nagyobbak és nagyobbak lettek. Meg sem tudtam mozdulni, mert mázsás sullyal nehezedett rám s zöld szemei egészen az én szemem mellé kerültek s valósággal lenyűgözve tartottak.

— És a földre küldte az angyalokat, gyermekeit, hogy ellenem harcoljanak és az emberek lelkét tőlem visszahódítsák. És azt hitte, szépek ezek az angyalok, mert mind hozzá hasonlítottak. És beleszerettek az ember fiatal és szép leányaiba és asszonyaiba s feleségül vették őket s ezek gyermekeket szültek és az emberiség megújodott és elfordult tőlem és megint Őt szolgálta. És született Jubal és Tubalkain és születtek mások is, az első művészek és mesteremberek. És az utódaik is művészek lettek és a világ ismét szép és jó lett. És sok ezredéven át dolgoztak az Ő tiszteletére s hirdették az Ő dicsőségét, mert hiúsága enélkül nem tudott ellenni... És oltárokat építettek a tiszteletére s minden formában imádták őt. Az én hiveim ellenben csak titokban szolgálhattak engem és feláldoztak nekem gyermekeiket és ellenségeiket... De ahol Isten gyermekei az én oltáromra bukkantak és az én bálványaimat megtalálták, ott nyomban elpusztították azokat és megölték az én hiveimet. És a művészseregek csak azt tartották jónak és szépnek, amit Ő a fejükbe öntött. És csak a kiválasztottak ösmerhették meg a másik szépséget, az Én világom szépségét, az egész világ szép-

ségét. Azt, amit a félvak férgek *Bünnek* neveznek... a pokol, a kárhozat kísértő bünös szépségének!

De te meg fogod ismerni és érteni ezt, mert te egyike vagy az én kiválasztottjaimnak...

Elhallgatott. A fény kialudt szemében és ezentul képekben beszélt hozzám. Sötétség uralkodott... Majd derengett és megjelent az első kép: Uj világokat láttam keletkezni. Óriási napok körül új földek és holdak keringtek. És új meg új ködgomolyok sűrűsödtek földekké, amelyek azután tovább keringtek. A tejutról nagy foszlányok váltak le s új naprendszerre alakultak, azután eltűntek a végtelen űrben... Majd sötétvörösbe burkolózott a világűr. És fenn a magasban egy trónon, amely nagy csillagokból állt, egy alak ült, egy csodálatos érzéki formájú meztelen nő. Karcsu, fehér nyakán, amelyre egy veresszemű kígyó mint nyakék fonódott, gyönyörű fej ült. Két szeme mint izzó parázs villogott... Habfehér testét csillagokkal átszőtt fátyol takarta. A világot uraló: BÜN.

Lábánál egy emberpár feküdt, akik olthatatlan vágygal ölelték egymást. És a Bün mosolyogva nézett alá kéjes, félig lecsukott szemeivel és vérpiros ajkai között kivillantak nagy, egymásra szorított fehér fogai. És körülötte mindenütt kéjes párok fetrengtek s buja testek vonaglottak a kéjtől... Egy nagy vérhullám jött s elborított mindent és már csak a Bün kegyetlen kitágult szemei villanása világította meg a vértengert... Azután jött Knüpfér és levarkarta az egész képet a spallettával és a tiszta vásznon új kép jelent meg. Egy óriási foszforeszkáló gyűrű, amilyen a Saturnusé s körülötte öt hold keringett különböző színben s csillogó fényük betöltötte a világűrűt. A kör közepén, a földgolyón egy sötét alak ült, mellette két hatalmas oroslán feküdt s a szemük egy-egy hold volt. Az alak sötét fátyolba volt burkolva, amelyen áttetszett erőteljes alakja. Hatalmas melle alatt, egész a csipőig, újabb mellek domborodtak és a kifolyó tej patakként folyt a tejutig. Sápadt arcából titokzatos nagy fekete szemek meredtek a világűrbe.

Egy világító csillagokból álló diadém misztikusan világította meg a borzadalmasan szép alakot... És hatalmas alakok, hímek és nőstények jöttek föl a mélységből, a végtelen világűrűből pedig szárnyas alakok repültek felé... A fantázia sem tud ilyeneket elképzelni. Talán más bolygók lakói!... És valamenynyien körülnyüzsgöttek a misztikus alakot és drágaköves edényekbe fogták fel a kicsurgó tejet s soha nem látott virágokat és tárgyakat ajánlottak fel neki áldozatul. És a hatalmas alak kitárta karjait és ének zendült fel, csodálatos harmóniába olvadt hangok: a szférák zenéje... És amikor ez elhangzott,

minden a semmiségbe foszlott és sötétség borult mindenre...
De újra derengett.

Hatalmas napsugarak törtek elő. A nap már felkelt s a végtelen tenger terült el előttem... A hullám magasra csapott s tritonok és nereidák serege nyüzsgött a vízben... Majd valamennyien egy vízhegy körül gyűltek össze és énekeltek és kagylókon túlköltek. A vízhegy kettévált s vizilovaktól vont kocsin Poseidon, a tengeristen jelent meg. Azután a csapat bevezetett vele a tengerre s megálltak. A víz egy helyen emelkedni és mozogni kezdett, mintha csak forrna és két szörnyeteg vált láthatóvá s egy nagy zárt kagylót hoztak fel a mélységből. A kagyló szétnyílt és kétfelé vált. És sugárzó napfényben merően, lezárt szemekkel ott állott egy nő, amelynél szebbet a föld nem hordott hátán. Egy sereg amorett jött felé röpülve s játszadoztak körülötte. Mintha álomból ébredt volna. Kitérta karjait, kinyitotta szemét s mosolyogva nézett föl az égre. Azután tetszelegve önönmagát nézegette s egyet lépett nagy kecsesen... Venus Anadyomene megszületett! A partról örömujjongás szállt felé. Kecskelábu faunok ugráltak s integettek az ujszülött istennőnek, azután a vízbe ugráltak, hogy elébe siessenek. És a tenger vize is megremegett. És a kis szárnyas amorettak röpködve kísérték és énekeltek. A tenger megtelt ujjongó és sikongó alakokkal, de a levegő s a szárazföld is egy örömmámorban uszott.

A szerelem és szépség első himnusza volt ez...

De sötét fellegek tornyosultak a látóhatáron, amelyek hatalmas alakot öltöttek. Ijesztő nagy zöld szemek jelentek meg, mire rémült jajveszékeléssel eltűntek a tenger lakói...

Fel akartam kelni, de láthatatlan erők tartották megbénítva s meg se tudtam mozdulni...

Most ismét új kép vonult el előttem... Ezt egész sereg követte. Messze a multba tekintett vissza szemem.

Emberi csorda üzött egy hatalmas szarvast s nagy köveket és fakölöncöt dobáltak utána. A halálra sebzett vad egy folyó partján összerogyott. Vad örömrivalgással vetették rá magukat az emberálatok s kövekkel összezuzták a fejét. Azután hosszú karmaikkal letépték róla a bőrt s mohón falták a nyers húst. Az asszonyok ágakból font alkalmatosságra tették a megmaradt husokat s cipelték haza a barlangjaikba gyermekeik számára. Utközben a himek akarták elrabolni tőlük a zsákmányt, de ők körmeikkel véresre kaparták a támadók arcát s kövekkel védekeztek ellenük. Egy hatalmas alak fejére huzta a lenyuzott bőrt, amelynek szarvai messze elállottak fejétől. Az állatbőr vére lecsurgott arcáról. Megsuhogtatta hatalmas bun-

kóját és vad dalokat rikácsolt. A többiek körben ülve ordítottak és ütemben összeverték tenyerüket.

A művészet első megjelenése!

És ismét minden elsötétült s azután a nap sugarai fakón áradtak szét a tájon.

Hatalmas jéghegyek usztak s elborították az egész földet. És hideg lett s a nap sem adott meleget!

Az emberállatok évezredekben át barlangjaikba húzódva s állatbőrökbe burkolózva fagyoskodtak. Néha-néha kimentek barlangjaikból s üzték a hosszú sörényü mamutot, vagy az óriási szarvast, amelyet ha elejtettek, nagy ügyel-bajjal tudtak a barlangba cipelni. És akkor mindnyájan nekiestek a zsákmánynak és felfalták.

Egy napon egy emberi óriás jelent meg s égő ágakat hozott magával. Az első tűz! A barlanglakók rémülten bujtak el az emberi jövevény elől. Ám az ember fát tett az égő ágakra s a tűz fellobogott s a füst kihuzódott a barlang nyílásán. A fényre és melegre előbujtak a barlanglakók s megmelengették tagjaikat s mereven bámultak a tűzbe... És a himek kimentek s segítették az óriásnak fát becipelni. És a tűz soha többé ki nem aludt... Az emberállatok vad örömkialtással ugráltak körül minden nap. Az első istentisztelet!... Egy nőstény fazékféle edényt formált a megolvadt jégviz megőrzésére. A fazék azonban darabokra tört s a darabok a tűzbe estek. És ime abban megkeményedtek! Most uj fazekat formált s azt tette a tűzre. A fazék megkeményedett s vörösszinü lett s ebben már jobban el tudta tenni a vizet. És most a többi nőstény is követte példáját. Az egyik kivette hajából csonttüjét s furcsa ákom-bákomot s pontokat karcolt a puha agyagba. A többiek nevettek rajta, de a tűzben megmaradt a bevésett rajz. És a férfiak éles csont- és tűzkódarabokat kötöttek fadarabokhoz és ágakhoz, hogy ezt használják fegyverül az állatok elejtésénél. A barlang tüzét nagy kődarabokkal vették körül, fent pedig nyílást vágtak, hogy azon a füst kiszállhasson. Üres csontokból edényeket és kürtöket vágtak kőkéseikkel s ezekre rákarcolták az óriás szarvas, a mamut, sőt az emberállat alakját is. És a barlang falára is rákarcoltak mindenféle állati alakokat, amelyeket földfestéssel kentek be színesre. Gyakran egész állatcsordákat rajzoltak ily módon a falra.

És az állat emberré lett a tudás, a művészet által!...

És azután a jég kezdett olvadni s elhuzódni s mind több és több lett ismét a szárazföld. Virágok fakadtak, növények ezrei bujtak elő a földből. Az emberek megsokasodtak s nagy csoportokban éltek együtt s városokat építettek. És a művészet csodá-

latosan kivirágzott s mindent átítatott és az emberek megszá-
pültek általa...

Gyönyörű templomokat építettek bálványaik tiszteletére,
mert az Egyetlent még nem ismerték... A hatalmasok és erő-
sek mélységes rabszolgaságban tartották a kicsinyeket és a
gyöngéket... És a fáraók istenek akartak lenni s hatalmas pi-
ramisokat építettek örök időkre. A rabszolgák ezreit cipelték
az építkezésekhez, akik mind ottpusztultak...

Fennálltak a művészek, akik az építményt kiesztették s a
rabszolgák ezrei követték parancsaikat...

És amikor a hatalmas épület elkészült, jöttek a fáraók és a
papok és a művészeket lelőtték a legmagasabb csucsról. Azt
akarták, hogy a papokon kívül élő ember ne tudja az építmény
bensejének titkát. A művészetet is szigorú dogmába fogták,
évezredekbe, amiből csak egy új kor szelleme szabadította fel.

És már itt is volt ez a kor... Kis népek vitték be ennek
csiráját a görög szigetekre s megszületett a hellén birodalom.
A szabadság első népe! És a szabadság napjában csodásan ki-
virágzott a művészet... Kezdetben az is az istenek szolgálá-
tában állott, de a görög istenek emberiek és derüsek voltak.
Mintha csak a gyermekmesékben születtek volna... És a görög
mytologia sohasem lett kerékkötője a művészeteknek...

És sorra elvonultak szemem előtt: Scopas, Phidias, Praxi-
teles, Apelles és egy egész sereg közülök.

Az Akropolis teljes pompájában állt előttem, Pallas
Athene óriási szobra ragyogott és... hirtelen, mintha üveg re-
pedt volna meg és a zöld szemek világossága kialudt...

Még mindig sötétség vett körül, de egy kis házikó ablaká-
ból fény pislogott felém. Egy szép női hang régi olasz bölcső-
dalt énekelt:

„Oh Mária, a kis fiam tekintsed,
E drága égáldotta földi kincset,
Két szép szeme lezárva kedvesen.
Mária, könyörgök, őrizd meg gyermekem.
Aludj édesen,
Aludj kedvesem!

Angyalok az égből ime leszállának,
Kis Jézus jászola körül hogy állának,
Isten-Anyá nézi mosolygva csendesesen.
Mária, őrizd meg én édes gyermekem.
Aludj édesen,
Aludj csendesesen!”

A dal elhangzott és a zöld szemek ismét kigyultak.

— Ismét galléron ragadott az örök anya ott fenn! Meg is érdemlem, mert mért nem rontottam el a dolgát annak idején... Ha akkoriban nyomára vezetem Herodes csatlóseit annak a csinos kis fiucskának, ma másképen alakult volna a világ ábrázata! De dacból meg akartam neki mutatni, hogy nem sokat törődöm az egész dologgal...

Pár ezer évre nem is nagyon nézek s tovább ez a história úgy sem fog tartani! Engem is elneveztek már minden néven s minden elképzelhető módon és formában szolgáltak már engemet is... Carthagoban moloch volt a nevem s gyermekeket áldoztak nekem a buták! Éppen emberi husra fáj a fogam!... De én meghagytam a hitükben s nem sokat törődtem, hogy milyen néven hódolnak nekem. Én liberális vagyok s hozzám jöhet mindenki a maga módja szerint! Hát ha még tudnák, hogy a pokol abban a formában nem is létezik, amint ők hiszik... Csak a kis gyermekeket lehet ilyesmivel ijeszteni... De hiszen valóban még gyermekek vagytok s azok is maradtok még egy jó darabig... Ő és a kreaturái eszelték ki a poklot és a többi krampuszt. Az én birodalmam azonban gazdag és színpompás és mindenféle művészet virágzik benne. Itt nincs korlát, nincs határ, nincs dogma, nincs erény, nincs bűn, nincs igen és nincs nem! Minden egy, mint ahogy Ő és Én egyek vagyunk... Ezt azonban ő nem akarja elismerni s azt állítja, hogy Ő fenn van, de ez ostobaság, mert a mindenségben nincs fenn és nincs lenn, mint ahogy idő sincs az örökkévalóságban... Az öreg éppen nem nevezhető modernnek s elavult eszközzel dolgozik... Meddig töprengett, amíg az özönvizre rászánta magát! A helyett, hogy a tákolmánya helyett ujat alkotott volna!... Elfuserál mindent, pedig annyi tér van még a világűrben, ahol ujat alkothatna. Irigy rám minden földgolyóért, amelyet elcsipek az orra elől s vissza akarja szerezni, mint a dióval való játékban! Egyszer nekem van több egy szem dióval, máskor neki... És a ti rongyos földgolyóbisotokon rátok, emberekre a legbüszkébb! Ti vagytok a kísérleti nyul a laboratóriumában... és amit rajtatok tanul, azt máshol, más világtesteken használja fel... Amellett mindent ügyetlenül csinál s kénytelen leszek már én is egyszer közbelépni, jöllehet, egypár milliárd évvel öregebb nálam...

Ha egyszer pokoli kedvemben leszek, belegázolok az egész mindenségbe s összezuzok és török mindent, hogy legyen ismét kaosz! És azután hadd kezdjük ismét elülről! Ő és én is!... Majd elvállik, ki tanult többet: ő, vagy én! Ez lesz csak a haddel-hadd!... Hujj! Hujj! Egyszer mégis csinált valamit, ami rendes és szép, de ezt is nagyon kényelmesen végezte s nem neki,

hanem a fiának kellett a keresztet magára venni. A dolog szépen ki volt eszelve s engemet is lenyügözött, mert magasztos dolgok mindig le tudnak kötni, mégha a másik oldalról is jönnek azok!... Éppen azért nem is avatkoztam a dologba...

Ösmered a történetet s tudom, hogy mennyire hatott rád... Megerősítette a birodalmát és a kis zsidónép istene az egész világ istene lett s megvallom: nagyon sok lelket elcsábított tőlem!...

A művészet azonban kapott egy fejbekölintást. Már a rómaiak alatt kezdett felbomlani s a kereszténység sutbadobta s csak jó sokára kezdett ismét lábrakapni a Fiu tiszteletére, mert az Atya, a zsidók istene minden művészetet száműzött, bálványimádástól való félelme miatt...

A Fiu és apostolai újra inspirálták a művészeket. Hithű keresztények mind, de ez nem tartja vissza őket, hogy a pogányok formáit át ne vegyék, mert minden későbbi művészet az én népem művészetének a leutánozása s az én művészeimnek az utánzása: a pogány művészeté!... De csak az én birodalmamban virágozik tovább ez a művészet teljes pompájában, mert nincs határa, nincs korlátja!... És már jönnek is hozzám vissza az új hit művészei, akik már megint elvesztették hitüket... Jöjj te is oda s ott megtalálsz ismét alkotóerődöt... Csak el kell gondolnod valamelyik új művedet és nyomban késszen fog állani előtted alkotásod... Változtatni akarsz rajta, — már is megtörtént! Gyorsabban, mint ahogy elgondoltad!

— Jer! Jer az én birodalmamba!

— Nem! — hörgöttem.

— Miért nem? — kérdezte a zöld szem.

— Magam és magamból akarok alkotni... vagy meghalni!...

Gunyos kacaj volt rá a válasz.

— Igen?! Ha egyetlen egy gondolat volna még az agyadban! De én mindent kiszedtem onnan, amikor műtermedben a hátad mögött álltam!...

Rémülten akartam menekülni, de nem tudtam mozdulni.

A zöld szemek kísértetiesebben égtek.

— Mint ember, bűnös vagy és elesett. Mint zsidó vétkeztél Zebeot szava ellen. „Nem szabad sem istent, sem embert faragnod“, de te egy keresztény szentet formáltál s így bűnöd kétszeres. Te nem hiszel a dogmatikus istenben, te, tulokos te!... De nekem nincs is szükségem benned az emberre, ebből éppen elég van nekem is, de a művészt azt használhatom benned... Ó ugy sem használhat tégedet... Se zsidó, se keresztény, se hus, se hal... Gyere, gyere hozzám és örökké fogsz élni!... Alkotni!...

Az utálat és rémület fogott el. Utálat önönmagamtól, eddigi művészetemtől és utálat attól, aki rámnehezdedve fojtogatott.

— Én mindig a jót és szépet akartam... én... nem tehetek róla... én gyűlölöm a rosszat és rutat... nem, nem tehetem... inkább meg akarok halni... meghalni...

A zöld szemek szürkék lettek, mint az acéltükör, hosszú csontos ujjak markolták meg torkomat s a halálverejték csurgott le arcomról... De két kis barna pont jelent meg a szemek tükrében, amelyek mindig nagyobbak lettek: és Marcsa nővérem nézett rám végtelen szeretettel... És ismét mintha üveg repedt volna meg... azután minden eltűnt egy pillanat alatt...

Eszméletemet veszítettem.

Virradt, amikor felébredtem. Az éjszaka esett s bőrig áztam. Fejem forró volt s én egész testemben remegtem. Körülöttem magas pineák meredtek az égnek. A Tiberis partján feküdtem egy szakadék fölött s alattam hömpölygött a megáradt folyó... Fáradtan tápázkodtam fel és körülnéztem. Közélemben egy kis parasztház állott. Egy fiatal parasztasszony jött ki a kertajtón s egy dühös kutya szaladt mellette.

Az asszony észrevett s felém jött a Campagna festői viselkedésében. Hasonlított Marcsa nővéremhez s olyan szemei voltak, mint nővéremnek. Fel akartam állani, de erőtlenségem miatt visszavesztettem a mosolyogtam.

— Annyira hasonlítasz nővéremhez s olyan jóságos tekinteted van, mint neki... Az éjszaka elriasztotta őt bölcsődaloddal.

Fürkészve nézett rám és tekintetében sajnálkozás csillogott.

— Ma éjszaka? Az egész éjszaka itt áztál? Aztán kit riasztottam el én?

— Őt, az ördögöt, a zöldszeműt!

— Sancta Maria — mondotta és keresztet vetett magára. — A szüzanya, a jóságos, a szép, megóvott a gonosztól — mondotta s azután befutott a házba.

Egy férfivel jött vissza, aki bizalmatlanul méregetett tekintetével. Bevittek a házba, levetkőztettek, de én félig önkívületi állapotban voltam. Eszembe jutott az éjszaka hallott bölcsődal s félálomban ismételtettem:

— „Oh Maria, a kis fiam tekintsed“...

— Látod, imádkozik, — mondotta az asszony — mégsem lehet rossz ember!...

És ismét reggel lett és én felébredtem. Fejem már nem volt kábult s szabadon gondolkozhattam.

Kukoricahéjból rakott fekhelyen feküdtem, amelyre kecskebőr volt terítve. Lábamnál alig egy esztendősi fiucska cuclizott vidáman. Egy kis kutyus ólálkodott körülötte s szerette volna a cuclit megkaparítani. A kis gyerek kezével kapkodott a kutya után. Felültem fekhelyemen s mosolyogva néztem a gyermek és a kutya játékát... A kis gyermek hozzám kuszott s én térdemre ültettem, majd felemeltem, ami nagyon mulattatta. A kutya is résztvett játékunkban s ide-oda ugrált. Amikor az asszony bejött a szobába, a meglepetéstől összecsapta kezét.

— Dicsértessék a Jézus Krisztus! Csakhogy végre észnél van. Két nap óta fekszik itt, mintha meghalt volna. Már arra gondoltam, hogy papot hozatok, hogy felvegye a szentséget. És most már talpra is állott s no nézd, még a kis fiammal is játszik!... Gyere ide te kis haszontalan, a signornak most néhez vagy!

A kis lurkó azonban nem akart tőlem távozni s kézzel-lábbal kapálózott. Kivette szájából a cuclit s az én számba dugta. Ezen azután mind a hárman neveltünk...

— Bizonyára jó ember a signor, különben nem barátkozott volna meg önnel a kis fiam... A gyerekek megérik az ilyesmit... De nagyon megéhezhetett s egy kis friss tej jól fog esni! — Már hozta is. — Friss kecsketej, még meleg is. Ez használni fog, igya ki!

Mohón nyultam a köcsög után s addig le sem tettem, amíg ki nem ittam az egészet.

— Nagyszerűen izlett, az Isten fizesse meg maguknak!

— Szívesen adtam. Többet nem adok, mert megérthat a sok egyszerre. Már azt is tudjuk, ki a signor. Tegnap itt volt a bátyám, aki szolga a Palazzóban a contenál, akinek tejet és tojást szállítunk. Rögtön megismerte a signort s azt mondotta, hogy ön barátja a Knüpfert signornak, aki nemsokára ide fog jönni... De itt kell maradnia, amíg erőre kap. A jó kecsketejtől egykettőre összeszedi magát s a jó levegő is használni fog. Ma még az ágyban marad, de holnap már fölkelhet s egy kis csirkesült sem fog megártani! De már eleget fecsegtem s most a dolgom után kell látnom... Magammal viszem a gyereket, nehogy zavarja a signort, mert még aludni kell ám! Az ilyen láz után jót tesz a sok alvás...

Magamra maradtam s hogy ne unatkozzam, a kutyával kötöttem barátságot, amely előbb megszagolta arcomat, azután mellém telepedett. Nyilván meg volt velem elégedve... Azután mind a ketten elaludtunk... Knüpfert másnap már meg is je-

lent s szemrehányást tett, amiért nem szóltam neki, hogy ki-
megyek a városból.

— Nem tehetek róla, hogy az uton lázam lett — mondot-
tam. — Máskor majd előre megmondom — szóltam nevetve.

— Veled valami történt — s fürkészve nézett rám.

— Igen... és.. nagyon magas a fal, magasabb, mint
gondoltam.

— Sokáig huztad, mert én a te korodban kétszer akartam
magamat agyonlőni. Másodszor el is sült a pisztolyom és egy
nagy lyukat hasított a levegőben... Veled ez nem fog megtör-
ténni, a te életerőd, energiád hamar leküzdí ezt a nyavalyát...

— Te már túl vagy rajta. Könnyü neked!

— Nem tudhatom! — mondotta elgondolkozva. — De ha
már az ember túl van rajta, megnyugodhat! Ugy vagyunk ezzel,
mint az istenhívessel: aki hisz, az üdvözülni...

— Épp itt a bökkenő... Mint egy nyomorult féreg fetren-
gek a földön s várom a nagy csizmát, amely eltíporjon...

Knüpfert nevetett.

— Láttam egyszer egy ici-pici kis férget, amely minden
segítség nélkül felmászott egy nagy falra. Tégy te is így!

„Az utak sokfélék,
A cél mindig egy
És ha elértük,
Minden egy...“

— Ha egyszer majd én is túl leszek, ilyen rossz verset fo-
gok fabrikálni, mint te... — mondtam nevetve.

Három napig maradtam a majorban, ahol azt a megállá-
pítást tettem, hogy mint száraz-dajka is tehetség vagyok, mert
a kis gyerek állandóan a karomba csimpaszkodott s mindig
nálam akart maradni. A kutya is megbarátkozott velem. Új
barátaim a viláért sem akartak tőlem pénzt elfogadni. Né-
hány törött szivart adtam az embernek, amelyet pipájába tö-
mött.

— A signor mindig azt hajtogatta, hogy nagyon hasonlítok
a nővérehez. Ad egy testvéri csókot s ezzel el van intézve —
mondotta az asszony — és ha legközelebb a palazzoba megyünk,
megnézzük, hogy szolgál az egészsége!

— És ha egyszer-mászor vasárnap nincs jobb dolga,
mindig szívesen látjuk nálunk s ha akad otthon még ilyen tö-
rött szivar, az is elkel nálam! — mondotta a házigazda.

Mütermemben ismét dolgozni kezdtem. Kisebb vázlatot
csináltam. Egy faunfióka káposztafejet tesz egy nyul földbe
vált lyuka elé, hogy szagával kicsalja a nyulat, ő pedig egy
nagy furkósbottal a kezében vár, hogy a kijövő nyulat fejbe-

kólinthassa... Azonkívül egy fának támaszkodó berugott bachansnőt, egy máglyahalálra ítelt szent Ágneszt is csináltam. Az volt a tervem, hogy a vázlat egyikét nagyban is megcsinálom. Végre szent Ágnes mellett döntöttem. Am ismét hatalmába kerített a kételkedés. Olybá tünt fel a munkám, mintha egy idegen kéz csinálta volna. Paczka egy fiatal, jó modelt ajánlott hozzám. Ez azonban szörnyen buta s léleknélküli teremtés volt. Ha emiatt bosszus voltam, mint egy megriadt özike nézett rám, közben pedig a legszemtelenebb megjegyzéseket vágta fejemhez. Emiatt egyszer annyira indulatba jöttem, hogy elvertem. Egy szót se szólt, nyugodtan felöltözködött s köszönés nélkül távozott.

Nagyon ideges lettem, holott eddig azt se tudtam, hogy van idegem. Biztosra vettem, hogy a model felém se néz többet. Legnagyobb meglepetésemre azonban másnap beállított s nevetett.

— Ma bizonyára jobban aludt, maestro — mondotta.

Próbáltam megfelelő pózba beállítani, de sehogy sem felelt meg s mint egy holt bábu feküdt előttem. Abbahagytam a munkát s belültem a nagy gótikus székbe s mereven bámultam munkámra. Utálattal köptem ki. Tekintetem modellemre esett. Elaludt. És most szép volt, tagjai graciózan feküdtek, fejcskéje bájosan esett a párnára. Mintha Fra Angelico egy angyala feküdt volna előttem. Felébredt s ijedten vágta magát a régi pózba.

Ismét felkerestem a művészkorcsmákat s kezdtem inni.

Knüpfert gyakran eljött hozzám, de semmi megjegyzést sem tett munkámra. Ezt szóvá is tettem előtte.

— Te többet értesz a képekhez, mint én a szobrokhoz — mondotta. — De érzem, hogy erősen forrong benned s nem akarom az erjedést egy rosszul alkalmazott szóval megzavarni.

— Lári-fári! Vak tyúk is talál néha szemet, hát ki azzal a megjegyzéssel!

— Most nem, de legközelebb megmosom a fejed!

Együtt ültünk ismét a művészkorcsmában. A legtöbben azzal szórakoztak, hogy szidták a jelen nem lévők munkáit, amelyek természetesen egy fabatkát sem értek...

Én keveset beszéltem.

— Hát önnek mi ment a májára, fiatal barátom? — szólt hozzám Sommer.

— Rossz kedvében van, mint a kigyó, amelyiknek hámlík a bőre — mondotta Knüpfert.

— Ahá! — mondotta Sommer. — Már kezdi!... Na, erre iszunk egyet!... Nagyon jó chianti ez!... Tehát már vedlik! Hát erről beszélnem kell önnek, fiatal barátom... Különben is

adósom egy beígért látogatással... Nemrég a palazzo felé jártam s fel akartam menni önhöz, de azután meggondoltam a dolgot. Jöjjön csak előbb maga el hozzám! Mi művészek fejedelmek vagyunk s a fejedelmeknek be kell tartani az etikettet, a világ miatt is...

— Holnap eljövök önhöz — mondtam.

Sommernek a Capitolium közelében volt a műterme, amelyben több kisebb-nagyobb bronz állott. A szatirok és nimfák világa vonult el itt szemem előtt.

Az antik szellem ébredt fel műveiben, egyéni érzéseken és finom humor zamatján átszűrve. Egy faun például sarlóval vágja szakállát, hogy a nimfának jobban tessenek. A faun vállán kis ámor ül s nevéttében a hasát fogja. Egy szatirt a farkánál fogja meg egy kutya s a szatir botütésekkel védekezik támadója ellen. Egy szökőkut magas sziklájáról egy fiatal szatir jön lefelé s fején nagy bortömlőt visz. Fiatal suhancok ijvesszöt löttek a bortömlőbe, amelyből a lövések helyén folyt ki a bor. A szatir remegő lábakkal áll meg s torkaszakadtából ordít.

Eppen vevők voltak nála. Félrevonultam egy sarokba. Egy nyurga angol volt a vevő, aki szótlánul nézegette sorra a szobrokat. Vele volt a lánya is, egy csinos fiatal teremtés. Azonkívül egy furcsa sovány alak volt velük, meglehetősen kopottan lötözve. Angol és olasz nyelvkeveréssel hadart s agyondicsérte a szobrokat. Az angolok azonban ügyet sem vetettek rá. Hogy szavainak nagyobb nyomatékot adjon, most megfogta a lány ruháját s igyekezett őt rábeszélésével meggyőzni. A lány kérően nézett Sommerre, aki szó nélkül nyakoncsipte az idegenvezetőt s kivezette a műteremből.

— Bocsássanak meg, — mondtotta barátom — azt hittem, önökhöz tartozik, különben már rég kitettem volna a szűrét.

Most a szökőkut előtt álltak meg. A lány lorgnonján át nézte a kutat s odahívta az apját, aki valamit morgott, ami nevetés is lehetett.

— Mit ez kerülni? — kérdezte Sommertől, aki egy árat mondott neki.

— Well! — mondtotta az angol s átadott neki egy csekket. — Drága, de jó! Én télkertben faunt felállítani...

Sommer kezet csókolt a lánynak, amikor távoztak.

— Sok szép dolgot láttam önnél, maestro — mondtotta a lány. — A mi művészeinket elsorvasztja az unalom. Mind a magas koturnuson járnak. De mondanék önnek valamit. Az ön faunjai csaknem kivétel nélkül mind hasonlítanak önre.

— Köszönöm a bókot. Ez azonban érthető is, mert az arc-kifejezést saját magamon tanulmányozom tükröm segítségével...

Alig távoztak, nagy robajjal nyílt ki a műterem ajtaja s az idegenvezető lépett be nagy grandezzával.

— Vagyok egy gróf és maestro engem kezelni, mint kutyát. Inglesik előtt nem botrányt csinálni, mert tudom, mi illeni... Még ma elküldeni segédeimet, de előbb üzlet elintézni. Inglesi vette valamit?

— Igen, gróf ur! — mondotta nevetve Sommer.

— Én öt procent kapni!

— Eszembe sincs! Hisz maga nem is tartozott hozzájuk, csak rájuk akasztotta magát... Nagyon is jól láttam, hogy a műtermem előtt csatlakozott hozzájuk!...

A gróf ur fejét vakarta.

— Ez mindegy lenni. Én jelen voltam. Pagare! Pagare! Száz lira legkevesebb, signor!

— Legyen meg az öröme, — mondotta Sommer — elég jó üzletet csináltam!

A gróf tartotta a markát — és két ezüst ötlirást kapott.

— Ez nem van száz lira. Én nem lenni koldus! Azt nem elfogadni...

— Ahogy parancsolja, gróf ur! — és vissza akarta venni tőle a pénzt. A gróf ur azonban a magasba lendítette a pénzt, azután ügyesen elkapta, ráköpött s mellénye zsebébe csusztatta.

— Elfogadom, mert máma első pénz lenni. Egy jó cigaretta még adni nekem, signor! Nem haragudni signor — mondotta mély meghajlással, miközben Sommer cigarettatárcájának egész tartalmát kiüritette. — Mi csinálni még sok nagy üzlet együtt... Én mindig corson lenni. Ez a signor is itt lenni szobrász? Neki is hozni sok vevő...

— Sajnos, nincs eladni valóm!

— Tehát lenni egy dilettáns? Grazia tante signor... jönni ismét, a rividerci!...

— Nagyszerű fickó! — mondotta Sommer, amikor eltávozott. — Ez még a kavicsból is tud pénzt csinálni. Ma megcsináltam a kis üzletemet s nem számítottam arra, hogy az „inglesi“ nem fog alkudni... ezer lirával többet csaptam az árhoz. Talált pénz!... Örülök, hogy itt van, fiatal barátom s amint látom, egy kisé már körül is nézett. De most azután ki azzal a véleménnyel... s becsületesen megmondani mindent, különben ütök!...

— Nagyon el vagyok ragadtatva a munkáitól, amelyekben sok a fölényes és szellemes humor, amellet izig-vérig komoly művészi dolgok. A régiiek klasszikus humora csendül ki belőlük...

Sommer kétségbeesetten fogta be a fülét.

— Elég... elég, különben ütök! Mint egy öreg professzor,

ügy ad itt elő. Ez nem az a mód, ahogyan művészek egymás között beszélnek... Smarn! — mondja a művész a másiknak, ha nem tetszik... Bravó, vagy nagyszerű, — csak ennyit mond viszont, ha tetszik neki valami. A többit mondják el az újságíró és műkritikus urak... Ezek többet látnak a dolgainkban, mint jó magunk. Én meg is hagyom őket ebben a hitükben. Felesleges volna nekik magyarázni, hogy a művész mennyit gyötrődik, amíg valamit elkészít. Ezek azt hiszik, hogy az ember csak úgy kirázza a dolgait a kabátja ujjából. Nem mondom, néha így is létrejön valami... Ez a kivétel. A szabály az, hogy a művész vért izzad... Nagyon örülök, hogy megértette törekvésemet, mert más művész az ön korában még az akadémia koturnusában lépked s szánakozóan néz a magamfajta művész alkotásaira... Jó hosszú ideig magam is azt hittem, hogy csak a tragikusan komoly témák valók a szobrászatban. Nézze meg ezt a rengeteg smarnt, amit összefabrikáltam az életemben...

Nagy mappát tett elem. Tele volt művei fotografiáival... Kolosszális csoportok és szobrok, közöttük sok érdekes felfogás. Egy forrongó művészlélek megnyilatkozásai.

— Hát ez mind a kutyának való! — mondotta nevetve. — A muzeumok számára nem voltak elég jók, de különben is nincs annyi muzeum a világon, amennyiben ez a sok smarnt elfért volna... Privát vevő? — ugyan kinek kellene ilyen kolosszális alkotások! Amikor Rómába kerültem, mint a bolond lótotam-futottam s kitéptem azt a pár szál hajamat, ami még megvolt...

Néhány vázlatot hoztam magammal, olyasfajtaikat, mint amilyeneket most dolgozom. Megmutattam a kollégáknak. Nagyon tetszett nekik s azt gondoltam: no akkor bizonyára fabatkát sem érnek... Időtöltésből csináltam egyet-kettőt... Kis faunok voltak... Még jóformán el sem készültem az elsővel, amikor már megvették. Azután megvették a másodikat, harmadikat... Gondoltam magamban: mint tragédiát kezdtem el a művészetemet és mint bohózatíró fogom befejezni... Ám kezdtem komolyan venni a dolgot és mindig több és több művészetet vittem munkáimba... És meg is volt az eredmény... Nem az a fontos, hogy mit csinál az ember, hanem hogyan csinálja...

— Mintha ezt már hallottam volna egyszer — szoltam nevetve.

— És azután Eurypides, Sophokles és az ördög tudja a nevéket, megírták a tragédiákat s a jó athéniak sirva hallgatták végig... Azután jöttek a Satyr-játékok és az emberek a hasukat fogták nevetőkben... És vajjon ezek a játékok művészileg nem értek-e annyit, mint azok a komoly tragédiák!... Hogy visszatérjek magamra, hát tovább haladtam a megkezdett uton.

A skicceket néha egy évig sem néztem meg s ami jó volt, azt megcsináltam, a többit a szemétre dobtam... Néhanapján még rámjön a régi tragédia-mánia s ilyenkor megpróbálkozom vele...

Ösmertem egy híres kómikust. Németországban talán a leghíresebb volt. Olyan arca volt, hogy nem lehetett nevetés nélkül ránézni. Rettenetesen savanyu és boldogtalan ember volt, mert lenézte a kómikumot s szentül hitte, hogy istenáldotta nagy tragikus zseni lappang benne... Lear király volt a mániája... Addig könyörgött a direktorának, amíg megengedte, hogy eljátszhassa Lear királyt. A közönség már előre örült a „heccnek“... Lear király meg is jelent és a közönség nevetett... Nagy pátozzsal szavalta szerepét és... nevettek. És mennél drámaiabban szavalt, annál harsogóbb lett a kacaj... És amikor vége volt a darabnak, harsogó taps fogadta s az emberek gurultak a nevetéstől... És ő meredt tekintettel állt a rivalda szélén... és keservesen sirt... A kétségbeesés könnyei potyogtak szeméből... És azt hiszi, hogy kigyógyult a bajából? Halála napjáig szentül hitte, hogy egy félreismert zseni. Sokan vagyunk így, higyje el... Amit tudunk s könnyűszerrel meg tudunk csinálni, nem ér semmit és azután futunk, amit tudni szeretnénk és még se tudunk... Bennem is van valami a kómikus ismerősömből, azzal a különbséggel, hogy művészetemet egyenértékűnek tartom a másfajta művészettel, mert mindaz, ami belülről jön s amit meggyőződéssel csinálunk: művészet!... De most már eleget daráltam s csodálom, hogy nem fogta be a fülét... Sajnálom magát. Nem fájt?...

— Ha ön valóban az igaz arcát mutatta, akkor irigylem a meggyőződéséért és a lelkinyugalmaért...

— Lelkinyugalom? Ez fehér holló a művésznél... Saját magunkban kell biznunk. Ezen mulik minden... És ezt a sok lelkinyavalygás után félig-meddig meg is találtam... Ha jó a munkám, rendben van, ha nem — a szemétre dobom. És ha kifáradok, mert erősen dolgozom, akkor abbahagyom és kimegyek a zöldbe, vagy a tenger mellé s úgy élek ott, mint egy tinó. Még gondolkodni is elfelejtek... Ha visszajövök, a masina megint jól működik...

— Sokáig voltam itt s köszönöm a szives fogadtatást, kedves mester...

— Pfuj! Ez az udvariaskodás! Erről ugyan leszokjon, mert különben tehetségtelen embernek tartom!... Holnap eljövök magához és a lekonyuló fejét majd a fejére igazitom...

Másnap meg is jelent.

— Megkéstem, mert a gróf ur mindenféle embert hozott a nyakamra. Ezek már úgy alkudtak, mint a zsidók és egyik sem

vett semmit. Nem baj, nem lehet minden nap üzletet csinálni... Ahá, amint látom, már dolgozott is!... Formában és vonalvezetésben nem rossz, de megesik az ember szíve a szegény nyuszín, amelyet az a fickó agyon fog ütni, pedig a nyulgerinc kaprizsósszal nagyon jó eledel! Ha az ember borjusültet eszik, sohase gondoljon arra, hogy a szegény borjut levágták, különben elmenne az étvágya... Egy bachansnő? Félig smarn! Formában már mások is megoldották! Jó, de konvencionális... És ez a máglyán itt?

— Szent Ágnes! — mondtam halkán.

— Más is lehetne azért a pénzért! Ez azonban nem baj! Jól fekszik és a feje igazán kitűnő! Az, ami a Sebestyénjében is tetszett... A drapériát azonban egyszerűbben oldanám meg... Ha jól megcsinálná az egészet, nagyon komoly dolog lehet belőle.

— Nagyon örülök, hogy jó véleménnyel van munkáimról — mondtam remegő hangon. Megszédültem, úgy hogy a karoszékbe kellett kapaszkodnom.

— Én... én megakadtam... minden kedvemet elveszítettem... nem tudok dolgozni... végem van!... — és görcsös zokogás fojtogatta torkomat.

Komoly szemekkel bámult rám. Zsebredugott kézzel elkezdett futkosni, azután megállt előttem és se szó, se beszéd: pofonvágott. Azután megragadta az üstökömet s alaposan megrázta.

Fejembe szökött minden vérem s felpattantam. Visszaugrott, ledobta kabátját s azután felgyürte ingujját s előre nyújtott nyakkal, megfeszített lábakkal ugrásra készen állott.

— Rajta, fiatal bika! Adja vissza a pofont, ha tudja! — mondotta nevetve.

Olyan volt így, mint egy birkózó faun valamelyik antik reliefen, csak éppen a szarvai hiányoztak.

— Radikálisan és gyorsan gyógyít! — mondtam nevetve.

— Ezen nincs nevetni való! Rajta! — azután átnyalábolt s nehéz birkózás kezdődött. Erős ember volt nagyon s mind a ketten a földön hemperegtünk.

— Mára elég volt — mondotta s nyugodtan felvette kabátját. — Hülyeség ellen ez a legjobb orvosság. Az apám gyakran adagolta nekem ezt az orvosságot és mindig használt is... Most pedig visszaadja a pofont. A történetek után letegezzük egymást és a pofon lesz a testvéri csók!...

Felemelt kézzel mentem felé... megöleltem s mindkét arcán megcsókoltam...

— Így is rendben van — mondotta. — Most, hogy már tegezzük egymást, megmondhatom, hogy nagy birka vagy...

A nyafogást hagyd el, bizd az asszonyokra, a férfi legyen férfi!
Ezen mindenkinek át kell esni s csak a gyöngék maradnak alul!
Sem szellemileg, sem testileg nem vagy az. De azért nem tetszel nekem, nagyon sápadt vagy és lesoványodtál és köhögsz is...
Voltál már beteg?

— Soha életemben!

— Akkor nincs baj! Testi és lelki válság sok egyszerre. A test a masina, amelyet rendben kell tartani. Van egy német orvosbarátom, ahhoz el fogunk menni.

— Nincs semmi bajom!

— Lári-fári! Velem jössz!

Amikor bementünk az orvoshoz, örömmel jött Sommer elé.

— Örülök, hogy végre te is beteg vagy, te faun! — mondotta nevetve.

— Eszembe sincs! De hozok egy fiatal áldozati ökröt, azt megkinozhatod s akár fel is szeletelheted! Nézd meg, mi baja a legénynek!

— Bizonyára ön is művész. Annál jobb, legalább kapok valamit a galériám részére — mondotta az orvos nevetve.

Szobája tele volt képpel s a polcokon néhány finom bronzfigura állott.

— Beteg művészek galériája — mondotta nevetve. — Hány éves?

— Huszonöt.

— Jóval idősebbnek látszik az arcvonásai után...

Azután megvizsgált.

— Olyan teste van, mint egy kis Herkulesnek... és olyan feje... majdnem mondtam valamit... A tüdőben azonban egy kis katarus! Ilyen mellkassal! Hihetetlen! Köhög is?

— Néha!

— Nem komoly a baj. Sokat enni, sokat a levegőn lenni és ne sokat töprengjen!

— Azt hiszem, hogy itt van a kutya eltemetve! — mondotta Sommer. — Sokat eszi magát s innen van a baj!

— Adok egy orvosságot, abból bevehet, ha köhög. Ha ön nem volna Olaszországban, azt tanácsolnám, hogy jöjjön ide, de miután itt van, jó volna, ha tengerre menne. Talán Capri, vagy Nápoly... De addig még beszélünk a dologról.

Nagyon levert az orvos véleménye, de Sommer megnyugtatótt. A német művészegyesületben ebédeltünk. A Palazzo Serlupiban volt az egyesület helyisége. A falon sok jó kép függött s egy nagy könyvtár is volt a helyiségben. Nagyon keveset ettem, de Sommer alaposan bezabált.

— Telezabáltam magamat — mondotta ebéd után. — Miért ülsz úgy, mint egy rakás szerencsétlenség! Azzal, hogy elhagyod

magadat, nem sokra mérsz! Nézz meg engem! Olyan egészséges vagyok, mint a makk és úgy érzem magamat, mint egy kisisten! Pedig huszéves koromban tüdővérszem volt! Az orvosok, azok a tinók azt mondták, hogy egy évig sem viszem... Hát azért sem — mondtam magamban és minden energiámat összeszedtem! Pomerániába mentem egy rokonomhoz falura. Volt ott barátom, minden: erdő, jó levegő, birka, ökör, disznó, lud, csirke. Ezt mind meg fogom enni — gondoltam magamban, amikor megérkeztem. — És bizony sokat el is fogyasztottam belőlük! Egy év múlva olyan erős lettem, mint egy Herkules. Elbucsztam rokonaimtól, akiket „szegényre“ ettem s visszatértem a városba. Szemükbe nevettem az orvosoknak! Hát te mit nyavalyogsz a te kis tüdőkatarusod miatt. Az is valami?! Menj a tenger mellé a jó levegőre! Enni és inni és pihenni... De most már láss hozzá az evéshez, mert inni is akarok valamit — mondotta nevetve.

— Nem mehetek Sziciliába, mert nem készültem el a munkáimmal s Berlinbe is kell valamit küldenem... :

— Ezért a vacak kis pénzért már éppen eleget dolgoztál! Van egy kitűnő fotográfusom, az még a legrosszabb dologból is „szépet“ csinál. Az majd lefényképezi a dolgodat és elküldöd Berlinbe. Irsz hozzá egy szép levelet és meg lesznek veled elégedve, ha pedig nem tetszik nekik, — majd megmondom, hogy mit csináljanak!

Kezdünk inni s csakhamar jó kedvem kerekedett.

Este volt, amikor kijöttünk s Sommerbe kellett kapaszkodnom, aki fel se vette az ivást.

— Most pedig elmegyünk a kis korcsmánkba vacsorázni és azután jön a többi...

Később Knüpfér, Liska és Paczka is odajöttek és tovább ittunk. A bor megtette hatását. Knüpfér a fejét az asztalra hajtva, buslakodott s szemei könnyekkel teltek meg. Paczka apró szemei pislogtak s jóízűeket nevetett Sommer erős élcein. Liska leghamarabb „elkészült“. Vallásfilozófiai vitát kezdett az istenségről s nagyon dühös lett, ha valaki más véleményt kockáztatott meg és szidta a zsidókat.

Sommer rámordult:

— Hagyd békében az Istent! Komoly dolog az. Ide a disznó-ólba nem való. Tartsd a szádat, különben ütök!

Liska dühösen csapott az asztalra. Sommer még nagyobb ütött.

— Kuss! — kiáltott rá. — Aki szívében hordja Isten nevét, az nem veszi folyton a szájára! Elég legyen, ha mondom!... Egyébként ne veszekedjünk máma — mondotta nevetve. —

„Brudert“ iszunk valamennyien. Ezzel a legénnyel már elintézttem, igaz, nem egészen rendes módon. Koccintani, gyerekek!

A poharak összekocantak s mindenki fenéig üritette poharát. Azután sorra összecsókolóztunk, egyedül Liska nem akart velem.

— Nem szeretem a zsidókat — mondotta bamba arckifejezéssel.

Felugrottam s minden vér az arcomba szaladt.

— Én pedig utálok a bigott hülyéket! — és rá akartam rohanni, de a többiek lefogtak.

— A zsidó a barátom s senki meg ne merje bántani — ordított Sommer. — Rögtön összecsókolóztok, különben lesz haddel-hadd! Gallérjánál fogta meg Liskát, míg engem a többiek cipeltek hozzá. Dühösen néztünk egymásra.

— Mi lesz? — kérdezte Sommer nevetve és Liska arcát az enyémhez nyomta, azután elengedett bennünket.

— Pfuj! — mondottam és kiköttem.

— Pfuj! — mondotta Liska és szintén kikötött.

A többiek a hasukat fogták neveltükben s végül mi is neveltünk. Új vendégek jöttek, a spanyol Benliure és Pradiña, Cassin és mások. Tovább ittunk, Liska most a kis Benliure nagy képét kezdte szapulni, amely akkoriban nagy feltűnést keltett és később az egész világot bejárta. „Éjjeli vízió a Colosseumban“. De Liska sem a kompozícióját, sem a színét nem találta jónak. Teljesen „szétszedte“. Benliure azonban fel se vette, nevetett és tovább ivott.

Liska most ittas állapotának második stádiumába jutott. Emberszerető lett és mindenkit meg akart csókolni — még engemet is!...

— A zsidó is ember elvégre! — dadogta és össze-vissza csókolott.

Az ajtó felől férfikórus hangzott fel és de Maria jelent meg az ajtóban. Egész sereg fiatal olasz követte s felhangzott Tannhäuser zarándokkórusa. Azután ők is mellénk telepedtek s ittak.

— Wagner az élet! Az igazság és az új szépség! Minden művészet megújítója! — mondotta lelkesen de Maria s új Wagner-áriákba kezdett.

Kisérete nagyszerűen utánozta az egyes hangszereket s úgy tünt fel, mintha egy egész zenekar játszott volna...

Reggelig ittunk és ettünk. Liska és Paczka az asztalra dülve hortyogtak, de mi is alig álltunk a lábunkon. Kint az utcán felharsogott a kórus. És a gyönyörű római hajnal derengése szinte egybefolyt az új művészettel: Wagner szellemével.

*

Lefényképeztettem dolgaimat s valóban olyanok voltak, mintha „lettek volna valamik“... Rövid szavakban leírtam római benyomásomat és megírtam, hogy mennyire lenyűgözött ez a hatalmas művészet — és összezuzott... Nem is tudok emiatt dolgozni. De amit eddig csináltam, annak elküldöm a fényképét. Luther szavaival végeztem leveletem: „Itt állok és másképp nem tehetek, Isten engem úgy segélyjen, amen“...

Összetörtem Ágnes szobromat, mert idegeim a végsőkig voltak feszítve. Hiába próbálkoztam: nem tudtam munkámat befejezni... Elhatároztam, hogy leutazom a tenger mellé, de előbb meg kellett várnom a következő elsejét, mert akkor kaptam az utolsó részletet. Addig össze-vissza csavarogtam a városban. Ismét hatalmába kerített a régi apátiám... Egyszer a St. Pietro in Vincoliban találtam magam. Ott ült a sarokban Michel Angelo Mózese s rám nézett átható nézésével és a lelkembe tekintett.

Az Istenember! Az egyetlen, akinek megadatott Istent látnia...

Térdre ereszkedtem előtte és odanyomtam forró homlokomat a márványhoz és sirtam...

Estéimet a német Kunstvereinben töltöttem s ujságokat, könyveket olvastam... Egy este nagy sürgés-forgás támadt az egyesületben és nagyon sok nő volt jelen. Liszt Ferencet várták...

Meglehetősen későn érkezett s a nők mindjárt úgy körülfogták, hogy a vezetőség alig tudott közelébe férközni. Akkor már nagyon öreg volt s oroszlánsörényes nagy fejéből bánatosan villant ki tekintete. Az asztalnál alig felelt valamit a nők kérdezősködéseire, látszott, hogy nagyon unta az egészet. Amikor a gyümölcsöt felszolgálták, kivett egy almát.

— Amint hallom, nagyon szereti Maestro az almát — csicseregte az egyik dáma.

— Almát?! Na igen!... De főleg hatása miatt eszem — mondotta fáradt mosollyal.

Vacsora után megkérdezték, nem akar-e zongorázni. Nem szólt semmit, összehuzta szemöldökét s összeszorította ajkát. Olyan arcot vágott, mintha fájdalmat érzett volna... Akkoriban sulyos hólyagbaja volt.

Végre felkelt és a hölgyek karonfogva vezették a zeneterem felé. Az ajtó előtt tétován állt meg s várt. Észrevettem, hogy lábánál viz folydogál. Én és Sommer az asztalnál ülve maradtunk. Egy fiatal nő megállott s megvárta, amíg Liszt és kísérete elhalad, azután gyorsan kivette csipkezebkendőjét és — belemártotta a vitzócsába, s boldog arccal tette keblébe...

Egymásra néztünk.

— Az ördög vigye el, — mondotta Sommer — undok egy népség! A modern mänadok! Azok, akik egykor széttépték Orpheust, mert nem akart hárfán játszani...

Bementünk a zeneterembe, amely zsufova volt... Liszt a zongoránál ült. Hatalmas fejét keblére szegezte s fájdalmas arc kifejezés vonaglott rajta, de azután belevágott a zongorába.

Halotti csend uralkodott. Mindenki lélegzetfojtva várta ennek a nagy zseninek a szárnyalását. Akkor már halála előtt volt, de itt a zongora előtt megfiatalodott s nem érezte senki a közelgő halál suhanását...

Egybeforrta a hangszerrel. Ujjain csodálatos s mennyei hangok varázsolódtak elének. Töredéket játszott műveiből és mégis mennyire egységes volt! Azután felhangzott magyar variációja. Mint a hazaszeretet és a honvágy himnusza csendült fel. És mintha magyar parasztlányok énekeltek volna a cimbalom panaszos hangja mellett. És végül mint ima, mint zsolozsma harsogott, amely az égbe száll... Magyarországi Szent Erzsébet oratóriuma zugott a hangokból... Hirtelen abbahagyta s kezei fáradtan hanyatlottak alá. Feje mellére hanyatlott.

Örjögő taps zugott fel. A nők kezét és ruháját csókolták és sirtak és zokogtak...

Szeretettel simogatta meg a nők haját, akik közelében voltak s azután fájdalmas mosollyal kelt fel.

— Fáradt vagyok... fájdalmaim vannak... ágyba akarok — mondotta halkan. — Vigyetek haza!...

Pezsgőt nyujtottak neki, hogy magához térjen.

— Nem szabad!... ágyba... ágyba vigyetek!...

Kocsit hozattak s amikor megindult, a nők egy része örjögve szaladt a kocsi után.

A társaság még soká együtt maradt. A nők kis ruhadarabokat mutogattak nagy büszkén, amelyet „emlékül“ kabátjából vagdosztak ki. Mások hajszálakat mutattak, amelyet egy óvatlan pillanatban a fejéből szakítottak ki... Legbüszkébb volt az a nő, aki meghatottan szorongatta zsebkendőjét a keblében s titokzatos arccal mosolygott.

Reggelig táncoltak utána...

*

A Syxtini kápolnában ünnepi misére készültek. Mindent elkövettem, hogy bejuthassak, mert látni akartam a pápát s halani akartam palestrina híres miséjét és a gyermekkórúst... Követségünktől nagynehezen jegyet szereztem kettőnk részére. Rettenetesen furta az oldalukat a vallásom miatti aggodalmuk. Frakkban és cilinderben jelentünk meg Knüpferral s egészen

hátul, a fal mellett kaptunk állóhelyet. Korán jöttünk s még nagyon kevesen voltak ott. A balusztrádok mögött már ott állott a gyermekkórus fekete ruhában, mögöttük álltak az idősebb énekesek. Lassacskán megtelt a kápolna előkelő közönséggel. A hölgyek is feketében jelentek meg s sokan fekete fátyolt borítottak arcukra. Ünnepi hangulat uralkodott s mindenki suttogva beszélt. Velem szemben volt Michel Angelo Utolsó ítélete. Egy napsugár éppen az Isten alakjára esett s olybá tünt fel, mintha megelevenedett volna. Mintha hipnotizált volna ez a jelenség... És felvettem tekintetemet Ő rá, azután Michel Angelo mennyezetére. Az oldalfalakon is láttam szép képeket, amelyeket eddig alig vettem észre. Luca Signorelli festményei voltak... továbbá Ghirlandaio, Perugino, Pinturicchio és Botticellié. Messziről úgy hatottak, mint színes szőnyegek... Michel Angelo hatalmas testiségét nem éreztem bennük!... A presbiteriumban megjelentek a püspökök pompás papi öltözékükben s ministránsgyermek a arany tömjénfüstölőket hoztak be. Középen állott egy gyönyörű trónus, amely körül papok állottak s hosszú, ragyogó ékkövekkel kirakott keresztet tartottak kezükben... És felharsantak a kürtök... És egy világos alak jelent meg hosszú, ékkövektől csillogó köpennyel a vállán, amelynek végét két gyermek fogta. Fején a hatalmas tiarával, kissé meghajolva s arcán jóságos mosollyal jelent meg XIII. Leo pápa. A trón előtt megállott s körülnézett. Körülötte állottak a kardinálisok és a többi egyházfejedelmek, biborszinű papi ruháikban. És a pápa halavány arcából két csodálatos szem villogott elő... Mindenki felemelkedett s feléje fordította tekintetét. És amikor áldástosztóan emelte fel kezét, mindenki térdre ereszkedett s keresztet vetett.

Én is térdre ereszkedtem s fejem szédült, mert a láztól egész éjjel nem aludtam. És tekintetem önkéntelenül ismét Ő felé irányítottam, aki fenn a napragyogásban még mindig megelevenedni látszott s kezét felemelte... és akit még mindig nem értettem!...

Tisztán és üdén csendült fel a Palestrina-mise első akkordja. Szép gyermekhangok énekeltek... hegedük folytatták a fohászt:

„Kyrieleisum, könyörülj rajtunk!...”

Hatalmas kórus zendült fel, amely végül egészen elhalkult. Azután ismét felzugott:

„Gloria in excelsis Deo. Istennek dicsőség a magasban...”

És harsogott az ének a hatalmas helyiségben és szívembe markolt és fokozódott bensőmben a vágy, hogy megismerjem Őt, akit eddig csak sejtettem!

És azután a Credo:

„Credo in unum Deum...“

A tömjénfüst magasra szállt és odafent felhővé alakult. És mintha Michel Angelo alakjai is énekelnének és a mennyekben Istenhez imádkoznának. És mintha a falak eltűntek volna s a tér a végtelenségbe olvadt volna... És zugott az ének. Zene, ének és a képek mind egybe látszottak olvadni. És az ítélő Isten ott fenn a képen mindig nagyobb és hatalmasabb lett s betöltötte az egész mindenséget!... És nem a zsidók istene volt egyedül és nemcsak Jézus Krisztus! Ő volt az, a Mindenség Istene! Az önmagában való Isten! És rám nézett és hatalmas nézéssel a lelkembe látott.

Végtelen, vérfagyasztó gyönyör fogott meg. Láttam, megláttam az Istent!...

Es megremegtem egész testemben. Ugy éreztem, meg kell halnom... Feléje tártam karjaimat s hangos kiáltással összeestem...

A Sala Regiában ébredtem fel és rémedezve néztem körül. Elöttem egy fehér csuklyás pap állott s komolyan nézett rám. Megösmertem a helyet, ahol voltam, szép stuccómennyezete és rossz freskóiról.

Ez se nem pokol, sem menyország! Tehát még mindig élek!

— Jobban érzi már magát, barátom? — kérdezte a pap jóságos mosollyal.

Felkeltem. A kápolna zárt ajtaján át még mindig hallatszott az ének. Meghalni... meghalni... Aki meglátta az Istent, annak meg kell halni! És én láttam Őt! — szólt bensőmben egy hang.

— Köszönöm a jóságát! — mondtam egész testemben remegve. — Már jobban vagyok s hazamegyek.

— Kocsin hazamehet, lekisérem — mondotta szeliden a pap.

Támolyogva, beléje kapaszkodva mentem le a Scala Regian. Egy pápai kocsi állt lenn, amelybe beleültem.

— Hova, signore? — kérdezte a kocsis.

... Meghalni... meghalni...

— Az Angyalhidra — mondtam.

Csodálkozva nézett rám.

— Azon csak nem lakik?!

Arrafelé lakom — mondtam.

A kocsis keresztet vetett, azután megindult kocsijával. Az Angyalhidnál kiszálltam. A kőkorláthoz támaszkodva letekin tettem a Tiberis piszkos, szürke vizére. Meghalni, meghalni! — sugta belül a hang tovább. — A víz vonzott magához... Meszsziről egy tömeget láttam a vizen uszni. Amikor közelebb ért, akkor vettem észre, hogy egy női holttest... Fehér, puffadt ar-

cáról holt szemek meredtek, hosszú fekete haja kigyózdott a hullámokban s szíve táján tört láttam a halaktól kirágott mellébe szurva. Undor fogott el s mint eszeveszett futottam el a hidról. Be akaram menni az Angyalvárba, de az őr visszatartott s az engedélyt kérte tőlem. Megmutattam a misére szóló engedélyemet s beengedett — nyilván nem tudott olvasni... Benn felkapaszkodtam a meredek lépcsőkön s megálltam azon a helyen, ahonnan valaha régen Benevenuto Cellini kötélén leereszkedett. Lenéztem a mélységbe s borzadva huzódtam vissza. Senki sem tartózkodott körülöttem... Egy gyors mozdulat... azután mindennek vége!... Lázás remegés fogott el s elkábultan ültem a fal peremén. És ime a zöld szemek ismét megjelentek s gunyosan vigyorogtak rám. Éppen előttem voltak a levegőben... Összeszorított ököllel ütöttem feléjük. Ám a levegő kemény volt előttem, mint a kristály és átlátszó falat képezett a mélység fölött... A kezem véres lett!... A zöld szemek eltűntek s átlátszó alakok suhantak el mellettem... S ott volt a nővérem is és barna szemeivel feddően nézett rám... Kinyújtottam utána karomat, de ő eltűnt... A hajamat téptem, mert sem meghalni, sem élni nem tudtam... .

— Jó alvóhelyet keresett magának, signóre! — hallottam egy férfihangot és egy erős férfikéz fogott meg. — Hisz valóságos Isten csodája, hogy le nem potyogott!

Két karabinieri állt előttem feltüzött szuronnal.

Valamit motyogtam, amit magam sem értettem s buta arcot vághattam.

— Biztosan be van rugva, mert csak azokat óvja az Uristen!

— Mindenesetre kitesszük a kapu elé — mondotta nevetve az egyik.

Lemásztam a falról s alig bírtam a lábamon állani.

— Majd segítünk, ha a saját lábán nem bír megállani — nevetett a másik.

Megfogtak s kivittek a kapu elé.

Fejembe tettem összegyűrt cilinderemet s támolyogva, mint egy részeg, indultam tovább, magam sem tudtam, hová?

Nemsokára a Piazza del Popolon túl, keskeny mellékutcán egy kis korcsmába tértem be. Estig maradtam ott s ittam és ittam, amíg mámoros nem lettem...

— Ez azután ivás — mondotta a korcsmáros, amikor a harmadik palack bort tette elé.

És ittam tovább, hogy a borban keressek megnyugvást... És most eszembe jutott a részeges Schmidt tanár és a többiek s kezdtem őket megérteni... Örök Katzenjammerüket akarták ezek is a borba fojtani. Ám a lázt is azzal gyógyítják ki otthon

a parasztok — hát próbáljuk meg ezt is!... De mi köze mindennek az istenséghez... és a halálhoz!...

El voltam kábulva és régi, gyerekkori emlékek ébredtek bennem. Héber imákat mormoltam magamban... Akkor sem értettem, mikor kicsi voltam és most sem, de csaknem szóról-szóra eszembe jutottak a szavak... Ő azonban megért így is, mert hisz belelát a szivekbe...

Körülöttem vacsoráztató emberek ültek s nevettek a részegen, aki magában imádkozik... Fizettem s kimentem. A Giardino di Lago egy padjára leültem. A hold rásütött a kis tó csillogó felszínére. Tovább gondolkodtam: Tehát láttam az Istent és nem haltam bele! Talán egyik kiválasztottja volnék?! Én a kis féreg!... Rekedt nevetést hallottam. Körülnéztem, de nem láttam senkit. Talán magam nevettem... Sokáig ültem még itt s a szám keserű volt a sok italtól. Benső láz gyötört és egész testemben reszkettem... És imádkoztam hittel és áhitattal, sok, sok keserű év után először benső meggyőződésből!...

... És körülöttem minden dalolni kezdett: a fák, a virágok és a tó. És dicsérték az Urat... És Ő bennem volt ismét s nagy nyugalmat éreztem és elaludtam... Már virradt, amikor felébredtem s fejem tiszta volt. Fölöttem egy veréb csiripelt, aztán egy rigó füttye hangzott fel. Veresbegyek, cinkék daloltak és végre hangos volt éneküktől a park...

Egy kis veréb szállt elém s rámnézett apró szemével. Majd sorra jöttek a többiek: rigók, veresbegyek, cinkék és Isten tudja, miféle madarak. Körülöttem ugrándoztak és mintha kérnének valamit. Meg se moccantam, nehogy elriasszam őket. A zöld bokrok mögül fehérlett valami és egy szerzetes jött felém. Csuklyája fehér volt, a haja is fehér volt s sápadt arcából két fekete szem parázslott. Kis kosarat hozott karján. Megösmertem: a vatikáni pap volt. A madarak egyszerre felkerekedtek s körülröpködtek. Vállára szálltak, borotvált fejét, fülét s haját csipkedték... Beszélt hozzájuk, valószínűen a nyelvükön, mert elhallgattak. Kenyérmorzsát vett ki a kosárból s egyik-másik kedvencének a csőrébe dugta.

— Asszisi Szent Ferenc! — gondoltam magamban.

Azután kiszórta a kosár tartalmát s mosolyogva nézte, amint a madarak rácsaptak az ennyivalóra. Azután leült melém s megbiccentette fejét. A madarak egy-kettőre mindent felháltak s most várakozva néztek a papra. A kosárban lévő maradékot tenyerére hintette s a madarak most onnan csipegették fel az utolsó morzsákat... Bizonyára tudták, hogy most véget ért lakomájuk, mert felrepültek a fákra s most újra felharsant énekük... A pap összekulcsolta kezét s lehunytt szemmel imádkozott. Aztán mosolyogva nézett rám.

— Hallja! Ezt az éneket, ezt a dalt? Reggeli imám kíséretét?... A Palestrina-művész nem zengett szebben! Az Ő dicsőségét éneklük és mindegyik a maga módja szerint... ahogy csőröcskéiktől kitelik... És az egész mégis oly szép és harmóniával telt. — Vette kosarát, megbiccentette fejét és távozott.

És hatalmas fényesség gyulladt ki bennem:

„Az Ő dicsőségét éneklük és mindegyik a maga módja szerint... és amennyire a csőröcskéiktől kitelik...”

Nekem is énekelnem, teremtenem kell a magam módja szerint... Amennyire tőlem kitelik!...

Tegnap megtaláltam az Istent, ma megtaláltam önönmagamat... Világosság és napfény ragyogott ismét lelkemben és új életre határoztam magamat... És láttam az utat, amelyen haladnom kell...

Atadtam Paczkának a műtermet, mert az volt a tervem, hogy Nápolyból egyenesen hazautazom... Honvágyam is volt s otthon akartam magamat összeszedni... Bucsuvacsorát rendeztünk, amelyen mind megjelentek. Paczka és Liska ismét előhozakodtak régi témájukkal: mindenáron meg akartak nyerni a katolikus hit eszméjének.

— Ön tehát mégis mint zsidó akarja az örökvárost elhagyni? — kérdezte Paczka.

— Igen — mondtam határozottan.

— Ön nem is zsidó tulajdonképpen, hanem pogány! — mondotta Liska gunyosan.

— Pogány!... Az nem vagyok! Különbem ezek sem voltak istentelenek. Ők is keresték az Istent, csak nem találták meg. Socrates és Plato azonban már megközelítették...

— Nem tudom, hogy ezek kik voltak, de pogányok lehetek és nem voltak igaz emberek. Igaz ember csak keresztény ember lehet — mondotta páter Benedetto és nagyot huzott a borospalackból.

— Isten nem tesz különbséget ember és ember között, nemkülönben Jézus Krisztus sem... És minden vallás — ez alatt csak a formális vallást értem, mert a benső vallás független minden formalizmustól — annyit ér, amennyi etikát és emberi morált rejt magában. A formalizmus a hit halála. A középkorban a keresztények ezrei végezték ki egymást nüanszok miatt!

— Ezek fanatikusok, de nem igazi keresztények voltak! — kiáltott fel Paczka.

— De annak hitték magukat! És gyűlöltek mindenkit, aki más véleményen volt, mint ők. Én nem sok különbséget látok a zsidók és a keresztények istene között. Ugyanazt hirdetik

mind a ketten és egyformán megkövetelik embertársaink szeretetét.

— Ön egy makacs szórszálhasogató! — mondotta a páter.

— Én megtaláltam Istenemet, a szívemben él, meg a lelkemben, amelyet Ő adott nekem! És hagyjatok békében...

Paczka és Liska egymásra néztek.

— Ezen már nem lehet segíteni!... — mondotta Liska dühösen.

Harmadik osztályon utaztam Nápolyba. Velem együtt sok paraszt is szállt be a kocsiba. A férfiak hevesen vitatkoztak, az asszonyoknak meg nem állt a szája és a gyerekek meg lármáztak. Az egyik kis olasz mindjárt a térdemre mászott, aztán az ölembe vettem. Csak erre várhatott, mert belecsimpaszkodott a szakállamba. Én mindenféle grimaszt vágtam, ami nagyon tetszhetett neki, mert hangosan nevetett, mire a többi lurkó is egy-kettőre a térdeмен nyargalt...

Az egyik állomáson zenészek szálltak be, két férfi és egy csinos nő. Az egyik gitáron, a másik hegedűn játszott s a lány énekelt. A társaság táncra perdült s nekem is velük kellett ugálnom. És nagyon boldognak éreztem magamat. Utközben folyton változtak utitársaim és a zenészek helyett is mások jöttek be. Így érkezünk meg Nápolyba....

Szép este volt és a hold tisztán ragyogott. Leültem a tenger mellé és tele tüdővel szivtam a friss tengeri levegőt... Szállásomon jóízűen aludtam másnap reggelig.

Megtekintettem a várost és sok érdekes néznivalót találtam. Történelmi szempontból érdekelt Mária magyar királynő sirja is. A siremlékek nagy része a legérdekesebb műremeke Nápolynak. Szépen mutatják be az olasz plasztika és architektúra fejlődését a gótikától máig. Különös örömöm tellett a pompeji bronzokban. Ezek nagy részét nem ismertem, mert újabb leletek voltak. Sok eredeti görög és római munka volt közöttük s valamennyiről szinte lesugárzott a művészi báj, mert egy olyan nép teremtette, amelynek életszüksége volt a művészet... Sokat kóboroltam a közeli erdőkben is s napról-napra jobban éreztem magamat. Egy napon felmentem Pompejibe. A kis vonaton két, magyarul beszélő ur ült. A kisebbik rámézett s azt mondotta, hogy a külsőm után ítélve művészek tart.

— Ezt ugyan eltalálta! — mondtam nevetve és bemutatkoztam.

A nagyobbik, Malomsoki, asztalosmester volt, a kisebbik Julian Weiss, a fiatal író. Nagyon megörültünk egymásnak s együtt is maradtunk. Nagyon érdekesnek találtam a kiásott várost, azt a benyomást tette rám, mint egy nagyon szép kagyló,

amelynek lakója már rég elmúlt! Majd olyan érzésem támadt, mintha minden úgy volna, mint akkor, csupán a lakói mentek el valamennyien a szomszédba — látogatóba!... A muzeumban nem sok látni való volt, mert a tárgyakat Nápolyba vitték. Ám a haldokló pompeiek gipszöntvényei nagy hatással voltak rám. A réműlet és a halálfélelem szobrai ezek! Amint a fejüket el akarják rejteni a veszedelem elől s amint például az egyik a földön fekszik eltorzult arccal, — mindez megrendített.

Amikor hazafelé indultunk, néhány munkást láttunk, amint egy mély gödröt ástak. Megálltunk és ime egy zöld pénzdarab került elő... Az egyik munkás nyomban zsebredugta.

— Mutassa a pénzdarabot! — mondotta Malomsoki.

A munkás nagynehezen megmutatta. Korai, köztársaság-beli időből való volt. Az egyik oldalán a farkas volt Romulussal és Remussal.

— Eladja a pénzt? — kérdezte.

— Huszonöt liráért.

— Tizenötöt adok érte!

Oda is adta! Egy másik munkás nagy ezüstpénzt vett elő. Ez görög időből való volt. Ezt is megvette Malomsoki. Amikor távolabbról visszapillantottam, a munkások nevetve néztek utánunk. Jó üzletet csináltak!... Mind a két pénz hamis volt... Egy kis oszteriába tértünk be, ahol Malomsoki szerint valódi Lacrima Christit kapunk. Olajban sült halat és egy üveg pókhálós bort tettek elénk. A hal kitünő volt, de a bort nem lehetett meginni. Amikor még egy üveggel akart hozatni, Weiss dühbe gurult.

— Nem követtem el semmi bűnt, miért akar ezzel a borral megölni! — mondotta.

Barátaim tovább utaztak Capriba, én meg nemsokára viszszaértem Rómába.

Rómában már több levél várt rám. Az egyiket a magyar kultuszminisztérium írta, arról értesítenek, hogy amennyiben a Palazzóban volna üres műterem, foglaljam el. A levélhez egy utóirat volt csatolva Szalay Imrétől:

„Amint értesültem, már rég be is költözködött műtermébe, anélkül, hogy a hivatalos jóváhagyást megvárta volna, most azt formálisan és hivatalosan is jóváhagyjuk. Elvégre rendnek muszáj lenni! De megjegyzem magamnak az eljárását! Ajánlom önnek is, hogy jegyezze meg magának! Maga... maga zseni“!

Nevetve téptem össze a papirrongyot. Ezzel is éppen jókor jönnek! — gondoltam magamban.

A berlini kuratóriumtól is kaptam egy hivatalos értesítést. „A beküldött fényképek mindenben megfeleltek a kurató-

rium várakozásának“ — irták. — Megjegyezték, hogy őszinte vallomásumat nagy megértéssel fogadták. Amennyiben tovább akarnám folytatni tanulmányaimat, akár egy teljes évig is maradhatok még Rómában, a római díj újra rendelkezésemre áll.

Nagyon megörültem a levélnek, mert másra voltam elkészülve, de Rómában már nem szándékoztam tovább maradni!... Haza, mindenáron!... Ez a vágy élt bennem.

Elhatározásomat megírtam Berlinben s megköszöntem szíveségüket...

Elbucsuztam barátaimtól. Knüpfert a vonathoz kísért s amikor bánatos szemével rám nézett, éreztem, hogy soha sem fogom őt viszontlátni...

Személyvonattal jöttem haza s végre megérkeztem a Déli vasut pályaudvarára... Zsebemben már egyetlen krajcár sem volt s kénytelen voltam gyalogszerrel hazaindulni. Amikor az alaguton átjöttem, a Lánchídnál megálltam és meghatottan néztem a gyönyörű képet, mely elém tárult.

— Oh Budapest, mily szép is vagy!...

A nap lemenőben volt és a széles Duna ragyogóan hömpölygött tova, fölötte a világ legszebb hidjával. És amott a hatalmas tömegű Gellérthegy, a szépen tagolt királyi vár, a karsu Mátyástemplom-torony. A tuloldalon Fessler Vigadója, a Szent István-templom szép kupolája, a még állványokkal körülvett parlament épületének hatalmas masszája... És a lenyugvó nap mindent bearanyozott és minden ragyogott a napfényben... És a lelkem is megtelt ragyogással s végtelen szeretetet éreztem Budapest iránt! Széttártam karjaimat, könny szökött szemembe s szerettem volna az egész várost magamhoz ölelni...

— Teremteni, alkotni fogok s lerakom munkáim tégláit a város jövőjéhez... s hatalmas tettvágyat éreztem magamban...

Felvettem kis ládámat s szapora lépésekkel indultam hazafelé...

*

BUDAPESTEN.

Udvary már nem lakott nálunk, az utóbbi időben már anynyit sem keresett, hogy a szobát fizethette volna. Anyám marasztalta, de konokul kitartott elhatározása mellett s elköltözött tőlünk.

— Kár minden szóért! Önöknek kell a pénz és punktum! — mondotta s könnyes szemmel hagyta ott szobáját, ahova most én költöztem be s Tóni lett a lakótársam. Tóni, mint segéd, már szépen keresett. A Rencz-cirkusz nem jött ebben az évben Pestre s Lönhoff is elmaradt.

Mindenáron műtermet akartam szerezni magamnak s ezért Roth urhoz, a várkapitányhoz fordultam. Ez azonban mindenféle kifogással hozakodott elő, de amikor megérttettem vele, hogy mint Öfelsége ösztöndijasa és mint római díjas mégis csak igényt tarthatok egy műteremre, egyszerre nyájas lett s nem sok időbe tellett: megkaptam a műtermet. Kis helyiség volt, elég jó világítással. Elhelyeztem benne munkáimat, amelyek közül többet már kiállítottam a Mücsarnokban. Bródy Sándor felcsapott műkritikusnak és amikor a Sebestyénemet kiállítottam, „felfedezett“. A többi kritikusok is nagy elismeréssel irtak rólam s nevem már némileg ismeretes volt idehaza...

Most már volt műtermem, „nevem“, de egyetlen garasom sem volt. Salamon sógoromat „vágtam“ meg száz forintra. Azután felkerestem Kiss építész, aki közben asszisztens lett a műegyetemen s éppen a veszprémi megyeháza építésén dolgozott. Nagyon szívesen fogadott.

— Sokszor gondoltam önre, — mondotta — dekoratív munka volna az ön részére: egy tymphanon, két alak és egyéb. De olcsón dolgozzon, különben ezeket a munkákat törölni fogja az építési bizottság.

Valóban nagyon kevés összegért vállaltam és így megkaptam a megbizást. A vázlatokat Kiss szó nélkül elfogadta.

— Örülök, hogy komolyan veszi megbizását — mondotta. — Nem akad egyhamar monumentális munka és különben is az ilyen dekoratív feladatnál sokat tapasztal és tanulhat az, aki monumentális dolgokkal foglalkozik!

A hatalmas tymphanon részére azonban nagyon is kicsi volt a műtermem. Az abban elhelyezett munkáim utban voltak s gyakran foglalkoztam azzal a tervvel, hogy összetöröm őket. Hadd merüljenek el a multba, amit ugyis el akartam felejteni, hogy új életbe kezdjek!...

S egy napon rámjött a pusztítás dühe, kezembe kaptam egy nagy kalapácsot s pár perc alatt romhalmaz lett a sok munkából!...

— Tabula rasat csináltam — állapítottam meg magamban meglegedetten. — Semmi se emlékeztessen a multa!...

Levelet kaptam Dürnbauertől, amelyben arra kért, nem adhatnék-e neki munkát. Azt hallja, — írja levelében — hogy sok megbizásom van s nagyon szívesen és nagyon olcsón dolgozna nálam. Épp kapóra jött levele, mert a megbizásom záros határidőhöz volt kötve s attól tartottam, hogy egymagamban nem tudok elkészülni vele... Pár nap mulva már vígan dolgoztunk együtt. Vázlataim után Dürnbauer nagyon ügyesen és gyorsan dolgozott.

— Az ilyen dekoratív munka valósággal üdülés, nem kell

az embernek a fejét törnie s szinte magától megy — mondotta nevetve.

Csakhamar a gipszöntéssel is elkészültünk. A kőfaragómunkákat Veszprémben kellett megcsinálni s nekem többször kellett odautaznom.

Mütermem most teljesen üresen állott. Nem volt ott semmi, csak egypár állvány és — az üres falak. Ezeket néztem napokon át.

— Ez nekem való, — mondtam magamban — mi mindent nem képzelhet az ember az ilyen szép üres falakra!... Egy új világot! És kerestem az utat, amely új világom felé vezet... Üldögéltem órákhozott az üres falak előtt és kóvályogtak szemeim előtt a képek, de nem vettek fel határozott alakot és szétfoszlottak, mielőtt még megszülettek volna. És láttam több utat magam előtt és nem tudtam, melyik az igazi... és lépéseim félénkek voltak és ingadozók, mint kisgyermek első lépései és ott találtam magam megint a földön fekve. És a föld — a magyar föld megszólalt és vonzott és hívott magához! És a falakon végigvonultak a régi múlt képei és alakjai. És láttam örök küzdelmet, örök gyilkolást, örökös védelmi harcot! De a vérrel áztatott talajból — még a harcok közötti rövid szünetek alatt is — kivirágzott a tudomány, a költészet és a művészet pompás virága. Minden vihar után újra és újra! És a magyar kultúra minden örökös harc és vihar dacára is lépést tudott tartani a Nyugat kulturális és művészeti törekvéseivel, mert Magyarország a tehetségek és a zsenik hazája!

A szobrászatnak már korai évszázadban a két Kolozsváry-testvérben voltak híres képviselői. A nagyváradi Szent László-szobor körül legendákat szőtt a népmonda és költészet és Szent György lovasszobra még ma is ott áll a prágai Hradsin kutján. Mint aranyműveseknek is külön egyéni stílusuk volt, amely az erdélyi mesterek műveiben még századokon át fennmaradt.

A festészetben Pannonius Mihály kezdte, később jöttek Kupeczky és Mányoky pompás arcképeik sorozatával... A tizenkilencedik század elején Ferenczi István Canova és Thorvaldsen szellemét hozta Magyarországra. Számos nagyon szép portrét csinált. Am nemzeti törekvései nem találtak megértésre, elismerésre s elkeseredetten és csalódottan fejezte be magányos életét. Mellette dolgozott az idősebb Dunaiszky Lőrinc. Sokat és szépet alkotott, de ő is mint közönséges kőfaragómester fejezte be életét! Az ifjabb Dunaiszky nagyon jelentős művész volt. Szép kutakat és siremlékeket alkotott. Különösen sikerült műve a Halászlány című kutszobra, amely jelenleg a Népligetben van. Mellette dolgozott a csaknem egészen elfelejtett pozsonyi szobrász, Huber József. Marschalko Tamás szintén jó

mester volt. A debreceni színház és a Tudományos Akadémia lépcsőházának szobrait, továbbá a Lánchid oroszlánjait is ő készítette. Azután még egy elfelejtett művész: Schaffer Károly. Inaskoromban gyakran megfordultam nála. A régi pesti házak számos dekoratív munkáját készítette. A Nemzeti Múzeum mögött levő Károlyi-palota, valamint a váciutcai szerb egyház épületének figurái és ornamensei is tőle valók. Szandház is dekoratív szobrász volt. Két kolosszális ülő női figurája a főkapitányság épületén igazolta tehetségét. Ezeket lehordták az épületről, hogy miért, azt senki se tudja!... Eltűntek ezek is, mint az akkori Pestnek annyi sok érdekes emléke... A fiatalon elhunyt Kugler Ferenc is nagyon kiváló mester volt, amit a muzeumban levő márvány relief és az üllőiuti patika szép angyala is bizonyít. A szintén kiváló Guttmann Párisba került, ahol nagy elismerésben részesült.

Az architektúra főleg idegen származású építészek hatása alatt állott. A Mátyás király korabeli nagyszerű alkotások, sajnos, rég megsemmisültek. Később a renaissance és a barokk jött helyébe. Fischer von Erlach építette a Károly-kaszárnya épületét. Később a bécsi Pollak munkái tűntek föl. Ő építette a klasszikus stílusú muzeumot és Hild kezdte építeni a Szent István-bazilikát. Weber meghalt, amikor hazajöttem s Fessl, aki a Redoute épületébe egy új magyaros stílust vitt bele, duzzogva vonult vissza. Törekvése nem talált követőre egészen Lechner Ödönig. Weber nagy művész volt, Yblnek az előharcosa. Sok szép magánházat épített, amelyek között a legkiemelkedőbb a Főherceg Sándor-utcai Adám-ház. Láng építette az új Mücsarnokot, azután eltűnt. Most Ybl élte virágkorát. Az Opera már készen állott s most a budai várra került a sor. Steindl Imre építette az új, gótikus parlamenti palotát. Ezek mellett Lechner, Kauser, Schmahl, Pártos, Gerster, Hausmann, Petschacher, Schickedanz, Freund, Ziegler, Korb, Girgel, Petz és Aigner voltak a jelentékenyebbek. A gótikának és a román stílusnak póétája Schulek volt, aki a Mátyás-templomot restaurálta és a Halászbástyát tervezte. Kiss István, Quittner, Wellisch, Alpár Ignác és Bauer Emil a fiatal gárdához tartoztak. A legöregebb festőgárdából még élt Barabás Miklós. Kortársai csaknem mind elhaltak már. A régi gárdából életben volt még Adler, Gross, Ujházy, Brodsky, Molnár, Ligeti, Mészöly és fénykorukban voltak: Lotz és Than. Lotz épp akkor fejezte be az Operaház nagy menyezetképét. Azonkívül festettek még Telepy, a Mücsarnok műtárosa és Kelety, a mintarajziskola igazgatója, továbbá Madarász, aki Párisban aratta volt nagy sikereit. Kelety, aki a Pester Lloydban írta a kritikát, nagyon nekirontott Madarásznak, ugyannyira, hogy az fel is hagyott a festéssel és átvette

apja vaskereskedését. Ugyanilyen okból vonult később félre Szinyei-Merse Pál is.

Es végül Székely, a „magyar Leonardo“! — ahogy elnevezték őt. Ő volt a legkiválóbb magyar történelmi festő!... Tanár volt a művészkepző iskolán s egész generációk kerültek ki keze alól. Vastagh György mint arcképfestő volt ismeretes és fia, Géza, „A csirkefestő“, ahogy nevezték, külföldön is komoly sikereket aratott. Pállik mellett ő volt a legjobb magyar állatfestő. Jankó János a „Borsszemjankó“-nak volt elismert rajzolója. Már Benczur Gyula is itthon volt, mint az első magyar mesteriskola igazgatója és körülötte egész sereg művész csoportosult. Munkácsy művészete magaslatán állott, de nekünk idegen lett, mint ahogy Zichy Mihály is az lett, ugy, mint az annak idején Londonba vetődött kiváló Brocky és a Münchenbe szakadt Wagner, Liezen-Mayer, továbbá Bruck Lajos és Böhm Pál. Pállik Béla Tatán dolgozott az Esterházyéknak. Hazajött Párisból Deák-Ébner és Aggházy is. Münchenből pedig Baditz Ottó, Pataky, Kéméndy, Vágó Pál, Roskovics Ignác és Margittay Tihamér tértek vissza. Az utóbbi kettő korának legnépszerűbb művésze volt. Őket e tekintetben csak Bihari Sándor multa felül később. Spányi Béla jeles tájfestő volt. Kacziány Ödön is ismert név volt. Hollósi a nagybányai iskolának volt a megalapítója, ahol Réti, Thorma, Iványi-Grünvald, Ferenczy és Csók kerültek ki a szárnya alól. A két Munkácsy-tanítvány, Karlovsky és Rippl-Rónai is már itthon voltak. Rónai akkoriban sok fejtörést okozott a kritikuskoknak!

Feszty, Mednyánszky, Herczl Kornél, Katona, Eisenach, Tahy, Koszkol, Révész, Nádler, Edvi Illés, Glatte, Balló, Basch Gyula, Halmi, Márk, Hány és az idősebb Karvaly már elismert művészek voltak. Később jöttek Kriesch Aladár és Nagy Sándor, akik a gödöllői iskola vezetői lettek. A Benczur-iskolában festettek: Knopp, Greguss Imre, Dudits, Magyar-Mannheimer, Fényes, Tornai, Tolnay, Szárits, Kernstok, Ipoly, Szenes Fülöp, Rottmann Mozart, Ujvári Ignác, Pentelei Molnár, Mányai, Pörge, Olgyai, Papp, Spányik, Koroknyai, Udvary, Pállya, Koszta, Komlósy, Kardos, Kunwald Cezár, Gárdos Aladár, Kemény Nándor és még mások. Benczurnak Stekka Gyula volt az assisztense. Lotznak is állítottak fel egy mesteriskolát s tanítványai között volt Vajda, Krenner és mások. Később tüntek fel: Edvi Illés, Déry, Kézdi-Kovács, Bosznay, Mihalik, Szlányi, Váradí, Thury Gyula, Rudnay, Náray, Basch Árpád, Rubovics, Poll Hugó, Nagy Vilmos, Nagy Zsiga és a korán elhalt Tóth Laci.

A plasztikában még Alexy is számottevő név volt. Londonban sok érdekes munkát csinált és kitüntetések is kapott. A

Vigadó épületén lévő szép táncoló-csoportok is az ő művészetét dicsérik. Ő értette meg legjobban a tervező építész, Fesslnek egyéni akarását.

Azután jött egy izig-vérig magyar szobrász, aki amellet európai színvonalon állott: Izsó Miklós. Első munkáját, a „Juhászt“, a közönség nagy lelkesedéssel fogadta. Ám a kritika tartózkodó volt vele szemben. A klasszikus témákon nevelkedett izlés nem tudta elfogadni a gatyá márványba faragását! Arképei a legkiválóbbak közé tartoznak, amit valaha alkottak. A szegedi Dugonics- emléke, továbbá a Debrecenben levő Csokonay-szobra is nagy tudásáról és nemzeti érzéséről tanuskodnak. A Széchenyi-szobor pályázaton azonban megbukott. Virágzásának teljében halt meg, önmagában összeomolva, mert meg nem érteten egyedül maradt. Az öreg Engel, a Széchenyi-emlék alkotója, elvonultan élt kis vagyonkájából. Huszár Adolf fiatalon halt meg s a Deák-emlékét Mayer György fejezte be. Legjobb műve, az Eötvös-szobor, már állott. Az öreg generáció kihalt s egy új nemzedék jelent meg a porondon. Csak az öreg Dunaiszky, Brestyánszky és a bécsi Fessler éltek még.

Strobl Alajos, Zala, Kiss György, Szász, Bezerédy, később Szécsy, Loránffy, Lantai, azonkívül Donáth Gyula, az idősebb Mátrai és Vasadi tevékenykedtek még. Stroblnak és Bezerédynek szintén a Várbazárban volt műterme. Zala Huszár egykori műtermét vette át s a Huszár által megkezdett aradi vértanúk szobrát fejezte be. Ő volt a plasztika primadonnája.

A művészeti kritikát Szana, Prém József, Tóth Béla, Keszler József és Silberstein Adolf irták. A fiatal Gerő Ödön és Lyka Károly is irogattak már és néha még az öreg Pulszky is.

Művészet-esztétikával Beöthy Zsolt foglalkozott, később Lyka Károly és Petrovics Elek is. E téren azonban Berzeviczy Albert volt a legkiválóbb. Mint sok kiváló művész személyes barátja, mint miniszter, de különösen alapos, európai nivón álló irodalmi munkásságával több művész-generációnak volt tanácsadója és irányítója. Művészet-történelmet a két Pulszkyn kívül Berzeviczy, később Pasteiner, Divald, Lyka, Lázár, Meller és Heckler irtak.

Szanát tartották a legkülönbnek, de fogalma sem volt a művészetéről! Azt írta meg, amit a művészekről hallott, de azt is felületesen. Évente lement Olaszországba, ahol különösen Favrettoval volt jó barátságban. Ettől lett azután hírneves műértő! Ám nem a művészi okok miatt vonzódott olyannyira Olaszországba — ennek egészen más okai voltak — és ebben az egyben megegyezett híres elődjével, Winkelmannel, aki emiatt halálát is lelta. Szanával ez nem történt meg!..

Tóth Béla mindenhez, s így a művészethez is értett. Kritikái

kissé egyoldalúak voltak és szigorúak. Engem nem egyszer alaposan elintézett s nagyon csodálkozott, hogy nem vettem rossz néven.

— Maga egy fehér holló! . . . Művész, aki nem érzékeny! — mondotta nevetve.

Silberstein a „Pester Lloyd“-ba irt. Kiváló filozofus és szellemes író volt, de a művészettel szemben sokszor zavarba jött volna, ha szellemessége nem segítette volna ki a bajból . . .

— Azért irok, mert írni muszáj! — mondotta egyszer — és meg kell töltenem lapom rovatát. Falk Miksa így parancsolja és nekem szót kell fogadni, „mert rendnek muszáj lenni!“ Így azután mindig úgy kerülök ki a csávából, ahogy tudok. Más az én helyemen még rosszabbul csinálná. Ti művészek tehát meg lehettek velem elégedve. Én legalább nem harapok . . .

Keszler volt a legnagyobb műértő közöttük. Szerette a művészetet és a művészetnek élt. Sokáig élt Párisban s a legnagyobb művészekkel barátkozott. Nagyon szép gyűjteményt hozott haza, amelyben sok értékes műtárgy volt s amelyet itthon nagy szakértelemmel gyarapított. Széles látkörű ember volt, aki nem kérődzött a mások megállapításain, mint kollégái nagyrésze. Minden művészi, komoly törekvést megértett s szívből örült, ha valakiben tehetséget érzett. Kritikái a legjobbak és a legkomolyabbak voltak ebben az időben.

Szobor még nem sok volt akkoriban. A József nádor szobra, amelyet a müncheni Halbig csinált, még ma is a főváros legjobb emlékműve. Azonkívül még Széchenyi, Deák, Eötvös és Petőfi szobrai álltak. No meg a Hentzi-szobor!

Igy festett a művészi élet, amikor hazakerültem. Lükettő élet kezdődött s Budapest új virágzásnak indult. Nagyon sok tehetség tűnt fel minden téren s a szellemi élet új, nagyszerű erjedésnek indult.

És valami mégis hiányzott!

A nemzeti vonás! Talán eltűnt, vagy csak én nem vettem észre? A lakosság kétségkívül magyar a lelkében, mert csak a nemzeti gondolat törhetett fel ily magasba . . .

Am a városnak volt valami nemzetközi jellege. És a művészetünknek is, már amennyire én láttam . . . Miért nincs nemzeti jellege, mint az orosz, német, francia vagy a norvég művészetnek? Hiszen régebben volt! Különösen Erdélyben, ahová évszázadokon át minden új stílus utat talált, de magyaros ízt és jelleget kapott, mert a névtelen magyar mesterek a magyar népművészet mindig virágzó motívumaival fonták át és lett belőle magyar gothika, magyar renaissance és magyar barokk. Magyar siremlék és eredeti magyar fatemplom. Csak a stílus nélküli

ujabb korban veszett el a magyaros iz és jelleg és akik ezt új életre akarták kelteni, mártirjai lettek törekvéseiknek...

És odarajzolódtak sorjában a műterem falára. És jött a nagy uttörő, Ferenczy István, a szobrász, aki nagyobbakat akart, mint amennyit tudott, aki a Mátyás király szobrát magyarul akarta megformálni. Akit nem akartak megérteni és aki utolsó művét magával vitte sirjába.

És ott állt Fessl, a Vigadó építője, fanyar arcával és fájó, sajtó szívéből szivárgott a piros vér.

És előttem volt Izsó Miklós, amint a kis korcsmában hatalmas kupából issza a bort, hogy felejtсен.

És elvonult előttem Petőfi és lelkemben felcsendültek dalai, amelyekkel nemzetét meghódította. A „klasszikus“ szellemek még őt sem tudták megérteni!

És felcsendült a „Bánk bán“ jelenetének szivettépő, ősmagyar erejű melodiája és megjelent Erkel Ferenc és nézett reám...

És ott álltak mind és néztek és néztek a szívembe, a lelkembe...

És világosság gyult ki bennem. És tisztán láttam magam előtt a jövőm utját.

*

Kevés pénzem fogytán volt s új munkára hiába vártam.

Donáth azt az ajánlatot tette, hogy dolgozzunk együtt „mutyiban“. A jövedelem negyven százalékát ajánlotta fel. A fényes ajánlatot — bármennyire is kísértett — nem fogadtam el, mert a magam utján akartam boldogulni. Bródy Sándorral szoros barátságot kötöttem s csaknem nap nap után együtt voltunk. Neki is felkopott az álla, mert a kiadóktól már minden fel- és kiszedhető előleget felvett s új dolgot nem irt. A lapokba nem akart írni, ehhez lusta volt. Üldögélt a szobájában s várta a bizonyos sült galambot. Abból tengette napjait, hogy a sarki fűszerest „pumpolta“ nagy művészettel... Legrosszabb esetben virstli, sajtó és egy üveg sör azonban mindig került az asztalra. Volt egy harmadik bajtársunk is, egy lelkes bankfiu... El nem maradt soha s nagy tisztelője volt Bródynak, aki meg fölényes nyugalommal hagyta magát körülrajongani. A bankfiu, mikor látta, hogy nagyon szorul a kapca, azzal a merész tervvel állt elő, hogy állítsunk ki kétszáz forintról egy váltót és ő majd zsirálja és a bankja leszámítja.

Mi persze nem is gondoltunk ilyen lehetőségre, mert Bródynak e téren már szomorú tapasztalatai voltak. A váltót elvittük a bankba, természetesen elutasítottak bennünket, mert a bankoknak már akkor is megvolt az a jó szokásuk, hogy fiatal íróknak

és művészeknek nem hiteleztek... Más bankoknál is megpróbálkoztunk, de eredménytelenül. Utolsó garasunkat a váltóblankettára költöttük. Bródy dühös lett s csufosan leszidta barátunkat, aki annyira a szívére vette, hogy utolsó pénzét, husz forintot, odaadta. Ez a bankhivatalnok ma vezérigazgatója a banknak, s akkor nem fizettek ki a nevére kétszáz forintot! Nem vezetem meg, mert nem akarom a renoméját rontani. Pénzügyi körökben a mult is — kötelező!...

Bródy zsebredugta a pénzt s elmentük a Nicolettibe. Ez a kávéház akkoriban a körut és az Andrássy-ut sarkán volt, ahol a művészek szoktak volt összejönni. Innen a „Tyukketrec“-be mentünk, ahol ettünk-ittunk, majd ismét bejöttünk a városba s egyik kávéházból a másikba mentünk, míg az utolsó krajcárnak is a nyakára hágtunk...

De jól mulattunk a „pénzünkért“!

A pénztelenség nagyon is tartósnak ígérkezett s így ismét sógoromhoz kellett folyamodnom. Száz forintot kaptam tőle. Bródy-nak azonban nem szóltam, hogy száz forint nyomja a zsebemet, mert Röntgen-szeme volt és bizonyára kihuzta volna onnan! A pénzt anyámnak adtam s magamnak alig pár krajcárt tartottam meg, mert nagy dologra készültem. Arany János szobrára kiírták a pályázatot s elhatároztam, hogy én is résztveszek a pályázaton. Ez volt az első alkalom, hogy tehetségemet összemérjem kollégáim tehetségével. Ültem megint az üres falak előtt műtermemben és elmélkedtem. Ismertem minden sorát a nagy költőnek, hisz Marcsa nővérem még gyermekkoromban sokat olvasott fel belőle... És a mult kódéből kibontakoztak a költő alakjai előttem s fejükkel mintha felém intettek volna. És lassanként szilárd formát öltött Arany János szobra és ott állt előttem a nap ragyogó megvilágításában. Fenn ül a költő s fejét gondolkozva hajtja le. Körülötte a posztamensen alakjai elevednek meg és az „uj Magyarország“ — egy szép ifju — babérágot nyujt fel a költőnek... Hátul a költő líráján madárka énekel:

„Száll a madár ágról ágra,
Száll az ének szájról szájra!“

Ha én ezt így meg tudnám valósítani...

Lázás sietséggel fogtam a munkához. Egyszerű posztamenset terveztem egy klasszikus székkel, mert az architektónikus résznek harmonizálni kellett a Múzeum stílusával. Ezen ült elmerengve a költő. A fejet Izsó egy mellszobra után készítettem, aki azt annakidején Aranyról mintázta. Jobbról és balról egy-egy reliefet csináltam: „Buda halála“ és „Toldy estéje“.

Az öreg Toldy párviadalban megölte a cseh óriást s mél-

tatlankodva vágatott el lován, de a lelkes tömeg visszavezeti a csuklyába burkolt hőst a király elé. Bosszus arccal ül Toldy a lovon az ujjongó tömeg közepette s mögötte öreg szolgája, Bencze üget... Egy hatalmas bölény a szarvával átszurta a vadat üző Buda lovát. A király halálos veszedelemben fekszik. És kísérti „Ármány“ Eteleét, hagyná királyi testvérét elveszni.

Am a hős Etele hatalmas dárdájával mind a két szörnyetget legyőzi s megmenti testvérét... Vajjon meg fogják-e érteni mit akarok?! Kinn az Iparcsarnokban helyeztük el pályaterveinket.

Valamennyi valamire való művész résztvett a pályázaton. Zala, Strobl és Szász jó munkát csináltak, de a többieké gyöngé volt. Munkámat letakarva hagytam s este felé megérkeztek a kritikusok, írók, művészek, akiknek nagy részét nem is ismerem. Egy öreg ur jött be s valamennyi munkát sorra vette, különös félvállról való nézéssel, miközben két ujjal kiborotvált állát vakargatta. Több ur szegődött a kíséretéhez. Zala és Strobl művénel megálltak s helyeslőleg bólintgattak. Amikor az enyémhez értek, az öreg ur felbillentette kissé a takarót, amely a tervezetet fedte, úgy, hogy a Toldy-relief látható volt. A meglepetés felkiáltása röppent el ajkáról; hirtelen letépte a takarót, a szobor körül szaladgált s minden oldalról szemügyre vette. Szinte ekstázisba jött. Kisérete is utánozta őt, azok is körülnyargalták s hangos megjegyzéseket tettek. Mindenki odasietett.

— Ez aztán az Arany, mintha csak élne! — mondotta az öreg ur. — Arany szelleme él ebben a műben! Ezek a törülmetszett alakok! Ennyire magyarosan még nem csináltak plasztikát! Uj nagy tehetség tünt fel ebben a műben... Vajjon ki lehet? Nem látom a nevét!...

Csak most jutott eszembe, hogy elfelejtettem a nevemet ráírni. Donáth rám mutatott vastag botjával.

— Ott van a delinkvens!

Bródy hozzám rohant, karon fogott és odacipelt.

— Te csináltad? Egy árva szóval sem emlitted soha! Te kis alamuszi! Gyere már, Beöthy Zsolt meg akar ismerni...

— Ez az alkotója a szobornak!

Beöthy rám nézett.

— Ez a sajtuszínü fiatalember!

Azután se szó, se beszéd, megölelt és összecsókolta.

— Örülök, hogy én vagyok az első, aki gratulálhat magának! A pályázata valóban magyarosan van elgondolva és tiszta magyar érzésből fakad.

Körülfogtak s mindenki gratulált.

Most Lotz lépett hozzám.

— Ez aztán valami! — mondotta s megveregette vállamat.

Azután a többieknek elmondta, hogy még Henschtl is mer s minden áron festőt akart belőlem faragni, de nem álltam kötélnék...

Zala, Strobl, Donáth és a többi szobrász hangosan vitatkoztak a szobrom felett.

— Hát ezt honnan szedte? — kérdezte tőlem Strobl maliciozusan.

— Innen! — mondtam s szivemre tettem kezemet.

— Brávó! Ez ugyan megadta neked! — mondotta Beöthy nevetve.

Mindenkinek volt egy jó szava hozzám, csak Keletynek nem. Édeskés savanyu mosollyal nézett rám.

Együtt mentünk befelé a Nicolettibe. Utközben Bezerédy mellém szegődött.

— Nagyszerű, amit csináltál s örülök, hogy ez a két primadonna kemény versenytársra akadt benned. Zalára és Stroblra gondolok. Nem mondom, hogy nem értik a mesterségüket, de ne higgyék, hogy rajtuk kívül más semmit sem tud... Ezek senkit sem türnek meg maguk mellett s mindenre képesek, ha érdekük megvédéséről van szó...

Tiszta önzésből is örülök, hogy emberükre akadtak benned! De mindezt figyelmen kívül hagyva is örülök, hogy ily sikered van, mert megérdemelted!

A kávéházban Donáth vitte a szót. Mindenki ott volt Strobl kivételével, aki soha sem járt közibénk.

— Csupa smarn van itt — mondotta Donáth. — Konvencionális dolgok! Jobbra egy figura, balra egy figura és fenn ül valaki! Mind csak kérődznek a régi dolgokon. És a Róna, akit ez a banzsi Beöthy felfedezett? Az is már valami? Magyaros? Mi köze a sovinizmusnak a plasztikához! Ostobaság... Vagy talán már én sem értek ehhez?

— Az utóbbi... aaa... az ee... egyet... lee... n igaz abb...ból, ami... i...t mond...tál! — dadogta Kardos Gyula, a festő.

Donáth dühösen nézett rá.

— Nézzétek meg az én tervemet! Ilyent még nem csinált senki a világon! Ez plasztika! Nálam lenn ült a költő és fenn van a pegazus s a muzsa koszorút nyújt neki.

— A pe...pe...ga...zus...nak? — kérdezte Kardos nevetve.

— Nem, majd neked nyújtja! Te számár! Te megennéd a babért!... Hát az én tervem az valami és semmire sem emlékeztet.

— De egy nagy semmi is! — mondotta Zala nevetve.

— Te csak ne beszélj! Te és a kebelellenséged, a Strobl, ti

vagytok az igaziak! Ti mindig az asszonyok szoknyája mögé bujtok s mindent fel akartok falni... Ti ketten összetartotok a többiekkel szemben, de egymást megölnétek mind a ketten!...

Jóízűen neveltünk és Zalát előtötte a méreg.

— Fogd be a szádat, te szélhámos, különben megjáród velem! — szólt Zala dühösen.

— Na csak gyere — mondta Donáth nevetve s kezébe kapta furkósbotját. — Agyonütlek mindjárt. Ráadásul a Strobl barátodat is agyonverem... Legalább megszabadulunk tőletek! De azért ne haragudj rám, „vaterkám“. Már rég a bögyömben vagy, hát ki kellett adnom... És ha gavallér volnál, ami nem vagy, akkor most konyakot hozatnál mindenkinek... De te egy „smucián“ vagy!

Donáth ezuttal tévedett, mert a konyak már az asztalon is volt s amikor kiittuk, Zala újból hozatott. Szász egy kis asztalnál üldögélt egymagában, tenyerébe hajtotta fejét s bánatosan nézett maga elé... Szép művészfejét hosszú szakáll övezte. Barna bársonyzekét hordott és a fején széles karimájú nagy kalapot.

Melléje telepedtem. Kezét a kezemre tettem.

— Nagyon jó, nagyon szép, amit csinált, fiatal barátom! — mondotta. — Ilyesmi lebegett énelöttem is... de nem merem megcsinálni... Valamikor én is magyarul akartam beszélni, de a számra ütöttek, azután elhallgattam... Nekik az kellett, amit a Huszár meg az Engel csinált. Én már rég hazakerültem, de Huszár mellett nem lehetett senkinek sem boldogulni... s azt akarta, hogy mint segéd dolgozzam nála... Amikor erre nem voltam kapható, nagyon megharagudott rám s üldözött, ahol csak tehetette. És ha a reáliskolában nem kaptam volna állást, éhen halhattam volna a gyermekeimmel... Amikor meghalt, azt hittem, hogy jobbra fordul a sorom. De jött ez a másik kettő s megint félrenyomtak... Egymásután jöttek a tehetséges emberek, de egy se tudott boldogulni... Elhatároztam, hogy nem veszek részt pályázatokon, de a vérbeli művész nem tudja az ilyesmit betartani s a vége az lett, hogy — megint csak itt vagyok.

— De hisz az ön munkája jó, én csaknem a legjobbnak tartom!

— Egy beteg madár szánalmas éneke az már! — mondotta s kiitta konyakját.

Most Donáth is odajött s botjával az asztalt verte.

— Mit buslakodtok itt, ti gyászlegények! Nincs semmi okotok erre, mert ti meg én — mi hárman csináltuk a legjobbat s össze kell tartanunk, nehogy alul maradjunk... Ezek ketten

már végigházták a zsüri tagjait s addig le nem mennek a nyakukról, amíg meg nem kapják a megbízást...

Most Zalához fordulva kiabálni kezdett:

— Szaladj pajtáskáim, mert az a tót, a Strobl elcsipi orrod elől a megbízást!

— Megint számárságot beszélsz, te „száj-szobrász“! Ugyan mit csináltál te, hogy folyton hencegsz?...

— Nem sokat, az igaz, de amit csináltam, az azután plasztika! De ha egyszer kijövök azzal a sok munkámmal, ami ott-hon van, akkor elbujhattok valamennyien.

— Ezeket a szobrokat még senki sem látta, valószínűen te sem — mondotta Zala nevetve.

— Akkor hazudtam! És ezt ő meri nekem mondani, aki minden munkájában hazudik. Nincs egy ép-kézláb szobra. Csupa firlefanz meg „mache“ az egész, amit csinál!...

Boldog idők következtek...

A másnap megjelenő lapok nagy lelkesedéssel irtak munkámról. Mint egy új magyaros tehetséget emlegettek a kritikusok. Rákosi Jenő vezércikkét irt rólam a Budapesti Hírlapban. Régi magyaros lélek, magyar szív lüktet ennek a fiatal magyar tehetségnek a munkájában — írta rólam. — Valamennyi újságot megvettem s nagy örömmel vittem haza. Azután tuláradó örömmel rohantam ki az utcára.

Valakinek a karjába rohantam.

— Ohó! — kiáltott fel az öreg Maszák. — Ugy rohan, mint egy lokomotív s még elgázolja az embert. Gratulálok! Gratulálok! Olvastam a kritikát s már meg is néztem a pályázatát... Nagyszerű! Nagyon büszke vagyok, hogy én szereztem meg az első ösztöndíjat a kis Pepinek. Remélem, a megbízást is meg fogja kapni! Azonban igyekezzék Keletyt megnyerni, mert nélküle nem megy semmi...

Kint az Iparcsarnokban már nagyon sokan gyültek össze, akik a pályázatokat látni akarták. Munkám előtt egy sereg kiváló ember állt. Bemutattak sokaknak, s mindenki gratulált.

Bródyval együtt jöttem vissza.

— Nem is tudod, milyen sikered van! — mondotta. — Máról-holnapra híres ember vált belőled, de most megüünk ebédelni. Igaz, hogy nincs egy vasam sem, de mindegy, hogy egy vagy két ebéddel maradok adós.

— Megbocsátsz, ma szüleimmel akarok ebédelni — mondtam. — Anyám külön ebédet készített erre a napra és nagyon boldog volt. Ozsonnára az ismerősöket is meghívta s arca csak úgy ragyogott a boldogságtól. Apám és Cili is nagyon meg voltak hatva. Aznap a temetőbe is kimentem s hosszan imád-

koztam Marcsa nővérem sirjánál... Mintha előttem állt volna s rámmosolygott volna szép meleg szemével...

Este ismét nagy vendégség volt nálunk, amelyre Friedmannék is eljöttek. Friedmann már nagyon megöregedett és a köszvény is kinozta, de szelleme friss és sziporkázó volt s megőrizte régi jókedvét.

— Én nem sokat értek ehhez az egész históriához, — mondotta — de olvastam a Neues Pester Journalban, amit rólad irtak s mondhatom, nagy „noe“-m (öröm) volt benne. No és most meg fogod kapni a megbizást?

— Azt nem tudom. Ez már nehezen megy, mert a konkurrensaimnak nagyszerű összeköttetések vannak, amivel, sajnos, én nem rendelkezem!

— „Aj weh!“ Ez aztán „mies“ egy dolog! Vigyázz, hogy ugy ne járj, mint a platonikus szerelmével a Lönhoff! No, de ha nem kapod meg, az sem lesz nagy malőr! Fiatal vagy még, majd rád is kerül még a sor... Fő az egészség!...

Boldog nyugalommal aludtam el...

Jöjjön, aminek jönni kell! — gondoltam magamban. — Nemzetem megértett és én tovább fogok haladni a megkezdett uton...

A rákövetkező napokban nagyon sokan kerestek fel műtermemben, köztük Kiss József, Bánóczy, Neugebauer, a Petőfi-fordító, Sturm Albert, Kónyi Manó és egy sereg fiatal ujságíró, akik eddigi életem eseményei után érdeklődtek s számos hosszabb közlemény jelent meg az ujságokban rólam. Nagy volt az érdeklődés irántam s teljesen ismeretlen emberek hívtak meg magukhoz. Felkértem Kiss Józsefet, ülne modelt s el is kezdtem a mellszobrát. Egy női bizottság is megjelent nálam s megrendelte az akkori női egyesület elnöknőjének, Bischitz Dávidnének a mellszobrát. Ezt márványba kellett faragni!...

Az Arany-szobor zsürije mellé szakértők gyanánt meghívták Tilgner Viktort Bécsből, továbbá Max Kleint Berlinből.

Amikor visszatartak, senki sem tudott meg semmit, hogy mit határoztak. Annyi azonban kiszivárgott, hogy döntésük nem volt kedvező Zalára és Stroblra. A zsüri elnöke, Kelety azonban nagyon is titokban tartotta a két szakértő véleményét. Az ő jelöltje Strobl volt s neki akarta a megbizást juttatni. Később megtudtam, hogy a művészek első sorban Szász Gyula és másodsorban az én munkámat találták a legjobbnak. A zsüri azonban másképp döntött!

Strobl kapta az első, Zala a második és én kaptam a harmadik díjat! Szegény Szászt egészen leverte lábáról e döntés! A megbizást azonban nem adták ki, hanem Stroblt és Zalát szűkebb pályázatra utasították. Engem egyszerűen „hidegre

tettek"! Attól tartottak, hogy nagyon is kemény versenytársa lehetek Stroblnak.

Beöthy dühös volt nagyon s ő és a többiek nagy cikkeket irtak az igazságtalan döntés ellen s különösen mellőzésemet tették szóvá.

„A copf ismét felütötte fejét s megfojtottak egy értékes magyar tehetséget“ — írta Beöthy.

Am mindez nem használt. A zsüri határozatát nem lehetett megfőlebbezni s Kelety a markába nevetett. Az történt, amit ő akart s Strobl került ki győztesen...

*

Tüdőmmel rendbe jöttem s erősnek éreztem magamat, de régi rózsás arcszínemet elveszítettem. Az orvosom és ifjukori barátom, dr. Feleky Hugó meg volt velem elégedve... Amikor azonban egy napon felkeresett műtermemben, amelynek faláról csurgott le a víz, összecsapta tenyerét.

— Ez már tisztára öngyilkosság! Egy napig sem engedem, hogy itt maradj, mert újból visszakapod régi katarusodat! — kiáltott fel elszörnyűködve.

Nem volt könnyű dolog akkoriban műtermet találni, de végre hosszas keresés után találtam egy félig-meddig megfelelőt. Kinn a Király-utca végén egy földszintes ház nyult az Izabella-utcától a Rózsa-utcaig, amelynek két bejárata volt. Az egyik kapualjából műtermet csináltam — ezt ugyanis nem használták. Hátral egy falat huztam, úgy hogy az agyagnak és egyéb holminak bőséges hely jutott itt, elől pedig egy üvegfalat alkalmaztam. Bizony keskeny volt a műterem, de elég világos. A munkálatok költségét a harmadik dijból fizettem. Újból dolgozhattam!... „Faun a csapdában“ — ez volt megkezdett munkám címe. Egy öreg faun nagyon illetlenül viselkedik az ölében ülő nimfával, aki jókedvében hosszú szakállát és fülét cibálja a faunnak. Ez kómikus kinnal és fájdalmas kéjjel az arcán védekezik a nimfa ellen. A faunhoz egy öreg szolgálta ült modelt, míg a nimfához a kis W. Mici ült, aki Bécsből jött le s felkeresett. Üdvözetet hozott Bitterlichtől, Dürnbauertől és a többiektől. Finom teste teltebb lett s nagyon megfelelt nimfámhoz.

Nagy kedvvel fogtam munkámhoz s ki is állítottam a Műcsarnokban.

Reöck István akkor alapította az ezerforintos nagy díjat, amelyet abban az évben adtak ki először. A díjra igényt tartóknak jelentkezniök kellett. Ezek között bizony nagyon sok kiváló művész — köztük Pállik is — szerepelt, aki néhány szép állatképet állított ki.

Biztosra vettem, hogy ő kapja meg a díjat s nem is akar-

tam pályázni, de több kollégám nógatására mégis résztvettem, anélkül, hogy komolyan is hittem volna az eredményben. Legnagyobb meglepetésemre azonban megkaptam a díjat! A zsüri csaknem egyhanguan mellettem döntött. Bronzba öntettem művemet s elküldtem Párisba a Salon kiállítására, ahol a „Mention honorable“ kitüntetésben részesült.

Végre tuljutottam a falon! — állapítottam meg nagybüszkén. A párisi kritika kiemelte művem sajátosságát. Mégis lettem hát „Valaki“! Mindez új erőt öntött belém...

Új munka is jött. Kiss István a székely-muzeumot építette Marosvásárhelyen s erre több, fülkébe való figurát és egy oromzatot kellett csinálni.

A szabadságszoborra is pályázatot hirdettek s jelentékeny díjakat tűztek ki. Az első vázlattal már el is készültem, de a dekoratív munkák miatt egyelőre félre kellett tennem.

Az estéket rendszeren a Nicolettiben töltöttem. Az asztaltársaság zöme a Benczur-tanítványokból állott, de ide járt Zala is a tanítványával, Köllövel, továbbá Bezerédy Gyula, Bihari, Donáth, Karlovsky, aki néha a feleségét — egy bájos francia aszszonykát — is magával hozta, és Rippl-Rónai. Azonkívül megjelentek a „vadak“ is, akik nem jártak rendszeresen oda. A fizetőpincéernél kétheti hitelünk volt, de néha hosszabbra is nyult. De mindig megtalálta a számítását, mert ha volt pénzünk, mindig gavallérosan fizettünk. Sok illusztrált lap járt a kávéházba, amelyek azonban csufosan el voltak nyomorítva, mert mindenki kivágott valamit belőle. Ha valakit azután rajta csiptek, az egész ujságot megfizettették vele. Vacsorára a Wampeticsbe jártunk, ha szép idő volt, különben pedig a Lippertbe. Wampetics mecénáskodott is néha s fizetés helyett képeket fogadott el s nem járt rosszul! A művészek révén népszerű lett a vendéglője, mert miattunk nagyon sokan jártak oda.

A Nicolettiben nagy tarokpartik folytak s Zala volt a matorador. Valósággal terrorizálta ellenfeleit s emiatt heves szóviták voltak. A huszonegyesét, vagy pagátját nem merte senki sem elütni, mert tudták, hogy ezzel halálosan megsértenék! Inkább renonceot adtak. Ha nyert, akkor gunyosan csipkelődött.

— Na várj csak! Még nem vagyunk a Lippertnél! — mordult rá Bezerédy egyszer.

Ez a mondás szállóige lett.

Donáth körül mindig nagy társaság ült s jóízűt mulattak Hárijánoskodásain.

Egy másik művészársaságnak a józsefvárosi „Morbitzer“-nél volt a tanyája. Ezeknek Roskovits Ignác volt a vezérük, aki mellől soha el nem maradt hűséges tanítványa, a kis Szobonya.

A megszorult Faun.

Zenelecke.

